

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ: "ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ"
Κατεύθυνση: "ΝΟΜΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ"

Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Βασιλικής Καραμήτσα

A.M. 7113M036

κ. Ηλίας Νικολόπουλος, καθηγητής, επιβλέπων

Αθήνα, Νοέμβριος 2015

Copyright© Βασιλική Καραμήτσα,2015

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ. 3

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

1. η αναθεώρηση του Συντάγματος στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες.....σελ. 4
2. Το κυπριακό σύνταγμα και η αναθεώρηση του.....σελ. 5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

1. Οι βασικές αρχές του αναθεωρητικού διαβήματοςσελ.09
2. Η αναθεώρηση του άρθρου 110 του Συντάγματος της Ελλάδας.....σελ. 10
3. το άρθρο 110 και το άρθρο 119 της Βουλής.....σελ. 11
4. η διαδικασία της αναθεώρησης.....σελ.14
5. η συνολική αποτίμηση της διαδικασίας της αναθεώρησης του ελληνικού συντάγματοςσελ. 16

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

1. Τα συνταγματικά κείμενα πριν το 1975 και οι προσπάθειες αναθεώρησης του ελληνικού συντάγματος.....σελ.17

2.ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975

3.Η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1986σελ. 19

4. Η αναθεώρηση του συντάγματος του 2001.....σελ.20

4.1 οι διατάξεις που αναθεωρήθηκαν.....σελ.21

4.2 η συνολική αποτίμηση των αναθεωρημένων διατάξεωνσελ.22

5. Η αναθεώρηση του συντάγματος του 2008.....σελ. 28

5.1 οι διατάξεις που αναθεωρήθηκανσελ.
30

5.2 η συνολική αποτίμηση των αναθεωρημένων διατάξεων.....σελ.31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

1. Ο δικαστικός έλεγχος της αναθεώρησης.....σελ.32

2. Η αναθεώρηση του άρθρου 110 του Συντάγματοςσελ.32

3. Το δημοψήφισμα και η αναθεώρηση του Συντάγματος.....σελ.34

4. Η αναθεώρηση του συντάγματος ως εφαρμογή μιας συνταγματικής πολιτικήςσελ. 40

5. Γενική επισκόπηση και συμπεράσματα αναφορικά με τις αναθεωρήσεις.....σελ.46

6. νομολογία.....σελ.47

ΕΠΙΛΟΓΟΣσελ.70

ΠΕΡΙΛΗΨΗσελ.70

Βιβλιογραφία

ΠΡΟΛΟΓΟΣ -ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την αναθεώρηση του Συντάγματος. Πρόκειται για μια προσπάθεια προσέγγισης της διαδικασίας της συνταγματικής αναθεώρησης στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες και ,στη συνέχεια, αναλυτικότερης εξέτασης των συγκεκριμένων εφαρμογών της συνταγματικά προβλεπόμενης αναθεωρητικής λειτουργίας. Σύνταγμα, υπό την σύγχρονη –ή αλλιώς- στενή νομική έννοια, λαμβάνει το περιεχόμενο του γραπτού, σε ιδιαίτερο κείμενο διατυπωμένου, υπέρτατου, γενικού, καθολικού, θεμελιώδους νόμου, που έχει τεθεί με ειδική διαδικασία, ρυθμίζει τη συνολική κοινωνική, πολιτική, οικονομική ζωή και έννομη τάξη, έχει αυξημένη τυπική δύναμη και μεταβάλλεται με διαδικασία δυσχερέστερη της προβλεπόμενης για τους κοινούς νόμους ,των οποίων ιεραρχικά προΐσταται.¹ Συνταγματική αναθεώρηση ή αναθεωρητική λειτουργία είναι η συντεταγμένη εξουσία που έχει την αρμοδιότητα της αναθεώρησης του Συντάγματος σύμφωνα, πάντα, με τα προβλεπόμενα διαδικαστικά και ουσιαστικά όρια.² Η αναθεωρητική

¹ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος (2004), *Γενική συνταγματική θεωρία- Τόμος Α*, εκδόσεις Αθήνα - Κομοτηνή Αντ. Ν. Σάκκουλας , σελ.189

² Ομοίως, σελ.215

λειτουργία διαθέτει έκτακτο χαρακτήρα και ακολουθεί συγκεκριμένη διαδικασία για την πραγματοποίησή της σύμφωνα με διάταξη του ισχύοντος Συντάγματος στο άρθρο 110, καθώς και του Κανονισμού της Βουλής, στο άρθρο 119. Το ισχύον Σύνταγμα του ελληνικού κράτους είναι το κείμενο του Συντάγματος του 1975 με τις τροποποιήσεις που υπέστη κατά τα επόμενα χρόνια, μέχρι και σήμερα. Επεξηγηματικά, το αρχικό συνταγματικό κείμενο του 1975 έχει υποστεί τρεις αναθεωρήσεις. Η πρώτη αναθεώρηση πραγματοποιήθηκε το 1986 και περιελάμβανε τη μεταβολή 11 συνολικά άρθρων-καταργήθηκαν δυο διατάξεις και τροποποιήθηκαν εννιά. Είχε χαρακτήρα «θεωρητικό», «αντιπροεδρικό» και καθιέρωσε την απόλυτη αρχή της δεδηλωμένης. Η δεύτερη αναθεώρηση ολοκληρώθηκε τον Απρίλη του 2001 και η τρίτη, και τελευταία, το έτος 2008. Αφού ολοκληρωθεί η ιστορική αναδρομή και η ανάλυση των συνταγματικών αναθεωρήσεων ακολουθεί η σύγκριση των συνταγματικών αναθεωρήσεων και η εξαγωγή κάποιων χρήσιμων συμπερασμάτων.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

1. η αναθεώρηση του Συντάγματος στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες

Όσον αφορά την πρωτοβουλία και την άσκηση της αναθεωρητικής εξουσίας παρατηρούμε τα εξής: η πρωτοβουλία της αναθεώρησης μπορεί να ανήκει σε διάφορα όργανα του κράτους. Έτσι, κατά το ελβετικό σύνταγμα η πρωτοβουλία ανήκει και στο λαό, σύμφωνα με άλλα συντάγματα όπως το πορτογαλικό και το βελγικό η πρωτοβουλία ανήκει στην νομοθετική λειτουργία, ενώ στο γαλλικό σύνταγμα (άρθρο 89 παρ. 5) η πρωτοβουλία ανήκει από κοινού στην εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία.

Ως προς την έκταση της αναθεώρησης νοείται η δυνατότητα ολικής ή μερικής αναθεώρησης του καταστατικού χάρτη. Συντάγματα όπως το ελβετικό, το αυστριακό και το ισπανικό προβλέπουν την ολική αναθεώρηση με εξαιρέσεις όπως το γαλλικό και το ιταλικό όσον αφορά την αβασίλευτη μορφή του πολιτεύματος, το γερμανικό (άρθρο 79 παρ. 3) όσον αφορά τη διαίρεση της Ομοσπονδίας σε Χώρες, αλλά και τη θεμελιώδη αρχή της σύμπραξης των Χωρών στη νομοθεσία και τις θεμελιώδεις

αρχές που διατυπώνονται στα άρθρα 1 και 20. Ακόμη συντάγματα όπως το προισχύσαν βελγικό του 1831 δεν εξαιρούν καμιά διάταξή τους από την αναθεώρηση³.

Επίσης, σχετικά με το χρονικό σημείο της αναθεώρησης υπάρχουν συντάγματα που απαγορεύουν την αναθεώρηση πριν από την πάροδο ορισμένου χρόνου όπως συνέβαινε με το γαλλικό σύνταγμα του 1791, συντάγματα που προβλέπουν τη δυνατότητα αναθεώρησης όποτε κριθεί σκόπιμο όπως το σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και συντάγματα που αφήνουν να συναχθεί ερμηνευτικά η δυνατότητα διαρκούς και χωρίς χρονικό περιορισμό αναθεώρησης τους όπως το σύνταγμα της Ε΄ γαλλικής δημοκρατίας, το γερμανικό σύνταγμα, το ιταλικό. Τέλος, υπάρχουν συντάγματα που απαγορεύουν την αναθεώρηση τους κατά το χρόνο που επισυμβαίνουν ορισμένα γεγονότα, όπως το γαλλικό όταν προσβάλλεται η ακεραιότητα της χώρας.

Τέλος, ως προς τη διαδικασία της αναθεώρησης αυτή διαφέρει από χώρα σε χώρα όμως στην πλειονότητα των περιπτώσεων το όργανο που προτείνει την αναθεώρηση έχει ευρύτερη σύνθεση από το όργανο της συνήθους νομοπαραγωγικής διαδικασίας, η απόφαση λαμβάνεται με αυξημένη πλειοψηφία σε μερικές δε περιπτώσεις το αποτέλεσμα της αναθεώρησης τίθεται με δημοψήφισμα υπό την έγκριση του λαού.⁴

2. Το κυπριακό Σύνταγμα και η αναθεώρηση του

Το Κυπριακό Σύνταγμα είναι ένα από τα πιο άκαμπτα Συντάγματα του κόσμου και αρκετά περίπλοκο. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας του 1960 ρυθμίζεται στο πρώτο μέρος του συμβατικού έργου Ζυρίχης-Λονδίνου και είναι παραχωρημένο, αφού οι θεμελιώδεις διατάξεις του καθορίστηκαν και επιβλήθηκαν στον κυπριακό λαό χωρίς προηγούμενη συμμετοχή του στη Συντακτική διαδικασία, ούτε όμως και με μεταγενέστερη έγκρισή του, τουλάχιστον υπό μορφή δημοψηφίσματος. Αυτή η επιλογή ήταν φυσικά συνειδητή, αφού κατά τους

³ Κώστας Γ. Μαυριάς (2014), *Συνταγματικό Δίκαιο*, 5η έκδοση Αθήνα, Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, σελ.189

⁴ Κώστας Γ. Μαυριάς (2014), *Συνταγματικό Δίκαιο*, 5^η έκδοση Αθήνα, Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας Αθήνα, σελ.186-191

δημιουργούς και εμπνευστές του όλου εγχειρήματος, αποτελούσε τη μόνη αποδεκτή δίοδο προς διέξοδο από μια απελπιστική κατάσταση. Η βούληση της πλειοψηφίας έπρεπε να υποταχθεί στα συμφέροντα της διεθνούς ειρήνης. Διακρίνεται έντονα η προσπάθεια αναλογικής εκπροσώπησης των δύο κοινοτήτων (δηλαδή της ελληνικής κοινότητας του 80% και της τουρκικής μειονότητας του 18%) σε όλα τα σώματα και στην κυβερνητική μηχανή. Κάλλιστα θα μπορούσε να λεχθεί ότι η δυαδική αρχή υπερέχει στο Κυπριακό Σύνταγμα ⁵.

Η τροποποίηση του κυπριακού Συντάγματος όπως περιγράφεται στο άρθρο Σ182 ως εξής: 1. «Τα άρθρα ή τα μέρη των άρθρων του Συντάγματος τα περιλαμβανόμενα εν τω συνημμένω τω παρόντι παραρτήματι ΙΙΙ, ενσωματωθέντα εις το Σύνταγμα εκ της συμφωνίας Ζυρίχης της 11^{ης} Φεβρουαρίου 1959 αποτελούσιν Θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος και δεν δύνανται, καθ'οιονδήποτε τρόπον, να τροποποιηθώσιν, διά μεταβολής, προσθήκης ή καταργήσεως». 2. «Τηρουμένων των διατάξεων της πρώτης παραγράφου του παρόντος άρθρου πάσα διάταξις του Συντάγματος δύναται να τροποποιηθή διά μεταβολής, προσθήκης ή καταργήσεως ως εν τη τρίτη παραγράφω του άρθρου ορίζεται». 3. «Διά την ψήφισιν οιοδήποτε νόμου περί τροποποιήσεως απαιτείται πλειοψηφία περιλαμβάνουσα τουλάχιστον τα δύο τρίτα του όλου αριθμού των εις Ελληνικήν Κοινότητα ανηγόντων βουλευτών και τουλάχιστον τα δύο τρίτα του όλου αριθμού των εις την Τουρκικήν Κοινότητα ανηγόντων Βουλευτών». Το Σύνταγμα της Κύπρου, καρπός των συνομιλιών Ζυρίχης-Λονδίνου και δοτό ή παραχωρημένο Σύνταγμα που επιβλήθηκε εξ ανάγκης στον Κυπριακό λαό με βάση το βρετανικής νοοτροπίας σύστημα του «Take it or leave it», είναι ένα από τα αυστηρότερα και τα πιο άκαμπτα Συντάγματα που συναντά κανείς. Μετά όμως και την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από την κρατική μηχανή (Νομοθετική, Εκτελεστική, Δικαστική εξουσία) και μετά την εισβολή του 1974 τα προβλήματα και ζητήματα που περιστρέφονταν γύρω από το πρόβλημα της τροποποίησης του Συντάγματος, μεγεθύνονταν και οξύνονταν. Όπως προκύπτει από το άρθρο 182 του Συντάγματος, τα μη Θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος απαιτούν χωριστές πλειοψηφίες των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων Βουλευτών. Η Κυπριακή Βουλή των Αντιπροσώπων μετά την εισβολή του 1974 προσπάθησε να τροποποιήσει με ψηφισθέντες από αυτήν νόμους κάποια άρθρα του Συντάγματος. Για κάποιες από

⁵ Λουκής Παπαφιλίππου (1995), «Το δίκαιο της ανάγκης και η Συνταγματική Τάξη στην Κύπρο», Λευκωσία, σελ.187-190

αυτές τις τροποποιήσεις δημιουργήθηκε θέμα συνταγματικότητός τους στο Ανώτατο Δικαστήριο.

Σχετική είναι η απόφαση για την Υπόθεση Πρόεδρος της Δημοκρατίας V Βουλής των Αντιπροσώπων (1986) 3 C.L.R. της Ολομέλειας του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Επρόκειτο για Αναφορά του Προέδρου της Δημοκρατίας στο Ανώτατο Δικαστήριο δυνάμει του άρθρου 140 του Συντάγματος, κατά πόσο ο Περί Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος νόμος του 1986 ευρίσκεται σε αντίθεση με το Σύνταγμα και συγκεκριμένα με τα άρθρα 182.1, 63.1,66 και 69. Ο νόμος αυτός τροποποιούσε το άρθρο 63 για να έχουν δικαίωμα ψήφου οι πολίτες της Δημοκρατίας που έχουν συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους και όχι το εικοστό πρώτο έτος, όπως προβλέπει το πιο πάνω άρθρο. Επίσης τροποποιούσε το άρθρο 66 για να μην διεξάγεται αναπληρωματική εκλογή για την πλήρωση κενωθείσας Βουλευτικής έδρας, όπως ορίζεται από το σχετικό άρθρο, αλλά η πλήρωση της έδρας να γίνεται όπως ο νόμος ορίζει.

Κατά το Ανώτατο Δικαστήριο «οι λόγοι που προβάλλονται για τις τροποποιήσεις με τον υπό κρίσιν Νόμο, των άρθρων 63 και 66 του Συντάγματος, όσον σοβαροί και αν είναι, δεν είναι υπό τις παρούσες συνθήκες στην Κύπρο επιτακτικότεροι της υπέρτατης πολιτειακής ανάγκης να μην τροποποιηθούν τα εν λόγω και 63 και 66, οι πρόνοιες των οποίων αφορούν τις δύο Κοινότητες χωρίς τη συμμετοχή των Βουλευτών και των δύο Κοινοτήτων στη ψήφιση του υπό κρίσιν νόμου, όπως απαιτείται από την παράγραφο 3 του άρθρου 182 του Συντάγματος εν σχέσει με τροποποίηση μη Θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος. Γι' αυτό η κατά παρέκκλιση από την παράγραφο 3 του άρθρου 182 ψήφιση του υπό κρίσιν Νόμου δεν είναι δυνατόν να δικαιολογηθεί, στην παρούσα περίπτωση, βάσει του δικαίου της ανάγκης. Ως εκ τούτου ο εν λόγω νόμος ευρίσκεται σε αντίθεση με τα άρθρα 63, 66,182 του Συντάγματος καθώς και με το άρθρο 179». Σχετική είναι η πολύ ενδιαφέρουσα ξεχωριστή απόφαση που εξέδωσε ο Δικαστής κ Γ. Πικής κατά τον οποίο «Ο υπό κρίσιν νόμος ψηφίστηκε μόνο από Έλληνες Βουλευτές και επομένως κατά τρόπο αντίθετο με το Σύνταγμα». Και συνεχίζει: «Κοινή διαπίστωση και των δικηγόρων της Βουλής είναι ότι δεν μπορεί να γίνει επίκληση του δικαίου της ανάγκης, για ολική ή μερική τροποποίηση του Συντάγματος. Το δίκαιο της ανάγκης είναι μέτρο προσωρινό, άρρηκτα συνδεδεμένο με την ανάγκη που επιδιώκει να αντιμετωπίσει, ενώ η τροποποίηση του Συντάγματος αποτελεί μέτρο μόνιμο που

μεταβάλλει τους θεσμούς της Πολιτείας. Προσφυγή στο δίκαιο της ανάγκης αποτελεί την ‘εφεδρεία’ του δικαίου για την κατοχύρωση της συνταγματικής τάξεως και όχι μέσω προσπελάσεως των περιοριστικών διατάξεων του Συντάγματος ή της νομοθεσίας». Κατά τον Δικαστή «το μοναδικό ερώτημα που τίθεται και πρέπει να απαντηθεί στην παρούσα αναφορά είναι αν η Βουλή που εκλέγεται βάσει του Συντάγματος αντλεί τις εξουσίες της από το Σύνταγμα και τις ασκεί με βάση τη ρητή διαβεβαίωση των Βουλευτών για πίστη και σεβασμό στο Σύνταγμα (άρθρο 69) μπορεί να νομοθετεί έξω από τα πλαίσια του Συντάγματος και σε αντίθεση με τις πρόνοιές του. Αποδοχή των θέσεων της Βουλής, όπως διατυπώθηκαν από τους Δικηγόρους του Σώματος, θα ισοδυναμούσε με την αναγνώριση απεριόριστης εξουσίας σε κάθε Βουλή να τροποποιεί οιοδήποτε άρθρο του Συντάγματος, σε αντίθεση με τις πρόνοιες της παραγράφου 3 του άρθρου 182. Η απάντηση στο ερώτημα είναι αρνητική. Ο υπό κρίσιν Νόμος είναι αντισυνταγματικός γιατί θεσπίστηκε κατά παράβαση της διαδικασίας που προνοεί το Σύνταγμα για τροποποίηση των διατάξεων (άρθρο 182 παράγραφος 3). Η θέσπισή του αποτελεί υπέρβαση της Νομοθετικής Εξουσίας της Βουλής, που περιορίζει το Σώμα να νομοθετεί μέσα στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που της παρέχει το Σύνταγμα και σε συμμόρφωση με τις διατάξεις του⁶».

Στην υπόθεση Παύλος Αγγελίδης V Χρίστος Πέτας και άλλοι η πλειοψηφία είχε ακυρώσει την απόφαση του Εφόρου αναπληρωματικής εκλογής για την ανακήρυξη του κ. Πέτα στο βουλευτικό αξίωμα χωρίς αναπληρωματική εκλογή. Η νέα απόφαση δόθηκε στην εκλογική αίτηση του Γεωργίου Μαυρογένη και Βουλής των Αντιπροσώπων και άλλων. Με την απόφαση αυτή κηρύχθηκε ως αντίθετη με το Σύνταγμα και η Βουλή των Αντιπροσώπων θέσπισε την Τρίτη Τροποποίηση του Συντάγματος.

Έγιναν λοιπόν τρεις τροποποιήσεις στο κυπριακό σύνταγμα έως σήμερα. πέρα των αμφισβητούμενων θεμιτών σκοπών των αναθεωρήσεων που είχαν αποκλειστικό σκοπό το συγχρονισμό και την λειτουργική αναβάθμιση της πολιτείας δεν πρέπει να παροράται ότι και οι τρεις αναθεωρήσεις δεν είχαν να αντιμετωπίσουν αναπότρεπτους και αναπόφευκτους κίνδυνους επιβίωσης της κυπριακής πολιτείας, στοιχεία που αποτελούν τις κύριες κατευθύνσεις της αρχής του δικαίου της

⁶ Ανδρέας Νικόλα Λοΐζου , Λευκωσία (2001) «Σύνταγμα Κυπριακής δημοκρατίας» «Τροποποίηση του Συντάγματος», άρθρο 182 σελ. 419

ανάγκης⁷. Όλα τα παραπάνω όμως κατά παρέκκλιση του άρθρου 182 του κυπριακού συντάγματος δημιουργούν αμφιβολία ως προς τη νόμιμη εφαρμογή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

1. Οι βασικές αρχές του αναθεωρητικού διαβήματος

Αναδεικνύονται τέσσερις βασικές αρχές που διαπερνούν το σύνολο της συνταγματικής ύλης και όλες τις επιλογές της αναθεώρησης. Πρόκειται για την αρχή της ασφάλειας του ατόμου, την αρχή της συμμετοχής του πολίτη, την αρχή της συναίνεσης των πολιτικών δυνάμεων και την αρχή της διαφάνειας των κρατικών λειτουργιών και των σχέσεων κράτους και οικονομίας⁸.

Οι τέσσερις αυτές αρχές λειτουργούν είτε αυτοτελώς είτε σε συνδυασμό με άλλες γενικές αρχές ή οργανωτικές βάσεις του πολιτεύματος. Η αρχή της συναίνεσης προστίθεται ως νέα διάσταση της δημοκρατικής αρχής. Η αρχή της ασφάλειας του πολίτη συνδέεται με τις αρχές του κράτους δικαίου και του κοινωνικού κράτους, δηλαδή με τον δικαιοκρατικό και κοινωνικό χαρακτήρα του πολιτεύματος. Η αρχή της συμμετοχής συνδέεται με τη συλλογική αυτονομία, την πολιτική συμμετοχή και άρα την ίδια τη δημοκρατική αρχή. Η αρχή, τέλος, της διαφάνειας συνδέεται με την αρχή του κράτους δικαίου, αλλά και με τη δημοκρατική αρχή, καθώς βρίσκεται στο υπόστρωμα και των δύο. Υπό την έννοια αυτή, η αναθεώρηση του 2001 εμπλουτίζει

⁷ Χρίστης Θ. Λοτίδης (2009), *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, η πολυπλοκότητα του και η ανεπιτυχής προσπάθεια αναθεώρησης του το 1963*, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλας, σελ. 135

⁸ 160. Βλ. Ευ. Βενιζέλο σε: Πρακτικά Βουλής, Συνεδρίαση ΠΘ' [17.1.2001 πρωί]

το Σύνταγμα με νέα κριτήρια ερμηνείας, που ασκούν επιρροή πολύ ευρύτερη αυτής που μπορεί να σημειώσει κανείς ως άθροισμα των τροποποιήσεων των επιμέρους διατάξεων, όλα δε αυτά έχουν και πολύ μεγάλο συγκριτικό ενδιαφέρον.

Η αρχή της ασφάλειας τον ατόμου εκδηλώνεται με τέσσερις διαφορετικούς τρόπους: ως προσθήκη νέων δικαιωμάτων, ως προσθήκη νέων εγγυήσεων σε παλιά δικαιώματα, ως κατάργηση ισχυόντων περιορισμών στην άσκηση δικαιωμάτων και ως εισαγωγή νέων ερμηνευτικών ρητρών.

Η αρχή της συμμετοχής του πολίτη εκδηλώνεται ως κατάργηση περιορισμών στην άσκηση δικαιωμάτων ομαδικής δράσης (π.χ. παλιό άρθρο 12 παρ. 4), ως θέσπιση νέων συμμετοχικών δικαιωμάτων (π.χ. άρθρα 21 παρ. 6 και 22 παρ. 3) και ως διευκόλυνση της άσκησης πολιτικών δικαιωμάτων (π.χ. άρθρο 51 παρ. 4).

Η αρχή της συναίνεσης εκδηλώνεται με την εισαγωγή αυξημένων πλειοψηφιών, δηλαδή ρητρών που αξιώνουν την υπέρβαση της πλειοψηφικής αρχής σε μία σειρά από κομβικά ζητήματα σχετικά με τους όρους συγκρότησης και λειτουργίας του ίδιου του πολιτικού συστήματος ή σχετικά με τις εγγυήσεις διαφάνειας. Η πρώτη περίπτωση είναι εμφανής στα άρθρα 51 παρ. 4 και 54 παρ. 1, ενώ η δεύτερη στο άρθρο 101Α παρ. 2. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχάσουμε εν προκειμένω την αυξημένη πλειοψηφία που αξιώνει κατ' αρχάς το άρθρο 32 για την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας και το άρθρο 49 για την παραπομπή του σε δίκη.

Η αρχή της διαφάνειας μορφοποιείται, τέλος, με μία σειρά από κανόνες και ιδίως από περιοριστικές ρήτρες που ήδη σημειώσαμε και οι οποίες εντοπίζονται τόσο στο πεδίο των συνταγματικών δικαιωμάτων όσο και των οργανωτικών διατάξεων του Συντάγματος (άρθρα 14 παρ. 9, 29 παρ. 2, 57 παρ. 1, 98, 101^Α).⁹

2. Η αναθεώρηση του άρθρου 110 του Συντάγματος της Ελλάδας

Η αναθεώρηση του συντάγματος δε προβλεπόταν στο πρώτο από τα Ελληνικά Συντάγματα μετά την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ελλάδας, το Σύνταγμα του

⁹ Ευάγγελος Β. Βενιζέλος (2002), *Το αναθεωρητικό κεκτημένο Το συνταγματικό φαινόμενο στον 21ο αιώνα και η εισφορά της αναθεώρησης του 2001* Σάκκουλας Αντ. Ν., σελ. 119-121

1844. Η θεσμοθέτηση της δυνατότητας αναθεώρησης του Συντάγματος έγινε για πρώτη φορά με το Σύνταγμα του 1864 και συγκεκριμένα στο άρθρο 107 και έκτοτε περιελήφθησαν σχετικές διατάξεις στα επόμενα Συντάγματα του 1911 (άρθρο 108), του 1927 (άρθρο 125) και του 1952 (άρθρο 108). Όλα αυτά τα Συντάγματα προβλέπουν αφ' ενός ουσιαστικούς περιορισμούς αποκλείοντας από τη δυνατότητα αναθεώρησης διατάξεις που θεωρούνται θεμελιώδεις και αφ' ετέρου χρονικούς περιορισμούς απαγορεύοντας την αναθεώρηση πριν περάσει ορισμένο χρονικό διάστημα από την ψήφιση ή την προηγούμενη αναθεώρηση, ενώ παγίως απαιτείται η προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία, η μεσολάβηση δηλαδή εκλογών για την ολοκλήρωση της διαδικασίας.

Αξίζει να αναφερθούμε στο Σύνταγμα του 1927 που προέβλεπε τη σύμπραξη δύο αντιπροσωπευτικών σωμάτων, της Βουλής και της Γερουσίας, για την πραγματοποίηση της αναθεώρησης, η οποία συντελείτο στο πλαίσιο μίας μόνο βουλευτικής περιόδου. Ειδικότερα, στο άρθρο 25 του Συντάγματος του 1927 προβλεπόταν η δυνατότητα υποβολής της πρότασης αναθεώρησης είτε στη Βουλή είτε στη Γερουσία και εφ' όσον γινόταν αποδεκτή και από τα δύο εκλεκτορικά σώματα κατ' απόλυτη πλειοψηφία, έπρεπε μετά την πάροδο τριών μηνών να γίνει αποδεκτή από κοινού από τα δύο νομοθετικά σώματα με πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των μελών της¹⁰. Επιπλέον, η Εθνική Συνέλευση μπορούσε να υποβάλει την απόφαση για αναθεώρηση σε δημοψήφισμα, οπότε η θέση σε ισχύ των αναθεωρούμενων διατάξεων εξηρτάτο από τη λαϊκή έγκριση. Η προσφυγή σε αναθεώρηση δεν επιτρεπόταν πριν από την πάροδο πενταετίας από την πραγματοποίηση της προηγούμενης.

Το Σύνταγμα του 1952 απαγόρευε ρητά την αναθεώρηση ολόκληρου του Συντάγματος (άρθρο 103 παρ. 1 και 2) και όλων των θεμελιωδών διατάξεων χωρίς όμως ταυτόχρονη απαρίθμηση των διατάξεων που χαρακτηρίζονται ως θεμελιώδεις. Επίσης απαιτούσε για την απόφαση περί αναθεώρησης αυξημένη πλειοψηφία των δύο τρίτων του όλου αριθμού των βουλευτών χωρίς πρόβλεψη δυνατότητας συνέχισης της αναθεώρησης από την επόμενη Βουλή, σε περίπτωση που στην πρώτη Βουλή η πρόταση για αναθεώρηση του Συντάγματος έλαβε την απόλυτη πλειοψηφία

¹⁰ Τζούλια Ηλιοπούλου- Στράγγα, *Η αναθεώρηση του Συντάγματος στο πλαίσιο της μιας Βουλής, το Σύνταγμα, 6/000*, σελ.1069

του όλου αριθμού των βουλευτών (όχι όμως και την δυνατότητα προσφυγής στην αναθεώρηση το Σύνταγμα αυτό δεν θέσπιζε οποιονδήποτε χρονικό περιορισμό.

3. το άρθρο 110 και το άρθρο 119 της Βουλής

Σύμφωνα με το Άρθρο 110 του Συντάγματος στην παράγραφο 1 οι διατάξεις του Συντάγματος υπόκεινται σε αναθεώρηση, εκτός από εκείνες που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος, ως Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, καθώς και από τις διατάξεις των άρθρων 2 παράγραφος 1, 4 παράγραφοι 1, 4 και 7, 5 παράγραφοι 1 και 3, 13 παράγραφος 1 και 26. Στην παράγραφο 2 αναφέρεται ότι η ανάγκη της αναθεώρησης του Συντάγματος διαπιστώνεται με απόφαση της Βουλής που λαμβάνεται, ύστερα από πρόταση πενήντα τουλάχιστον βουλευτών, με πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των μελών της σε δύο ψηφοφορίες που απέχουν μεταξύ τους έναν τουλάχιστον μήνα. Με την απόφαση αυτή καθορίζονται ειδικά οι διατάξεις που πρέπει να αναθεωρηθούν. Επίσης, στην παράγραφο 3 αναφέρεται ότι αφού η αναθεώρηση αποφασιστεί από τη Βουλή, η επόμενη Βουλή, κατά την πρώτη σύνοδό της, αποφασίζει με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των μελών της σχετικά με τις αναθεωρητές διατάξεις. Επιπρόσθετα, στην παράγραφο 4 έχουμε την αναστροφή των πλειοψηφιών και η διάταξη περιέχει τα εξής: Αν η πρόταση για αναθεώρηση του Συντάγματος έλαβε την πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, όχι όμως και την πλειοψηφία των τριών πέμπτων, σύμφωνα με την παράγραφο 2, η επόμενη Βουλή κατά την πρώτη σύνοδό της μπορεί να αποφασίσει σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις με την πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των μελών της. Στο παράγραφο 5 για τη δημοσίευση των διατάξεων αυτών αναφέρεται ότι κάθε ψηφισόμενη αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως μέσα σε δέκα ημέρες αφότου επιψηφιστεί από τη Βουλή και τίθεται σε ισχύ με ειδικό ψήφισμά της. Τέλος, σύμφωνα με την παράγραφο 6 δεν επιτρέπεται αναθεώρηση του Συντάγματος πριν περάσει πενταετία από την περάτωση της προηγούμενης¹¹.

¹¹ [http:// www.Parliament.gr](http://www.Parliament.gr)

Το Σύνταγμα του 1975/1986/2001 διαφέρει ριζικά από τα προηγούμενα ελληνικά συνταγματικά κείμενα τόσο ως προς το αντικείμενο της αναθεώρησης όσο και ως προς τους ουσιαστικούς περιορισμούς που καθιερώνει. Το άρθρο 110 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος ορίζει ότι δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση οι διατάξεις εκείνες που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος ως προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε να επεκτείνει το προστατευτικό περιεχόμενο, την απαγόρευση δηλαδή της αναθεώρησης και σε όλα τα ουσιαστικά στοιχεία που συνιστούν το χαρακτήρα του πολιτεύματος, τη βάση και τη μορφή του ως : α) προεδρευόμενης, β) κοινοβουλευτικής γ) δημοκρατίας. Η απαγόρευση αναθεώρησης του δημοκρατικού χαρακτήρα αναφέρεται στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και στη συμμετοχή του λαού στην άσκηση της εξουσίας. Παράλληλα, δεν είναι δυνατή η κατάργηση της συνταγματικής προστασίας των πολιτικών κομμάτων και της αρχής της διάκρισης των λειτουργιών (άρθρο 26). Επιπλέον, καθιερώνεται και προστατεύεται το αιρετό του αρχηγού του Κράτους και απαγορεύεται η εισαγωγή της προεδρικής δημοκρατίας.

Επίσης, το Σύνταγμα προστατεύει τον πυρήνα του κοινοβουλευτικού συστήματος, της εξάρτησης της Κυβέρνησης από το Κοινοβούλιο καθώς και τις τρεις διαστάσεις του κοινοβουλευτικού συστήματος, την ανάδειξη, τη διατήρηση και τον έλεγχο της Κυβέρνησης. Ο συνταγματικός νομοθέτης ρητά ορίζει επίσης μία προς μία τις διατάξεις που δεν μπορούν να αναθεωρηθούν ανάμεσα στις οποίες ανήκει η καταστατική του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου, η ισότητα, η ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης καθώς και η ελευθερία εν γένει.

Επίσης, στο άρθρο 119 του Κανονισμού της Βουλής με τίτλο Προτάσεις για την αναθεώρηση του Συντάγματος περιγράφεται η σχετική διαδικασία.

Στις παραγράφους 1-10 αναφέρεται ότι οι προτάσεις για την αναθεώρηση του Συντάγματος υποβάλλονται γραπτώς στη Βουλή από πενήντα τουλάχιστον Βουλευτές, προσδιορίζουν τις αναθεωρητέες διατάξεις και συνοδεύονται από αιτιολογική έκθεση. Μετά την υποβολή τους οι προτάσεις για την αναθεώρηση του Συντάγματος ανακοινώνονται στη Βουλή, κατόπιν τυπώνονται, διανέμονται στους Βουλευτές και παραπέμπονται για εξέταση σε Επιτροπή Αναθεώρησης του

Συντάγματος, που συνιστάται από τον Πρόεδρο της Βουλής. Για τη σύσταση, τη συγκρότηση, τη σύνθεση και τη λειτουργία της Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των άρθρων 31 έως 41, εκτός από τη διάταξη του άρθρου 37 παρ. 2. Η Βουλή με απόφασή της, που λαμβάνεται μετά πρόταση του Προέδρου της και με τη συνήθη πλειοψηφία του άρθρου 67 του Συντάγματος, ορίζει προθεσμία για την υποβολή της έκθεσης της Επιτροπής Αναθεώρησης. Η προθεσμία αυτή μπορεί να παρατείνεται με νεότερες αποφάσεις της Βουλής. Συζήτηση γίνεται κατά τον ορισμό της αρχικής προθεσμίας και τερματίζεται σε μία συνεδρίαση.

Μετά την υποβολή ή την πάροδο της προθεσμίας για την υποβολή της έκθεσης της Επιτροπής για την αναθεώρηση του Συντάγματος οι σχετικές προτάσεις εγγράφονται σε ειδική ημερήσια διάταξη και συζητούνται από την Ολομέλεια της Βουλής με ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 95 έως 104. Η συζήτηση αναφέρεται αποκλειστικά στην ανάγκη της αναθεώρησης και στις αναθεωρητέες διατάξεις. Η απόφαση της Βουλής που διαπιστώνει την ανάγκη αναθεώρησης του Συντάγματος και καθορίζει ειδικά τις αναθεωρητέες διατάξεις λαμβάνεται με δύο ονομαστικές ψηφοφορίες, που απέχουν μεταξύ τους έναν τουλάχιστο μήνα και με τις πλειοψηφίες που ορίζονται από το άρθρο 110 παρ. 2 και 4 του Συντάγματος. Η δεύτερη ψηφοφορία αφορά τις ίδιες διατάξεις που εγκρίθηκαν κατά την πρώτη ψηφοφορία. Καθεμιά από τις ονομαστικές ψηφοφορίες της προηγούμενης παραγράφου διεξάγεται μετά την ολοκλήρωση της συζήτησης και για όλες τις αναθεωρητέες διατάξεις ταυτοχρόνως με σημείωση της ψήφου των Βουλευτών χωριστά για κάθε διάταξη. Αν η Βουλή έχει αποφασίσει την αναθεώρηση, ο Πρόεδρος της επόμενης Βουλής στην αρχή της πρώτης συνόδου συνιστά Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος για την επεξεργασία του περιεχομένου των αναθεωρητέων διατάξεων που έχουν καθοριστεί από την απόφαση της Βουλής την αναφερόμενη στην παράγραφο 6. Για τη σύσταση της Επιτροπής της προηγούμενης παραγράφου, την προθεσμία υποβολής της έκθεσής της και την εγγραφή του θέματος στην ημερήσια διάταξη εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των παραγράφων 2 έως 5 του παρόντος άρθρου. Η συζήτηση αναφέρεται στο περιεχόμενο των αναθεωρητέων διατάξεων. Η απόφαση της Βουλής που περιέχει τις αναθεωρούμενες διατάξεις λαμβάνεται με μία και μόνη ονομαστική ψηφοφορία,

που διεξάγεται σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 7 του άρθρου αυτού και με τις πλειοψηφίες που προβλέπονται από το άρθρο 110 παρ. 3 και 4 του Συντάγματος¹².

4. η διαδικασία της αναθεώρησης

Συνοψίζοντας τα παραπάνω θα λέγαμε ότι η διαδικασία της αναθεώρησης του Συντάγματος ρυθμίζεται από τις διατάξεις του άρθρου 110 παρ. 2 έως 5 και αποτελείται από δύο στάδια που πραγματοποιούνται από δύο διαδοχικές Βουλές: α) τη διαπίστωση της ανάγκης και β) την πραγματοποίηση της αναθεώρησης του Συντάγματος¹³. Το στάδιο διαπίστωσης της ανάγκης αναθεώρησης περιλαμβάνει την υποβολή των αναθεωρητικών προτάσεων, τη σύσταση επιτροπής αναθεώρησης και τη λήψη απόφασης για την αναγκαιότητα της αναθεώρησης. Η κατάθεση στη Βουλή προτάσεων για αναθεώρηση του Συντάγματος υποβάλλονται γραπτώς και ενυπογράφως από πενήντα τουλάχιστον βουλευτές. Ο Πρόεδρος της Βουλής συνιστά Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος, στην οποία παραπέμπονται για εξέταση οι προτάσεις αναθεώρησης που έχουν υποβληθεί και τίθεται προθεσμία για την υποβολή σχετικής έκθεσης. Στη συνέχεια, οι σχετικές προτάσεις εγγράφονται σε ειδική ημερήσια διάταξη και συζητούνται από την Ολομέλεια της Βουλής. Η απόφαση της Βουλής που διαπιστώνει την ανάγκη αναθεώρησης του Συντάγματος και καθορίζει ειδικά τις αναθεωρήσιμες διατάξεις λαμβάνεται με δύο ονομαστικές ψηφοφορίες που απέχουν μεταξύ τους ένα τουλάχιστον μήνα και πρέπει να συγκεντρώνουν κάθε φορά την πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών (άρθρο 110 παρ. 2 Συντάγματος). Αν όμως η πρόταση συγκεντρώσει και κατά τις δύο ψηφοφορίες την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών, όχι όμως και εκείνη των τριών πέμπτων, δεν θεωρείται ότι απορρίφθηκε αλλά είναι ενδεχομένως δυνατό να οδηγήσει σε αναθεώρηση¹⁴.

Κατά το β στάδιο λαμβάνεται η οριστική απόφαση της αναθεώρησης η οποία ανήκει στην αρμοδιότητα της αμέσως επόμενης Βουλής, δηλαδή της Βουλής που εκλέγεται

¹² <http://www.Parliament.gr>

ΠΡΑΚΤΙΚΑ: Η' ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ, ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ, ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΒ', ΣΥΝΟΔΟΣ Α', ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ Θ Τετάρτη 2 Απριλίου 2008
<http://www.dsnet.gr>, το Σύνταγμα, 21/06/15

¹³ Ράικος Α., Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος α, τεύχος β, εκδόσεις Αν. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 1990, σελ.244

¹⁴ Γεωργόπουλος Κ. (2001), *Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο*, 12 έκδοση, εκδόσεις αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 455-456

μετά τον τερματισμό - ομαλό ή ανώμαλο (μετά από διάλυση) - του βίου εκείνης που ψήφισε την πράξη περί αναθεώρησης (άρθρο 110 παρ. 3). Η Βουλή αυτή έχει τις ίδιες αρμοδιότητες με κάθε άλλη Βουλή, επί πλέον όμως και την αρμοδιότητα αναθεώρησης του Συντάγματος μέσα στα όρια που έχουν ταχθεί από την πράξη περί αναθεώρησης της προηγούμενης Βουλής. Επιπλέον, έχει την υποχρέωση να ασκήσει και να ολοκληρώσει την αναθεωρητική αυτή αρμοδιότητα κατά τη διάρκεια της πρώτης μετά τις εκλογές συνόδου της, ενώ δεσμεύεται από την πράξη περί αναθεώρησης της προηγούμενης Βουλής με την έννοια ότι δεν έχει το δικαίωμα να αναθεωρήσει και άλλες διατάξεις, ενώ μπορεί να περιορίσει την αναθεωρητική διαδικασία σε ορισμένες μόνο από αυτές ή ακόμη και να μην ασχοληθεί καθόλου με αυτή την αρμοδιότητά της, ματαιώνοντας έτσι το έργο της αναθεώρησης.

Η απόφαση της αναθεωρητικής Βουλής που περιέχει τις αναθεωρούμενες διατάξεις λαμβάνεται με μία και μόνη ονομαστική ψηφοφορία. Αν η πρόταση για αναθεώρηση έλαβε την πλειοψηφία των τριών πέμπτων, για τη λήψη απόφασης της αναθεωρητικής Βουλής ως προς τις αναθεωρούμενες διατάξεις αρκεί η απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. Αν όμως η πρόταση για την αναθεώρηση του Συντάγματος έλαβε την πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, όχι όμως και την πλειοψηφία των τριών πέμπτων, η αναθεωρητική Βουλή κατά την πρώτη σύνοδό της μπορεί να αποφασίσει σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις με την πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των μελών της (άρθρο 110 παρ. 4). Προβλέπεται δηλαδή αναστροφή των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 110 Συντάγματος. Κάθε ψηφίζομενη αναθεώρηση του Συντάγματος, δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως μέσα σε 10 ημέρες από την επιψήφισή της από την Βουλή και τίθεται σε ισχύ με ειδικό ψήφισμά της (άρθρο 110 παρ. 5 Συντάγματος). Η διάταξη αυτή δεν καθορίζει το όργανο που θα διατάξει τη δημοσίευση, ορθότερο όμως είναι να δεχθούμε ότι η σχετική αρμοδιότητα ανήκει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Η διάταξη της παρ. 6 του άρθρου καθιερώνει ένα χρονικό περιορισμό της αναθεώρησης, ορίζοντας ότι δεν επιτρέπεται αναθεώρηση πριν περάσει πενταετία από την περάτωση της προηγούμενης. Η προθεσμία αυτή πρέπει να υπολογίζεται από την ημέρα δημοσίευσης του Συντάγματος, εφ' όσον δε έχει γίνει αναθεώρησή του από την ημέρα που το αναθεωρημένο κείμενο δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι, ενώ απαγορεύεται η αναθεώρηση της παρ. 1 δεν υπάρχει συνταγματικό κώλυμα για την αναθεώρηση των παραγράφων 2, 3,

4, 5 και 6 του άρθρου 110 που περιγράφουν την ίδια την διαδικασία της αναθεώρησης.

5. η συνολική αποτίμηση της διαδικασίας της αναθεώρησης του ελληνικού Συντάγματος

Όπως διεφάνη από την προεκτειθείσα ενδοσκόπηση οι έννοιες του δημοψηφίσματος και της συνταγματικής αναθεώρησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένες λόγω του θεμελιακού τους χαρακτήρα. Ως εκ τούτου, η ύπαρξη δημοψηφίσματος στην αναθεωρητική διαδικασία συνιστά έκφραση άμεσης δημοκρατίας και η ένταξή του σ' αυτή μπορεί να επιβιώσει μόνο σε χώρες και πολιτεύματα στα οποία η ενεργοποίηση των θεσμών τους είναι δεσμευτική για τις δημόσιες αρχές. Σε αντίθεση με τα άλλα συντάγματα, το σύνταγμα της Ελλάδας διατηρεί, όπως ελέγχθη, την αυστηρότητά του αναφορικά με την τροποποίηση ή τη μεταβολή των διατάξεών του. Η ανάγκη διατήρησης και προστασίας του αντιπροσωπευτικού συστήματος, αλλά και ο φόβος, μήπως περιέλθουμε σε καθεστώς απόλυτης και όχι σχετικής δημοκρατίας, γεννούν προσκόμματα στην επίτευξη μιας τόσο σημαντικής ρύθμισης. Σε κάθε περίπτωση και υπό τις παρούσες συνθήκες, ο μόνος δρόμος προκειμένου το δημοψήφισμα να μετατραπεί από απλό αντίβαρο της εξουσίας σε έκφραση επιβεβαίωσης της εμπιστοσύνης και αποδοχής του λαού είναι η αλληλοσυμπλήρωση του αντιπροσωπευτικού συστήματος και της άμεσης δημοκρατίας. Εάν ο ρόλος ενός τόσο χρήσιμου και αναντικατάστατου συνταγματικού μηχανισμού, όπως είναι το αντιπροσωπευτικό σύστημα, δεν συνεπικουρεί την άμεση δημοκρατία, η επίτευξη της ένταξης του θεσμού του δημοψηφίσματος στην αναθεωρητική διαδικασία θα παραμείνει ουτοπία.

Η ανωτέρω ιστορική και γραμματολογική ερμηνεία του άρθρου 110 του Συντάγματος επιτρέπει τη συναγωγή ασφαλών συμπερασμάτων τόσο ως προς την ιστορική εξέλιξη της διαδικασίας όσο και ως προς τη λειτουργία της στο πλαίσιο του ισχύοντος Συντάγματος. Η ιστορική παρατήρηση και εξέλιξη καταδεικνύει την προϊούσα συνταγματική ωριμότητα, ενώ η σύγχρονη αναθεωρητική λειτουργία φανερώνει τη σοβαρότητα της διαδικασίας και τον έκτακτο ειδικό χαρακτήρα της. Οι συνταγματικοί κανόνες χρειάζεται να διαπλάθονται κατά τρόπο ώστε να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της εκάστοτε εποχής και στα κοινωνικά δεδομένα που δημιουργούνται και εξελίσσονται. Με τον τρόπο αυτό, η αναθεωρητική

λειτουργία αποκτά νόημα και περιεχόμενο και συμβάλλει στην συνταγματική πραγμάτωση και επιβεβαίωση του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος και της κοινοβουλευτικής του βάσης.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

1. Τα συνταγματικά κείμενα πριν το 1975 και οι προσπάθειες αναθεώρησης του ελληνικού Συντάγματος

Συνέπεια του κινήματος στο Γουδί ήταν η άνοδος του Ελευθερίου Βενιζέλου στην εξουσία, επικεφαλής του Κόμματος των Φιλελευθέρων, και η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864 από την Β' Αναθεωρητική Βουλή. Οι εργασίες άρχισαν το Γενάρη του 1911 με την «απόλυτη συγκατάθεση του στέμματος μετά το συμβιβασμό που είχε συντελεστεί ανάμεσα στο Βενιζέλο και το κατεστημένο». Οι άξονες της αναθεώρησης - που αφορούσαν μη θεμελιώδεις διατάξεις - (η οποία όμως, κατά νομική ακριβολογία, δεν ήταν αναθεώρηση αλλά άσκηση συντακτικής εξουσίας) ήταν η ενίσχυση των ατομικών ελευθεριών, η ενίσχυση του λεγόμενου κράτους δικαίου και ο γενικότερος εκσυγχρονισμός των θεσμών.

Οι σημαντικότερες αλλαγές σε σχέση με το Σύνταγμα του 1864 στο επίπεδο της προστασίας των ατομικών ελευθεριών ήταν η ωφελιμότερη προστασία της προσωπικής ασφάλειας, της φορολογικής ισότητας, του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι και του απαραβίαστου της κατοικίας, η διευκόλυνση της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης ιδιοκτησιών προς αποκατάσταση ακτημόνων γεωργών, με ταυτόχρονη δικαστική προστασία της ιδιοκτησίας, η ίδρυση του Εκλογοδικείου για την επίλυση των εκλογικών διαφορών από τις βουλευτικές εκλογές, η επέκταση των ασυμβιβάστων, η επανίδρυση του Συμβουλίου της Επικρατείας ως ανωτάτου διοικητικού δικαστηρίου πια (το οποίο, όμως, συγκροτήθηκε και λειτούργησε υπό το κράτος του Συντάγματος του 1927), η βελτίωση της προστασίας της δικαστικής

ανεξαρτησίας και η καθιέρωση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων. Τέλος, προβλέφθηκε για πρώτη φορά η υποχρεωτική και δωρεάν υποχρεωτική εκπαίδευση, αλλά και η καθαρεύουσα ως "επίσημη γλώσσα του Κράτους".

Υπήρξε μεγάλη διάσταση απόψεων μέσα στο κυρίαρχο μπλόκ εξουσίας η οποία αποτυπώνεται το 1915 μεταξύ του βασιλιά Κωνσταντίνου και του πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου με αποτέλεσμα η πολιτική ζωή να αποσταθεροποιηθεί. Τον Νοέμβριο του 1920 διεξήχθησαν βουλευτικές εκλογές στις οποίες επικράτησαν οι φιλοβασιλικές δυνάμεις. Επανήλθε στον θρόνο, με δημοψήφισμα, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, ενώ συνεκλήθη και η Γ' εν Αθήναις Εθνική Συνέλευση για την αναθεώρηση του Συντάγματος, που δεν τελεσφόρησε όμως λόγω της μικρασιατικής καταστροφής. Μετά την ήττα των ελληνικών στρατευμάτων στην Μ. Ασία διενεργήθηκε στρατιωτικό πραξικόπημα στις 11 Σεπτεμβρίου 1922 υπό τον Ν. Πλαστήρα, η οποία διέλυσε την Συντακτική συνέλευση.

Την 21 Φεβρουαρίου 1963 γίνεται προσπάθεια αναθεώρησης. Η Κυβέρνηση της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ενώσεως (Ε.Ρ.Ε.) υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή καταθέτει, στις 21 Φεβρουαρίου 1963 την πιο σημαντική πρόταση αναθεώρησης του Συντάγματος του 1952. Η πρόταση, την οποία υπογράφουν 26 βουλευτές-υπουργοί του κόμματος, αποκλήθηκε «βαθεία τομή», λόγω του ιδιαίτερου εύρους των προτεινομένων αλλαγών. Στο κείμενό τους, οι προτείνοντες υπουργοί-βουλευτές επικαλούνται, μεταξύ άλλων, την ανάγκη ταχύτερης οικονομικής ανάπτυξης την οποία δεν διασφαλίζουν οι διατάξεις του Συντάγματος του 1952, τον «κομμουνιστικόν κίνδυνον» αλλά και την ιδιαίτερη κατάσταση της χώρας, όπου η έλλειψη πολιτικής αγωγής και η καταχρηστική άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων αποτελούν εμπόδια σε μια κανονική πολιτική και οικονομική ζωή, και καταλήγουν στη διατύπωση είκοσι δύο (22) σημείων-επί μέρους προτάσεων αναθεώρησης.»

Το Ιουλιανό πραξικόπημα 1965 υπήρξε μια από τις πιο βαθιές κρίσεις της μεταπολεμικής περιόδου. Τέθηκαν και πάλι ζητήματα λειτουργίας του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος ως στοιχεία κυριαρχίας της μεγαλοαστικής τάξης. Αυτά έφεραν σε αντιπαράθεση τον τότε Πρωθυπουργό Γεώργιο Παπανδρέου, αρχηγού του πλειοψηφούντος στη Βουλή κόμματος της Ένωσης Κέντρου, με τον βασιλιά Κωνσταντίνο και τις κυβερνήσεις που ο τελευταίος προσπαθούσε να επιβάλει.

Η στρατιωτική δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967, που είχε διάρκεια επτά ετών, ψήφισε και αυτή δύο συνταγματικά κείμενα, το 1968 και το 1973, το τελευταίο μάλιστα προέβλεπε την αβασίλευτη μορφή του πολιτεύματος. Τα συνταγματικά αυτά κείμενα είχαν αντιδημοκρατικά και ανελεύθερα χαρακτηριστικά.

2. ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975

Το Σύνταγμα του 1975 συντάχθηκε και ψηφίστηκε στις 7 Ιουνίου 1975 από την Ε' Αναθεωρητική βουλή και με αυτό καθιερώθηκε ως πολίτευμα η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία. Αντικατέστησε στην ουσία το Σύνταγμα του 1973 που είχε παρουσιαστεί από τη Χούντα των Συνταγματαρχών και το Σύνταγμα του 1952 που επανέφερε προσωρινά το 1974 η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας. Για την εποχή του αποτελούσε ένα από τα αρτιότερα συντάγματα, ενώ ισχύει μέχρι και σήμερα με μικρές αλλαγές ύστερα από τις αναθεωρήσεις του 1986, 2001 και 2008.

Στις 7 Ιανουαρίου 1975 η κυβέρνηση κατέθεσε στη Βουλή τις προτάσεις της για το νέο Σύνταγμα και την επόμενη μέρα η Ε' Αναθεωρητική Βουλή άρχισε και επίσημα το συντακτικό της έργο, εκλέγοντας κοινοβουλευτική επιτροπή συντάξεως του Συντάγματος με πρόεδρο τον Κωνσταντίνο Τσάτσο. Οι εργασίες της επιτροπής ολοκληρώθηκαν τον Μάιο / αρχές Ιουνίου 1975. Η Βουλή ψήφισε το σύνταγμα στις 7 Ιουνίου και αυτό δημοσιεύτηκε στις 9 Ιουνίου 1975 στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στο ΦΕΚ Α 111/1975.

3. Η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1986

Παρά το γεγονός ότι οι "αυξημένες" αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν ασκήθηκαν ποτέ μέχρι το 1986, υπήρχαν εν τούτοις ως υφιστάμενες δυνατότητες και επηρέασαν την εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων την περίοδο 1980-1985, δηλαδή κατά την πρώτη συνύπαρξη του Κ. Καραμανλή ως Προέδρου της Δημοκρατίας και της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ. Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας ήταν και ο στόχος της αναθεωρητικής διαδικασίας του 1985-1986.

Η αναθεώρηση ολοκληρώθηκε το Μάρτιο του 1986 με την ψήφιση της από την σε αναθεωρητική βουλή και τέθηκε ε ισχύ με το α ψήφισμα της 6./ 12.3.86 ενώ με το β ψήφισμα της 6/ 14.3.86 ολόκληρο το κείμενο του συντάγματος μεταγλωττίστηκε από την καθαρεύουσα στην δημοτική .

Στις 6 Μαρτίου του 1986, σύμφωνα με το άρθρο 110 του Συντάγματος που ορίζει ότι οι διατάξεις του Συντάγματος υπόκεινται σε αναθεώρηση εκτός από εκείνες που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος, ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας καθώς και μερικές άλλες διατάξεις, έντεκα άρθρα αναθεωρήθηκαν και ψηφίστηκε η μεταφορά του κειμένου του Συντάγματος στη δημοτική γλώσσα. Η αναθεώρηση περιλάμβανε διατάξεις των άρθρων 32, 35 37,38 39, 41, 42, 43, 44 και 47 και 48 του Συντάγματος. οι κυριότερες αλλαγές ήταν η κατάργηση της δυνατότητας του προέδρου της Δημοκρατίας για παύση της κυβέρνησης, για διάλυση της βουλής λόγω προφανούς δυσαρμονίας με το λαϊκό αίσθημα και για προκήρυξη δημοψηφίσματος η άσκηση μάλιστα των οποίων δεν προϋπέθετε υπουργική προσυπογραφή. Στην πραγματικότητα λοιπόν η αναθεώρηση του 1986 αποτέλεσε το επιστέγασμα της αργής και βασανιστικής εξέλιξης η οποία ξεκίνησε το 1975 με την αρχή της δεδηλωμένης .

Με την αναθεώρηση αυτή οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας περιορίστηκαν σε σημαντικό βαθμό. Παρά την πολιτική και συνταγματική ένταση της περιόδου εκείνης, το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975/1986, που εισήγαγε ένα αμιγώς κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης, έγινε απολύτως αποδεκτό από όλες τις πολιτικές δυνάμεις. Στο τέλος της συζήτησης για την αναθεώρηση η αντιπολίτευση αποχώρισε.

4. Η αναθεώρηση του συντάγματος του 2001

Η διαδικασία αναθεώρησης κινήθηκε στο πλαίσιο του άρθρου 110Σ τον Μάρτιο του 1995. Σχετικές συζητήσεις είχαν ήδη αρχίσει από το 1993, ενώ η επίσημη έναρξη της διαδικασίας πραγματοποιήθηκε όταν ο τότε πρωθυπουργός της χώρας, Ανδρέας Παπανδρέου, εξήγγειλε τη δεύτερη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975 με το

πρωτοχρονιάτικο μήνυμα της 1ης Ιανουαρίου του 1995¹⁵(είχε προηγηθεί το 1993 η εξαγγελία του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη). Τα δυο μεγάλα κόμματα κατέθεσαν τις προτάσεις τους τον Μάρτιο του 1995 και, έτσι, συγκροτήθηκε, λίγους μήνες αργότερα, η προβλεπόμενη κοινοβουλευτική επιτροπή. Ωστόσο , η τελευταία δεν υλοποίησε το έργο της λόγω της πρόωρης διάλυσης της Βουλής και των εκλογών που διενεργήθηκαν το Σεπτέμβριο του 1996. Η νέα Βουλή που προέκυψε έθεσε και πάλι την αναθεωρητική διαδικασία σε λειτουργία καταλήγοντας σε συγκεκριμένη αναθεωρητική πρόταση, η οποία ανέφερε συνολικά τη μεταβολή 115 συνταγματικών διατάξεων. Ο Πρόεδρος της Βουλής, Απόστολος Κακλαμάνης, ανακοίνωσε στις 11-06-97 τη σύνθεση της Επιτροπής αναθεώρησης του Συντάγματος και λίγο αργότερα, με δηλώσεις του, και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Κ. Στεφανόπουλος τάχθηκε υπέρ της αναθεώρησης. Η Επιτροπή συγκροτήθηκε από 41 μέλη με βασικούς εισηγητές τους βουλευτές Κουβέλη. Οι προτάσεις της συζητήθηκαν από την ολομέλεια της Βουλής, η οποία με τη σειρά της κατέληξε με δυο ψηφοφορίες , που απήχαν μεταξύ τους περισσότερο από ένα μήνα, τον Μάιο του 1998 στη διαπίστωση της ανάγκης αναθεώρησης 89 διατάξεων. Από αυτές αναθεωρητέες κρίθηκαν οι 82.

Η Επιτροπή αναθεώρησης του Συντάγματος, μετά τις εκλογές της 9^{ης} Απριλίου του 2000, με απόφαση του Προέδρου της Βουλής άρχισε τις εργασίες της τον Αύγουστο του 2000 και τις ολοκλήρωσε το Νοέμβριο του ίδιου έτους, σε 21 συνολικά συνεδριάσεις. Η συζήτηση διεξήχθη σε επτά ενότητες και οι ψηφοφορίες σε δυο συνεδριάσεις (18 και 19 Οκτωβρίου). Η τελική φάση της αναθεώρησης άρχισε στις 17 Ιανουαρίου με τη συζήτηση στην Ολομέλεια της Βουλής των υπό αναθεώρηση διατάξεων, όπως διατυπώθηκαν μετά από επεξεργασία στις αρμόδιες επιτροπές της προαναθεωρητικής και αναθεωρητικής Βουλής. Οι συζητήσεις ολοκληρώθηκαν στα τέλη Μαρτίου και η ψήφιση από την Ολομέλεια στις 6 Απριλίου. Το ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 17 Απριλίου του 2001, οπότε και τέθηκε σε ισχύ.

4.1 οι διατάξεις που αναθεωρήθηκαν

¹⁵ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος (2004), Γενική συνταγματική θεωρία- Τόμος Α, εκδόσεις Αθήνα – Κομοτηνή Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή , σελ. 362

Η αναθεώρηση του 2001 αποτελεί τη δεύτερη κατά σειρά εφαρμογή της αναθεωρητικής λειτουργίας, όπως το Σύνταγμα προβλέπει, στο αρχικό συνταγματικό κείμενο του 1975.

Όπως προαναφέρθηκε, η συζήτηση για την αναθεώρηση του 2001 πραγματοποιήθηκε σε επτά επιμέρους ενότητες.

Η πρώτη ενότητα περιελάμβανε τα Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα (15 άρθρα). Συγκεκριμένα το Άρθρο 4 για τους Αντιρρησίες συνείδησης στην παράγραφο 6 του οποίου προστέθηκε ερμηνευτική δήλωση, το Άρθρο 5 παρ. 4 και 5 για τα Ατομικά και διοικητικά μέτρα το οποίο περιλαμβάνει τη ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος στην προστασία της υγείας και της γενετικής ταυτότητας, το Άρθρο 5Α για το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφόρηση, το Άρθρο 6 παρ. 4 για τα Όρια προφυλάκισης, το Άρθρο 7 παρ. 3 που προβλέπει τη ρητή κατάργηση της θανατικής ποινής κάτι το οποίο αποτελεί μεταβολή ύψιστης σημασίας, το Άρθρο 9Α Νέο άρθρο που αφορά στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, το Άρθρο 10 παρ. 3 για το Δικαίωμα του αναφέρεσθαι, το Άρθρο 12 παρ. 4- καταργήθηκε για το Δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, το Άρθρο 14 παρ.5 -7 -9 για το Δικαίωμα απάντησης- επανόρθωσης των ΜΜΕ, την Αστική και ποινική ευθύνη του τύπου και τη Διαφάνεια και πολυφωνία στα ΜΜΕ. (κοινή πρόταση), το Άρθρο 15 παρ. 2 για τον Έλεγχο ραδιοτηλεοπτικών ΜΜΕ, το Άρθρο 17 παρ. 2 και 4 για την Αναγκαστική απαλλοτρίωση, το Άρθρο 19 στο οποίο προστέθηκε παράγραφος σχετικά με την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών, το Άρθρο 21 για την Προσθήκη παραγράφων σχετικά με τη δημογραφική πολιτική και τα άτομα με ειδικές ανάγκες, το Άρθρο 22 με την προσθήκη παραγράφου που κατοχυρώνει την συλλογική αυτονομία των δημοσίων υπαλλήλων, το Άρθρο 24 παρ.1 -2 στο οποίο προστέθηκε ερμηνευτική δήλωση για την Προστασία του περιβάλλοντος και στη δεύτερη παράγραφο εδάφιο σχετικά με τον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό, το Άρθρο 25 παρ. 1 με το οποίο εισάγεται ρητά η αρχή του κοινωνικού κράτους, ίσως η σπουδαιότερη συνταγματική μεταβολή που επέφερε η Αναθεώρηση του 2001 και το Άρθρο 116 παρ.2 για την Ισότητα μεταξύ των δυο φύλων.

Η δεύτερη ενότητα συμπεριελάμβανε το Σύνταγμα και τη διεθνή και Ευρωπαϊκή έννομη τάξη (3 άρθρα) δηλαδή το Άρθρο 28 στο οποίο Προστέθηκε ερμηνευτική

δήλωση (Συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ενοποίηση) , το Άρθρο 36 παρ.2 για την Κύρωση Διεθνών Συμβάσεων, και το Άρθρο 80 παρ.2 με την προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης για την Συμμετοχή στην ΟΝΕ.

Η τρίτη ενότητα περιελάμβανε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και τον Πρωθυπουργό (6 άρθρα) δηλαδή : το Άρθρο 31 παρ.1 με το οποίο προστίθενται προσόντα εκλογιμότητας για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, το Άρθρο 32 για την Εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας με 180 ψήφους και μη διάλυση της Βουλής, το Άρθρο 38 παρ.2 περί Αδυναμίας άσκησης καθηκόντων από τον Πρωθυπουργό, το Άρθρο 82 παρ.3 και 4 Προσθήκη δυο νέων παραγράφων. Η παρ. 3 σχετίζεται με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και η παρ.4 σχετίζεται με το Εθνικό Συμβούλιο Εξωτερικής Πολιτικής και το Άρθρο 86 περί Ευθύνης υπουργών.

Η τέταρτη ενότητα περιελάμβανε το Εκλογικό Σώμα και το status των βουλευτών (6 άρθρα) δηλαδή: το Άρθρο 29 παρ. 2 και 3 με το οποίο εισάγεται εκτενέστερη ρύθμιση σχετικά με την οικονομική ενίσχυση των πολιτικών κομμάτων, ενώ η τρίτη παράγραφος αναφέρεται στα πολιτικά δικαιώματα των δημοσίων υπαλλήλων, το Άρθρο 51 παρ.4 και 5 όπου στην παράγραφο 4 προβλέπεται ρητά η δυνατότητα του Απόδημου Ελληνισμού να συμμετέχει στην εκλογική διαδικασία μέσω της επιστολικής ψήφου, ενώ η παράγραφος 5 αναφέρεται στην υποχρεωτικότητα συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία, το Άρθρο 54 παρ.1 και 2 όπου η παράγραφος 1 αναφέρεται στο εκλογικό σύστημα και τη δυνατότητα μεταβολής του με νόμο, ενώ στη δεύτερη παράγραφο προστίθεται εδάφιο σχετικό με την απογραφή, το Άρθρο 56 παρ.1 και 3 για την Διεύρυνση του καταλόγου με τα κωλύματα για την εκλογή στο βουλευτικό αξίωμα και το Άρθρο 57 για την καθιέρωση ασυμβίβαστου μεταξύ βουλευτικού αξιώματος και οποιουδήποτε άλλου επαγγέλματος.

Η πέμπτη ενότητα περιελάμβανε την οργάνωση και λειτουργία της Βουλής (8 άρθρα) πιο συγκριμένα: το Άρθρο 66 παρ.3 αναφέρει ότι οι κυβερνητικές επιτροπές μπορούν, πλέον, να διασκεπτονται σε μυστικές συνεδριάσεις, το Άρθρο 68 παρ.1 περιέχει τροποποίηση της διάταξης σχετικά με τη σύσταση Κοινοβουλευτικών Επιτροπών, το Άρθρο 70 παρ. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 περί μεταβολών που σχετίζονται με τη λειτουργία της Βουλής, το Άρθρο 72 παρ.1, 2, 3, 4 για τη Νομοθετική αρμοδιότητα Ολομέλειας και Τμήματος, το Άρθρο 74 παρ. 5 για την αλλαγή στον τρόπο κατάθεσης και το περιεχόμενο των τροπολογιών, το Άρθρο 76 παρ.1,2,3,4,5,8 με τις Διαφοροποιήσεις

ως προς τη νομοθετική διαδικασία (ψήφιση σχεδίων και προτάσεων νόμου), το Άρθρο 79 παρ.3,7 για την Ψήφιση Προϋπολογισμού-Απολογισμού-Ισολογισμού και το Άρθρο 80 παρ.1 για τις Πιστώσεις στον Προϋπολογισμό.

Η έκτη ενότητα περιελάμβανε την Οργάνωση και Λειτουργία της Δικαιοσύνης (10 άρθρα) και συγκεκριμένα το Άρθρο 88 παρ.2-6 & με την ερμηνευτική δήλωση για τις αποδοχές δικαστικών λειτουργών, τις μετατάξεις δικαστικών λειτουργών όπου προστίθεται, ακόμα, ερμηνευτική δήλωση σχετική με το αληθινό νόημα του άρθρου 88, το Άρθρο 89 παρ.2 και 3 για τα μη δικαστικά έργα δικαστών και διαιτησίες δικαστών και τις μεταβατικές διατάξεις, το Άρθρο 90 παρ. 1-2-3-4-5 για το Ανώτατο Δικαστικό συμβούλιο, το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο – Υπουργείο Δικαιοσύνης, τις Προαγωγές Προέδρων ανωτάτων δικαστηρίων, το Άρθρο 92 παρ.2 και 3 και την Υπηρεσιακή κατάσταση δικαστικών υπαλλήλων και υπάλληλοι υποθηκοφυλακείων, το Άρθρο 93 παρ.3 περί Αιτιολογίας δικαστικών αποφάσεων, το Άρθρο 94 για τις Αρμοδιότητες δικαστηρίων , το Άρθρο 95 για το Συμβούλιο της Επικρατείας, το Άρθρο 98 παρ.1 για τις Αρμοδιότητες Ελεγκτικού Συνεδρίου, το Άρθρο 100 παρ. 5 (νέα προσθήκη) όπου Προστέθηκε η παράγραφος 5 σχετικά με τον έλεγχο της Συνταγματικότητας από την Ολομέλεια των Ανωτάτων Δικαστηρίων, το Άρθρο 100Α για το Νομικό Συμβούλιο του κράτους.

Τέλος, η έβδομη ενότητα περιελάμβανε τη δημόσια Διοίκηση ,την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τις Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές (5 άρθρα): το Άρθρο 101 παρ.3 για το Αποκεντρωτικό Σύστημα διοίκησης, το Άρθρο 101 με ερμηνευτική δήλωση για τις Νησιωτικές περιοχές, το Άρθρο 101 Α' παρ.1 για τις Ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, το Άρθρο 101 Α' παρ.2 για την Επιλογή ανεξάρτητων αρχών, το Άρθρο 101 Α' παρ.3 για τη Βουλή και τις ανεξάρτητες αρχές, το Άρθρο 102 για την Τοπική αυτοδιοίκηση, το Άρθρο 103 παρ.7,8,9 (νέες προσθήκες) με Νέες προσθήκες διατάξεων σχετικά με την πρόσληψη στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, τις απαγορεύσεις μονιμοποιήσεων και το Συνήγορο του Πολίτη, το Άρθρο 108 παρ.2 με πρόβλεψη για συγκρότηση Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού και τέλος το Άρθρο 109 παρ. 3 (νέα προσθήκη) για την αξιοποίηση των κληροδοτημάτων.

Αναλύοντας τα παραπάνω θα λέγαμε τα εξής:

Η καθιέρωση της τριτενέργειας με την αναθεώρηση του άρθρου 25 παράγραφος 1 του συντάγματος. Το ζήτημα της τριτετενέργειας δεν τίθεται με την αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001. Ειδικότερα η διάταξη αυτή ορίζει τα ακόλουθα: τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και τις σχέσεις ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι επιτροπές αναθεώρησης του Συντάγματος της Βουλής της η και θ περιόδου δεν πρότειναν την αναθεώρηση του άρθρου 25 και προς την κατεύθυνση αυτή. Η νέα διάταξη προτάθηκε από την επιτροπή της αναθεώρησης του συντάγματος της ζ αναθεωρητικής βουλής. Η διάταξη αποτελεί μια από τις αξιόλογες καινοτομίες του αναθεωρητικού συντάγματος, η οποία συμπληρώνει επιτυχώς το σύστημα προστασία στον θεμελιωδών δικαιωμάτων του συντάγματος του 1975. Αυτή κατέστησε άνευ αντικειμένου τις διατάξεις των άρθρων 21 παράγραφος 1 εδάφιο β και 23 παράγραφος 1 του συντάγματος καθόσον αυτές καθιερώνουν την τριτενέργεια των δικαιωμάτων που κατοχυρώνουν. Οι συνταγματικές διατάξεις θεωρούνται ως απαγορευτικές διατάξεις του νόμου υπό την έννοια του άρθρου 174 του αστικού κώδικα. Έτσι η διάταξη αυτή προσθέτει και τις ιδιώτες στους αποδέκτες των θεμελιωδών δικαιωμάτων¹⁶.

Η προστασία της υγείας και ο έλεγχος των βιοιατρικών παρεμβάσεων του άρθρου 5 παράγραφος 5 είναι σημαντική και το δικαίωμα αυτό κατεξοχήν αμυντικό απορεί από την αρχή της αξίας του ανθρώπου και από την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας άρθρο 2 παράγραφος 1 και 5 παράγραφος 1 αντίστοιχα. Τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης συνέταξαν στο Οβιέδο (Oviedo) το 1997 τη Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων και της Αξιοπρέπειας του Ανθρώπινου Όντος σε σχέση με τις εφαρμογές της Βιολογίας και της Ιατρικής την οποία ενσωμάτωσε η Ελλάδα στη νομοθεσία της με το ν. 2619/98. Η Σύμβαση επεκτάθηκε στο Παρίσι το 1998 με άρθρα που αφορούν στην κλωνοποίηση. Η UNESCO έχει, επίσης, διατυπώσει αντίστοιχες διατάξεις όπως η Διακήρυξη για το Ανθρώπινο Γονιδίωμα και τα Ανθρώπινα δικαιώματα. Στην Ελλάδα το επίσημο γνωμοδοτικό όργανο σε θέματα βιοηθικής είναι η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, η οποία έχει συσταθεί με νόμο από το 1998. Η Επιτροπή έχει αποκλειστικά συμβουλευτικό χαρακτήρα προς κάθε όργανο ή φορέα της Πολιτείας, είτε με δική της πρωτοβουλία είτε όταν της ζητηθεί. Κεντρικό της μέλημα αποτελεί η ενίσχυση του

¹⁶ Αθανάσιος Γ. Ράικος (2011) , Γενική Πολιτειολογία και Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, 4^η έκδοση , Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 136-137

διαλόγου και του δεσμού μεταξύ των βιολογικών και τεχνολογικών εφαρμογών με τις κοινωνικές και ηθικές αξίες που διέπουν την κοινωνία και τη νομοθεσία.

Επιπλέον, η κατάργηση της θανατικής ποινής του άρθρου 7 παράγραφος 3 πρώτον επιβλέπεται ρητά και ειδικά στο νόμο, δεύτερον επιβάλλεται για την τέλεση πράξης που χαρακτηρίζεται ούτως ή άλλως κακούργημα τυπικά με βάση τα όρια της ποινής που μπορεί να καταγνωστεί ουσιαστικά όμως λόγω της μεγάλης σοβαρότητας της. Και τρίτον οι κακουρηγηματικές αυτές πράξεις όχι μόνο έχουν τελεστεί σε καιρό πολέμου αλλά και σχετίζονται με αυτόν. Ο πόλεμος δε νοείται αθροιστικά και ως νομική κατάσταση και ως πραγματικό γεγονός όπως και στο άρθρο 48 παράγραφος 1.

Αναφορικά με τον τομέα των προσθέτων εγγυήσεων της προσωπικής ελευθερίας έχουν σημασία τα άρθρα 6 παράγραφος 4 με την οποία τίθενται εκ νέου τα ανώτατα όρια προφυλάκισης.

Επιπρόσθετα, δίνονται νέες διαστάσεις στην αρχή της ισότητας και την αρχή του κοινωνικού κράτους όπως με το άρθρο 21 παράγραφος 6 για τα ειδικά δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και η εγγυητική αυτή λειτουργία έχει όπως είδαμε ιδιαίτερη σημασία για τη διαμόρφωση του κοινωνικού κεκτημένου ως προς το επιδιωκόμενο συνολικό αποτέλεσμα στο πλαίσιο πάντοτε της αναλογικής ισότητας. Στην παράγραφο 5 του ίδιου άρθρου καθιερώνεται η υποχρέωση διαμόρφωσης και εφαρμογής μιας δημογραφικής πολιτικής. Η διαπίστωση της ανάγκης να προστεθεί μια τέτοια διάταξη έγινε από τη Βουλή του 1996 μετά από πρόταση μεγάλου αριθμού βουλευτών όλων των πτερύγων κάτι που δείχνει τον κατά κυριολεξία υπαρξιακού χαρακτήρα του όλου ζητήματος για μια χώρα όπως η Ελλάδα.

Η κατοχύρωση των πέντε ανεξάρτητων αρχών στο σύνταγμα η αρχή για την προστασία των προσωπικών δεδομένων του άρθρου 9Α, η αρχή για τη διαφύλαξη του απορρήτου των τηλεπικοινωνιών και γενικότερα των ανταποκρίσεων του άρθρου 19

παράγραφος 2, το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης του άρθρου 15 παράγραφος 2, μια ανεξάρτητη αρχή για την εποπτεία των προσλήψεων στο δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα του άρθρου 103 παράγραφος 7 και ο συνήγορος του πολίτη του άρθρου 103 παράγραφος 9 εκφράστηκε η άποψη ότι αν ο αναθεωρητικός νομοθέτης εμείνει στην αναγωγή ανεξάρτητων διοικητικών αρχών η κατά την προτεινόμενη διατύπωση ανεξάρτητων αρχών σε συνταγματικό θεσμό θα πρέπει επίσης να ορίσει ότι αποτελούν τμήμα της διοίκησης και ότι υφίσταται κάποιας μορφής έλεγχο νομιμότητας των πράξεων τους από τον αρμόδιο υπουργό.¹⁷

4.2 η συνολική αποτίμηση των αναθεωρημένων διατάξεων

Την άνοιξη του 2001 ψηφίστηκε μία νέα, πολύ πιο εκτεταμένη αυτή τη φορά, αναθεώρηση του Συντάγματος, και μάλιστα μέσα σε ένα συναινετικό κλίμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι παρά το γεγονός ότι εβδομήντα εννιά συνολικά άρθρα του Συντάγματος τροποποιήθηκαν, η αναθεώρηση έγινε στη μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων αποδεκτή από τα τέσσερα πέμπτα του συνόλου των βουλευτών, έτσι ο όρος "συναινετική αναθεώρηση" αποδίδει την πολιτική πραγματικότητα σε ότι αφορά κύρια τα δύο μεγάλα κόμματα.

Το αναθεωρημένο Σύνταγμα φαίνεται ότι εισάγει νέα ατομικά δικαιώματα (όπως πχ. την προστασία της γενετικής ταυτότητας ή την προστασία από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων), νέους κανόνες διαφάνειας στην πολιτική ζωή (χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων, προεκλογικές δαπάνες, σχέσεις των ιδιοκτητών μέσων μαζικής επικοινωνίας με το Κράτος κ.ά.), στην ουσία περιορίζει τις ατομικές ελευθερίες και δικαιώματα επιδιώκοντας τον ακόμη πιο στενό και σύγχρονο και συστηματικό έλεγχο της πολιτικής δράσης. Αναδιοργανώνει τη λειτουργία της

¹⁷ Κωνσταντίνος Μαυριάς, (2000 1Γ) η αναθεώρηση του συντάγματος, άρθρα 14 και 15, περιοδικό Εφαρμογές Δημοσίου Δίκαιου, τεύχος ΙΙ, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 545

Βουλής και ενισχύει το αποκεντρωτικό σύστημα της χώρας. Πάντως, η αναθεώρηση αυτή δεν ασχολήθηκε με κανένα θέμα λειτουργίας του «πολιτεύματος».

Επίσης, πιστοποιείται, μια αντιδραστική στροφή, από τις αλλαγές που έφερε η αναθεώρηση του 2001: την αλλαγή των άρθρων 28 και 80 του Συντάγματος με ερμηνευτικές δηλώσεις για τη στενότερη πρόσδεση της χώρας μας στην ΕΕ, την αλλαγή στο άρθρο 103 που έπληξε το καθεστώς της μονιμότητας της εργασίας στο δημόσιο και διεύρυνε το καθεστώς πρόσληψης προσωρινών συμβασιούχων ιδιωτικού δικαίου στο δημόσιο, με την απαγόρευση να μονιμοποιούνται ή να μετατρέπεται η σύμβασή τους σε αορίστου χρόνου, την αλλαγή στο άρθρο 24 του Συντάγματος που αποδυνάμωσε την κρατική υποχρέωση για την προστασία του περιβάλλοντος, την αλλαγή στο άρθρο 29 που επέβαλε την κρατική επέμβαση στα οικονομικά των κομμάτων.

Σήμερα η Ελλάδα έχει ένα Σύνταγμα που διαθέτει πολιτική και ιστορική νομιμοποίηση από την κυρίαρχη τάξη και τα κόμματά της, προσαρμοσμένο στις διεθνείς εξελίξεις στο βαθμό που ικανοποιεί την καπιταλιστική εκμετάλλευση των εργαζομένων και τις ανάγκες του ξένου και ντόπιου κεφαλαίου.

Από τα προαναφερθέντα τεκμαίρεται πως το Σύνταγμα μας είναι κατά βάση αυστηρό. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, δεν είναι νοητός έλεγχος των ανεξάρτητων αρχών από τη βουλή άλλος από την αναζήτηση εξηγήσεων για τη δράση των ανεξάρτητων αρχών, χωρίς όμως τη δυνατότητα έκφρασης δυσπιστίας προς αυτές με τις συνέπειες του του πολιτικού ελέγχου.

Είναι αξιοσημείωτη η συνταγματική πρόβλεψη τόσο επιμέρους ανεξάρτητων αρχών, όσο και της σχετικής γενικής ρήτρας του άρθρου 101 Α του Συντάγματος.

Η Βουλή των Ελλήνων αποφάσισε να αναθεωρηθεί το άρθρο 101 του Συντάγματος και η παρακάτω ερμηνευτική δήλωση να ενταχθεί ως αυτούσια παράγραφος στο άρθρο 101. Η παράγραφος αυτή είναι: « Ο κοινός νομοθέτης και η διοίκηση, όταν δρουν κανονιστικά, υποχρεούνται να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες των νησιωτικών και ορεινών περιοχών, μεριμνώντας για την ανάπτυξή τους». Υπάρχει δηλαδή αυτό το σύμπλεγμα νησιωτικότητας και ορεινών όγκων και από την άλλη η κατεύθυνση προς την οποία πρέπει να κινείται ο κοινός νομοθέτης, που είναι η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη που είναι υποχρεωτικό να συνδεθεί και με το άρθρο 24, δηλαδή με την αειφόρο ανάπτυξη.

Αυτό έχει τεράστια σημασία για τους ορεινούς όγκους και για τις νησιωτικές περιοχές, οι οποίες πρέπει να έχουν αυξημένη περιβαλλοντική προστασία, λόγω της ιδιαιτερότητας και του τεράστιου φυσικού κάλους το οποίο διαθέτουν στο πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας. Η παραπάνω ερμηνευτική διάταξη καταργήθηκε με τη αναθεώρηση του 2008.

Η συνταγματική αναθεώρηση του 2001 συγκεντρώνει σειρά από χαρακτηριστικά στοιχεία που αφορούν τόσο στο περιεχόμενο των μεταβολών που επέφερε όσο και στη διαδικασία υλοποίησης της. Πρόκειται, κατά πρώτον, για μια αναθεώρηση σχεδόν 'ολική', εφόσον επεκτάθηκε σε όλα τα τμήματα της συνταγματικής ύλης ανεξαιρέτως επιφέροντας 75 τροποποιήσεις και προσθήκες στο Σύνταγμα του 1975/86 και 4 εξολοκλήρου νέα άρθρα.

Κατά δεύτερον, η αναθεώρηση θεωρείται –σε αντίθεση με τον συγκρουσιακό χαρακτήρα της προηγούμενης-συναινετική, προσδίδοντας, έτσι, στη διαδικασία πνεύμα πολιτικού πολιτισμού. Η ευρύτητα της συναίνεσης, μάλιστα, ενισχύει τη σταθερότητα και την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής των θεσπιζόμενων ρυθμίσεων.

Ως η πιο κρίσιμη παράλειψη κατά τη διάρκεια της αναθεώρησης μπορεί να θεωρηθεί η συνταγματική ρύθμιση χωρισμού κράτους και εκκλησίας. Προβλέπεται ωστόσο ότι μια σχετική μεταβολή θα προκαλούσε μεγάλο ποιοτικό κόστος και έτσι αποφεύχθηκε.¹⁸

5. Η αναθεώρηση του συντάγματος του 2008

Μετά τη συμπλήρωση πέντε ετών από την θέση σε ισχύ του αναθεωρημένου Συντάγματος του 1975/1986/2001 υποβλήθηκε στη Βουλή, τόσο από το κόμμα της κυβερνητικής εξουσίας (ΝΔ) όσο και αυτό της αξιωματικής αντιπολίτευσης (ΠΑΣΟΚ), πρόταση αναθεώρησης κατά το άρθρο 110Σ και 119 του ΚτΒ. Οι προτάσεις των δυο μεγάλων κομμάτων κατατέθηκαν 25-5 και 7-6 του 2006. Η Επιτροπή Αναθεώρησης συγκροτήθηκε και ολοκλήρωσε τις συζητήσεις της, αλλά

¹⁸Ξενοφών Κοντιάδης, *ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του άρθρου του 2001*, Αθήνα –Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ.72

κατά την ψηφοφορία για τη διατύπωση της έκθεσής της προέκυψε οξεία διαδικαστική και πολιτική κρίση, με αφορμή την πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 24 του Σ από τη ΝΔ. Η Επιτροπή τελικώς διαπίστωσε ότι κατά την ψηφοφορία δεν έγινε δεκτή η πρόταση αναθεώρησης

του συγκεκριμένου άρθρου, αφού δεν συγκεντρώθηκε η αναγκαία πλειοψηφία. Το ΠΑΣΟΚ αποχώρησε από τη διαδικασία με αποτέλεσμα να διαπιστωθεί η ανάγκη αναθεώρησης και στις δυο ψηφοφορίες που διεξήχθησαν, σύμφωνα με το άρθρο 110 παρ 3 του Σ, με πλειοψηφία μεγαλύτερη της απόλυτης (151/300) αλλά μικρότερη της αυξημένης πλειοψηφίας των 3/5(180/300) του συνόλου των βουλευτών.

Η Βουλή που προέκυψε από της εκλογές της 16ης Σεπτεμβρίου 2007 λειτούργησε κατά την Α Σύνοδό της ως Η' Αναθεωρητική Βουλή. Η Επιτροπή Αναθεώρησης υπέβαλε την έκθεσή της, η οποία-απούσας της αξιωματικής αντιπολίτευσης- εισήχθη στην ολομέλεια. Η ψηφοφορία διεξήχθη τις 27 Μαΐου 2008 με τη συμμετοχή 197 βουλευτών. Οι αναθεωρημένες διατάξεις τέθηκαν σε ισχύ μετά την δημοσίευση-με πράξη του Προέδρου της Βουλής- στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης στις 2.6.2008.

5.1 οι διατάξεις που αναθεωρήθηκαν

Από το σύνολο των 10 , περίπου, προτάσεων που κατατέθηκαν προς τροποποίηση από τα δύο κόμματα (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ) εγκρίθηκαν, τελικώς, από τα 3/5 του συνολικού αριθμού των Βουλευτών τα παρακάτω σημεία:

Η κατάργηση του άρθρου 57 παρ.1 του εδαφίου που επέβαλλε το επαγγελματικό ασυμβίβαστο των βουλευτών (και αντικατάστασή του από άλλο), η προσθήκη δύο εδαφίων στην παρ.1 του αρ.79, σχετικά με τη διαδικασία συζήτησης, ψήφισης και παρακολούθησης της εκτέλεσης του προϋπολογισμού από τη Βουλή, η προσθήκη παρ.4 στο άρθρο 101 για τις νησιωτικές περιοχές και κατάργηση της ερμηνευτικής δήλωσης κάτω από το ίδιο άρθρο και η τροποποίηση σχετικών μεταβατικών διατάξεων του άρθρου 115 με την κατάργηση των παραγράφων 2,6 και 7.16.

5.2 η συνολική αποτίμηση των αναθεωρημένων διατάξεων

Η αναθεώρηση του 2008 ήταν μια ελάχιστος σημασίας παρέμβαση στο συνταγματικό κείμενο, η πιο μικρή και ασήμαντη στη συνταγματική ιστορία της χώρας. Ουσιαστικά περιορίστηκε μόνο στην κατάργηση του ασυμβιβάστου των βουλευτών ,ενώ τόσο οι προσθήκες όσο και οι καταργήσεις που συμπεριέλαβε δεν κρίθηκαν απαραίτητες.

1. Ο δικαστικός έλεγχος της αναθεώρησης

Ο δικαστικός έλεγχος της αναθεώρησης του Συντάγματος¹⁹ είναι ένα ιδιαίτερο ζήτημα. Μπορούν τα δικαστήρια να ελέγξουν παράβαση του άρθρου 110 του Συντάγματος που ρυθμίζει την αναθεώρηση; Αν η Βουλή αναθεωρήσει θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος των οποίων την αναθεώρηση δεν επιτρέπει το άρθρο 110 θα πρόκειται για ουσιαστική συνταγματικότητα ή για εσωτερική τυπική οπότε θα έχουμε αναρμοδιότητα των δικαστηρίων; Η αντισυνταγματικότητα στην περίπτωση αυτή φαίνεται να είναι ουσιαστική, αλλά σε κάθε περίπτωση τα δικαστήρια θα είχαν την δυνατότητα να μην συμμορφωθούν με τέτοιο νόμο σύμφωνα με το άρθρο 87 §2 που ορίζει ότι οι δικαστές δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις που έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος.

2. Η αναθεώρηση του άρθρου 110 του Συντάγματος

¹⁹ Παπαλάμπρου Α., Μερικές σκέψεις για την έννοια του «νόμου» και το πρόβλημα του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, ΤοΣ, 1988, σελ.15

Από την απλή ανάγνωση και μόνο της § 1 του άρθρου 110 γίνεται άμεσα αντιληπτό, ότι δεν περιλαμβάνεται το ίδιο στον κατάλογο των ρητά προσδιορισμένων κατά άρθρο μη αναθεωρήσιμων συνταγματικών διατάξεων, επομένως προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα, αν είναι δυνατή η αναθεώρηση της § 1 του άρθρου 110, αυτό που υπολείπεται να διερευνηθεί, είναι κατά πόσο συγκαταλέγεται στις διατάξεις εκείνες, που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας. Αποτελεί, λοιπόν, ο αυστηρός χαρακτήρας του Συντάγματος στην απόλυτη μορφή του, όπως ενσαρκώνεται στην § 1 του άρθρου 110, στοιχείο δηλωτικό της βάσης και της μορφής του πολιτεύματος ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας; Με το άρθρο 110§1 του Συντάγματος καθορίζεται ο «σκληρός πυρήνας» του Συντάγματος, οι διατάξεις εκείνες που ως μη αναθεωρήσιμες αποτελούν το «αιώνιο Σύνταγμα». Επομένως περιλαμβάνει όλες εκείνες τις συνταγματικές διατάξεις στις οποίες διατυπώνονται οι θεσμοί, οι διαδικασίες και γενικά οι ρυθμίσεις που συνδέονται με την ιστορική ανάπτυξη, την πολιτική διεκδίκηση, τη θεωρητική και ιδεολογική επεξεργασία και την συνταγματική κατοχύρωση της λαϊκής κυριαρχίας, δηλαδή όλες εκείνες τις διατάξεις που προσδίδουν στο πολίτευμα το δημοκρατικό, κοινοβουλευτικό και φιλελεύθερο, «δικαιοκρατικό» χαρακτήρα του.

«Η δυνατότητα αναθεώρησης του άρθρου 110 του Συντάγματος 1975/1986/2001» κοινοβουλευτικής αρχής αλλά και της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου. Στο σημείο αυτό πρέπει να εξεταστεί κατά πόσο ο αυστηρός χαρακτήρας του Συντάγματος, όπως θεμελιώνεται στο άρθρο 110§1, εντάσσεται στο παραπάνω πλαίσιο. Στο άρθρο 110§1 βρίσκονται διατυπωμένα τα στοιχεία εκείνα του Συντάγματος, τα χαρακτηριζόμενα ως «εφάπαξ συμφωνηθέντα και αδιαπραγμάτευτα για τη συγκρότηση της πολιτείας». Με τα στοιχεία αυτά διασφαλίζεται η ενότητα και η συνέχεια της συνταγματικοπολιτικής τάξης και της ευρύτερης εν γένει έννομης τάξης, αφού με την αναθεώρηση του 2001, επιβεβαιώθηκε η αρχή της ενιαίας θεωρίας του δικαίου. Με την αποδοχή, λοιπόν, της δυνατότητας αναθεώρησης του άρθρου 110§1 του Συντάγματος η συγκεκριμένη διάταξη θα κατέληγε περιττή, αφού θα αυτοαναιρούνταν μέσω της ίδιας ο διασφαλιστικός της απόλυτης αυστηρότητας,

όπως αυτή προκύπτει από την απαγόρευση αναθεώρησης των αναφερόμενων σε αυτήν διατάξεων, χαρακτήρας της. Αυτός, ακριβώς, ο ρόλος της είναι που την κατατάσσει ανάμεσα σε εκείνες τις διατάξεις που καθορίζουν τη μορφή και τη βάση του πολιτεύματος ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, και κατά συνέπεια μια ενδεχόμενη αναθεώρηση της § 1 του άρθρου 110 θα αποτελούσε καταστρατήγηση του Συντάγματος, ασυμβίβαστη με την ίδια τη ratio και τη φύση του άρθρου 110§1, θα έπληττε ό,τι αυτό θέλει να διασφαλίσει και θα εκμηδένιζε κάθε νομικοπολιτική σημασία του. Ενδιαφέρουσα είναι και η άποψη εκείνη²⁰, η οποία αποδίδει την ένταξη του άρθρου 110§1 στις μη αναθεωρήσιμες διατάξεις μέσω της σύνδεσης της μορφής και της βάσης του πολιτεύματος ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας με την αρχή του κράτους δικαίου. Τελικά, η ορθή άποψη εξαιρεί από την αναθεώρηση το άρθρο 110 του συντάγματος.

3. Το δημοψήφισμα και η αναθεώρηση του Συντάγματος

Οι διατάξεις του προβλεπόμενου στο ελληνικό σύνταγμα κοινωνικού δημοψηφίσματος δεν ευνοούν τη διεξαγωγή συνταγματικών δημοψηφισμάτων. Στην ελληνική επιστήμη υποστηρίχθηκε πριν και μετά την αναθεώρηση του 1986 η άποψη του αποκλεισμού του δημοψηφίσματος από την όλη αναθεωρητική διαδικασία. Ήδη στο πλαίσιο της πριν από την αναθεώρηση ρύθμισης του άρθρου 44 παράγραφος 2 του συντάγματος του 1975 θεωρήθηκε ότι από το ρυθμιστικό του περιεχόμενο εξαιρούνται και επομένως δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο δημοψηφίσματος θέματα σχετικά με την αναθεώρηση του συντάγματος. Υποστηρίχθηκε ότι αντικείμενο δημοψηφίσματος δεν μπορεί να είναι θέμα του οποίου η ρύθμιση θα απαιτούσε αναθεώρηση. Υποστηρίχθηκε επίσης ότι ούτε η ανάγκη αναθεώρησης μπορούσε να τεθεί στην κρίση του λαού με δημοψήφισμα. Με το άρθρο 110 του συντάγματος καθιερώνεται ειδική διαδικασία για την αναθεώρηση του.²¹ Η γνώμη του αποκλεισμού του δημοψηφίσματος από την όλη αναθεωρητική διαδικασία αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα θεμελίωσης και μεθοδολογίας. Η

²⁰ Αντώνης Μανιτάκης, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της. Συνταγματικότητας Ι, εκδόσεις Σάκκουλας Θεσσαλονίκη, 1994 σελ. 302 επ.

²¹ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, β έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 306

αναθεώρηση των μη θεμελιωδών διατάξεων του συντάγματος και μάλιστα χωρίς τη σύμπραξη του προέδρου της δημοκρατίας στην με την ευρύτερη έννοια του όρου νομοθετικές αρμοδιότητες της Βουλής.

Τα Συντάγματα του 1925 (άρθρο 123 παρ. 2) και του 1927 (άρθρο 125 παρ. 2) καθιέρωναν την παράλληλη έγκριση της αναθεώρησης τόσο από τη Γερουσία όσο και από τη Βουλή, με αυξημένα ποσοστά πλειοψηφίας και με συγκεκριμένους χρονικούς περιορισμούς, ενώ το Σύνταγμα του 1952 (άρθρο 108), σχετιζόμενο με αυτό του 1911 προέκρινε πιο απλή διαδικασία, αφού δεν καθιέρωνε την διάλυση της Βουλής και καθόριζε με πιο σαφήνεια τις μη αναθεωρήσιμες διατάξεις. Τέλος, σε ό,τι αφορά το Σύνταγμα του 1975/1986/2001 πρέπει να αναφέρουμε ότι αποτέλεσε ζήτημα πολιτικής αντιπαράθεσης, αν και κατά πόσο θα έπρεπε να περιορίζεται η αναθεώρηση του Συντάγματος σε μία Βουλή και το αν επιβαλλόταν να υπάρχει το χρονικό όριο της πενταετίας προκειμένου να μπορεί να αναθεωρηθεί ξανά αυτό. Από την άλλη πλευρά, το δημοψήφισμα αποτελεί πανάρχαιο θεσμό, ο οποίος έλκει την καταγωγή του στην αρχαία Ελλάδα. Ας προστεθεί ότι, σε σχέση με το θέμα που μας απασχολεί, τα Συντάγματα του 1925 και 1927 καθιέρωναν προαιρετικό συνταγματικό δημοψήφισμα. Επιπλέον, υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1975 (άρθρο 44 παρ. 2), ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορούσε να προκαλέσει δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα, χωρίς την προσυπογραφή του αρμόδιου Υπουργού, δίνοντας του έτσι τη δυνατότητα να «συγκρουστεί» με την εκάστοτε κυβέρνηση. Σημαντικές μεταβολές επήλθαν με την αναθεώρηση του 1986 (ΣΤ΄ Αναθεωρητική Βουλή) αφού, πλέον, άλλα είναι τα πολιτειακά όργανα που προκαλούν το δημοψήφισμα και διευρύνονται κατά πολύ τα αντικείμενά του. Πάντως, αξίζει να αναφερθεί ότι το τελευταίο δημοψήφισμα στην Ελληνική πολιτική Ιστορία διεξήχθη στις 8-12-1974, όταν ο Ελληνικός λαός με πλειοψηφία 70% επέλεξε το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας.

Η ανάγνωση του άρθρου 44 παρ. 2 Συντ. οδηγεί στην θέση ότι προκρίνονται δύο διακρίσεις σε σχέση με το θεσμό του δημοψηφίσματος: από την μία πλευρά έχουμε το δημοψήφισμα με κυβερνητική πρωτοβουλία (άρθρο 44 παρ. 2, εδ. α΄ Συντ), κατά το οποίο σε κρίσιμο εθνικό θέμα και κατόπιν πρότασης του Υπουργικού Συμβουλίου στη Βουλή, λαμβάνεται η απόφαση για τη διενέργεια δημοψηφίσματος, με την

απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των μελών της. Το δημοψήφισμα σε αυτήν την περίπτωση προκηρύσσεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με έκδοση διατάγματος, το οποίο προσυπογράφεται από τον αρμόδιο Υπουργό. Από την πλευρά, στο άρθρο 44 παρ. 2, εδ. β' Συντ. προβλέπεται η διαδικασία του δημοψηφίσματος επί ψηφισμένου νομοσχεδίου (νομοθετικό δημοψήφισμα), που αφορά θέματα μείζονος κοινωνικού ενδιαφέροντος, εκτός βέβαια από τα δημοσιονομικά. Την απόφαση λαμβάνει η Βουλή με πλειοψηφία των δύο πέμπτων του συνόλου της. Το σχετικό διάταγμα προσυπογράφεται από τον Πρόεδρο της Βουλής, σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 3 του Συντάγματος. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 44 παρ. 2, εδ. β' Συντ. δεν επιτρέπεται να εισαχθούν κατά την ίδια περίοδο της Βουλής περισσότερες από δύο προτάσεις δημοψηφίσματος για ψηφισμένο νομοσχέδιο. το ελληνικό Σύνταγμα η έννοια του δημοψηφίσματος, η οποία ορίζεται στο άρθρο 44 είναι συνυφασμένη με την έννοια του νομοθετικού δημοψηφίσματος. Ωστόσο, στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται η δυνατότητα εφαρμογής συντακτικού δημοψηφίσματος από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος μπορεί να προκηρύσσει δημοψήφισμα : α) για κρίσιμα εθνικά θέματα και β) για ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα. Εξ αυτών και σε συνδυασμό με το άρθρο 110 του Συντάγματος, το οποίο καθορίζει το πεδίο εφαρμογής και τη διαδικασία αναθεώρησης των συνταγματικών διατάξεων, συνάγεται ότι δεν προβλέπεται καταρχήν στο Ελληνικό Σύνταγμα η δυνατότητα τροποποίησης των διατάξεών του με δημοψήφισμα, δηλαδή με άμεση προσφυγή στο εκλογικό σώμα και ευθεία εκδήλωση της λαϊκής βούλησης. Ωστόσο, το γεγονός ότι η αναθεώρηση των συνταγματικών διατάξεων εκτελείται από το Νομοθετικό σώμα, το οποίο έχει, ήδη, εκλεγεί από το λαό, καθιστά τον τελευταίο έμμεσα και όχι άμεσα ενεργό απέναντι στο δημοψήφισμα. Έτσι, η εκλογή των μελών του κοινοβουλίου από το λαό αποκτά, κατ' αυτό τον τρόπο, χαρακτήρα συνταγματικού δημοψηφίσματος. Παραπέρα, όπως προελέχθη, σε σχέση με τους ουσιαστικούς περιορισμούς που θέτει το άρθρο 110 του Συντάγματος προβλέπεται η καταρχήν δυνατότητα αναθεώρησης των συνταγματικών διατάξεων, ενώ στη συνέχεια απαγορεύεται η αναθεώρηση ορισμένων εξ αυτών. Ο εν λόγω περιορισμός αφορά διατάξεις που προασπίζουν τους θεσμούς της άμεσης δημοκρατίας. Επομένως, δεν είναι δυνατή η αναθεώρηση των διατάξεων με τις οποίες εκφράζεται η λαϊκή κυριαρχία, εάν τη συμπεριλάβουμε στους δημοκρατικούς θεσμούς και επομένως η αναθεώρηση της διάταξης του δημοψηφίσματος. Άλλωστε, το δημοψήφισμα αποτελεί χαρακτηριστικό μέσο έκφρασης της λαϊκής κυριαρχίας.

Στο σημείο αυτό γεννάται το ερώτημα σε ποιο βαθμό και με ποιες είναι ασφαλιστικές δικλείδες χωρεί δημοψήφισμα στη διαδικασία αναθεώρησης των συνταγματικών διατάξεων, καθώς και αν σε Σύνταγμα στο οποίο δεν γίνεται σαφής ορισμός και διάκριση του νομοθετικού και του συντακτικού δημοψηφίσματος, όπως είναι και το ελληνικό Σύνταγμα, ασκείται στην ουσία η αναθεωρητική εξουσία από το λαό.

Το εν λόγω ζήτημα είναι πολύπλοκο και για το λόγο αυτό έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς ποικίλες απόψεις άλλες ακραίες και άλλες πιο μετριοπαθείς. Οι απόψεις αυτές συνοψίζονται σε τρεις θεωρίες, οι οποίες λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικό χρόνο και τόπο. Οι εν λόγω θεωρίες είναι 2: α) η άποψη του αποκλεισμού του δημοψηφίσματος, η οποία υποστηρίχθηκε από την ελληνική τόσο πριν όσο και μετά την αναθεώρηση του 1986. Σύμφωνα με την εν λόγω άποψη, αντικείμενο ενός δημοψηφίσματος δεν μπορεί να αποτελεί θέμα δυνάμενο να ρυθμιστεί με αναθεώρηση. Η εν λόγω άποψη αποκλείει, δηλαδή, εξ ολοκλήρου το ενδεχόμενο αναθεώρησης με δημοψήφισμα και αυτό διότι, κατά τους υποστηρικτές της, η αναθεώρηση του Συντάγματος δεν χρήζει περαιτέρω ρύθμισης, αφού τόσο ουσιαστικά όσο και διαδικαστικά ρυθμίζεται από το άρθρο 110 του Συντάγματος, και μάλιστα με ειδική διαδικασία. Όπως γίνεται αντιληπτό, η εν λόγω άποψη αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα συνταγματικής θεμελίωσης και μεθοδολογίας και για το λόγο αυτό δεν τυγχάνει μεγάλης αποδοχής. β) η θεωρία της υποκατάστασης της αναθεωρητικής διαδικασίας από το δημοψήφισμα, σύμφωνα με την οποία τα περισσότερα στάδια της αναθεωρητικής διαδικασίας συγχωνεύονται στην δημοψηφισματική διαδικασία. Η εν λόγω θεωρία εφαρμόστηκε στη Γαλλία και δέχτηκε οξύτατη κριτική. Βασικό της μειονέκτημα είναι ότι δεν συμβιβάζεται προς τον αυστηρό χαρακτήρα του Συντάγματος, καθώς ολόκληρη η θεωρία στηρίζεται στην αναθεώρηση του Συντάγματος με μόνη την ύπαρξη δημοψηφίσματος και την κατάργηση οποιασδήποτε άλλης μορφής διαδικασίας. Σε κάθε περίπτωση η θεωρία αυτή είναι ακραία, αφού η διατήρηση και των δύο φάσεων της αναθεώρησης, που προβλέπονται από το Σύνταγμα, αποτελεί επιταγή του συντακτικού νομοθέτη και επομένως δεν μπορεί να λάβει χώρα. γ) Τέλος, η θεωρία του συγκερασμού της δημοψηφισματικής και της αναθεωρητικής διαδικασίας, τυγχάνει μεγαλύτερης αποδοχής αφού διακατέχεται από πνεύμα συμβιβασμού και εξισορρόπησης. Ειδικότερα, η εν λόγω θεωρία προτείνει την αλληλοσυμπλήρωση και όχι την αλληλοκάλυψη των άρθρων 44 και 110 του Συντάγματος. Στόχος, δηλαδή, των

υποστηρικτών της ως άνω θεωρίας είναι η ομαλή ένταξη του δημοψηφίσματος στη διαδικασία της αναθεώρησης είτε στην πρώτη είτε στη δεύτερη φάση αυτής. Εξάλλου, η θεωρία αυτή βρίσκει έρεισμα στο άρθρο 26 παρ. 2 του Συντάγματος, όπου ορίζεται ότι «η εκτελεστική εξουσία ασκείται από τον πρόεδρο της Δημοκρατίας και τη κυβέρνηση». Η εν λόγω διάταξη ερμηνευόμενη στα πλαίσια των άρθρων 44 και 110 του Συντάγματος δεν αποκλείει την μέσω των δημοψηφισμάτων άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας και επομένως της αναθεώρησης των συνταγματικών διατάξεων με δημοψήφισμα. Η σύμπραξη του λαού μέσω δημοψηφίσματος στη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος προβλέφθηκε από αρκετά Συντάγματα. Ειδικότερα, χώρες, όπως η Ιταλία και σε μικρότερο βαθμό η Γαλλία έχουν εντάξει το δημοψήφισμα στη σύγχρονη λειτουργία του δημοκρατικού τους πολιτεύματος. Ωστόσο, το δημοψήφισμα, ως θεσμός λαϊκής συμμετοχής και αντίβαρο εξουσίας είναι κατεξοχήν συνδεδεμένο με την Ελβετία³. Απόρροια των ως άνω ήταν η διαμόρφωση δύο βασικών συστημάτων άσκησης της συντακτικής εξουσίας : α) του αμιγούς συστήματος και β) του συστήματος της λαϊκής σύμπραξης. Στο δεύτερο σύστημα η λαϊκή σύμπραξη εκδηλώνεται άλλοτε μετά την κατάρτιση του Συντάγματος από το αντιπροσωπευτικό σώμα και άλλοτε πριν απ' αυτή, που σε αυτή την περίπτωση λαμβάνει χαρακτήρα εξουσιοδοτικό, και κατά συνέπεια ουσιαστικότερο χαρακτήρα²².

Κατά μία άποψη, η αναθεώρηση του Συντάγματος δεν θεωρείται ως κρίσιμο εθνικό θέμα, αφού ορίζεται και προσδιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στο άρθρο 110 του Συντάγματος. Επιπλέον δε, το δημοψήφισμα είναι πάντοτε, ακόμη και στην περίπτωση που έχει ως αντικείμενο κρίσιμα εθνικά θέματα, νομοθετικό. Επομένως, δεν χωρεί αναθεώρηση με συντακτικό δημοψήφισμα. Η άποψη αυτή δικαιολογείται, θα λέγαμε από το ότι το Ελληνικό Σύνταγμα χαρακτηρίζεται ως το πιο αυστηρό ευρωπαϊκό σύνταγμα. Η αυστηρότητα αυτή συνίσταται στο ότι το περιεχόμενο των μη αναθεωρήσιμων διατάξεων του ανταποκρίνεται στη βούληση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων κατά τρόπο που προκαλείται δυσχέρεια στη μεταβολή και εξέλιξή του, ακόμη και στην περίπτωση που συντρέχουν οι απαραίτητες ιστορικές προϋποθέσεις. Έτσι, σύμφωνα με την εν λόγω θέση, η σαφής και ορισμένη καθιέρωση συντακτικού δημοψηφίσματος για την αναθεώρηση του Συντάγματος θα κατέλυε τον αυστηρό του χαρακτήρα. Περαιτέρω δε, με την καθιέρωση τέτοιου

²² Δημητρόπουλος Α., Το δημοψήφισμα, 1997, σελ.275 υποσημ.1099.

δημοψηφίσματος θα καταργείτο η αναθεωρητική βουλή, μιας και το πολίτευμά μας είναι η έμμεση αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Η άμεση δημοκρατία που επιτυγχάνεται με το συντακτικό δημοψήφισμα νοθεύει και αλλοιώνει τον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος. Ο εν λόγω θεσμός τυγχάνει επιδεκτικός προσχηματικής ή καταχρηστικής εφαρμογής, καθώς μπορεί με επιτηδευμένη διατύπωση των ερωτημάτων και κατάλληλη αξιοποίηση προπαγανδιστικών μηχανισμών, να οδηγεί σε μια πολλαπλά χειραγωγούμενη «πλειοψηφία» στην υπονόμευση και εν τέλει στην φθορά τόσο του φιλελεύθερου όσο και του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος, στο όνομα του οποίου καθιερώνεται²³.

Σε αντιπαράθεση με τα ανωτέρω, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η λαϊκή κυριαρχία αποτελεί τη βάση της δημοκρατίας και μοναδικό θεμέλιο του πολιτεύματος, εφόσον όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαό και υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους.

Επομένως, η διάταξη της παρ. 1 άρθρου 110 του Συντάγματος, που αναφέρεται στην απαγόρευση αναθεώρησης της βάσης και της μορφής του πολιτεύματος, ήτοι της Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής δημοκρατίας κατοχυρώνει την προστασία της λαϊκής κυριαρχίας προβλέποντας τη μη αναθεώρησή της. Τίθεται, ωστόσο, το ερώτημα εάν στην έννοια της προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας εμπίπτει η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας ή όχι. Γιατί εάν εμπίπτει, τότε φυσικά και χωρεί δημοψήφισμα στην αναθεωρητική διαδικασία. Εξάλλου, το δημοψήφισμα δεν υποκαθιστά σε καμία περίπτωση τόσο της αντιπροσωπευτικής εξουσίας όσο και της εν γένει δημοκρατίας. Αντιθέτως, συμβάλλει στην αυθεντικότητα και την γνήσια έκφραση αυτής. Σε κάθε περίπτωση η δυσπιστία απέναντι στο δημοψήφισμα οδηγεί σε στεγανοποίηση του αντιπροσωπευτικού συστήματος και αναγορεύει αυτό σε αυτοσκοπό του δημοκρατικού πολιτεύματος. Σε μια εποχή, μάλιστα, που το αντιπροσωπευτικό σύστημα αποτελεί ένα σπουδαίο συνταγματικό μηχανισμό για το δημοκρατικό πολίτευμα, είναι αναγκαία η ύπαρξή του, με απαραίτητη, όμως, προϋπόθεση να λαμβάνει χώρα, μόνο όταν δεν μπορεί να δοθεί λύση με άμεση ενεργοποίηση της λαϊκής δύναμης. Γιατί σε αντίθετη περίπτωση θα οδηγούμασταν σε καθεστώς απόλυτης δημοκρατίας. Το κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ο θεμελιακός τους χαρακτήρας. Εξ αυτού συνάγεται ότι η αναθεώρηση του Συντάγματος, η οποία

²³ Γεώργιος Χ. Σωτηρέλης, Σύνταγμα και δημοκρατία στην εποχή της «παγκοσμιοποίησης», εκδόσεις Σάκκουλα, 2000, σελ.173

αποτελεί θεμελιώδη απόφαση, που πρέπει να λαμβάνεται από το λαό, ανήκει κατεξοχήν στα θέματα, τα οποία πρέπει να υποβάλλονται σε δημοψήφισμα.

Το δόγμα της συντακτικής εξουσίας ως ελεύθερης εκδήλωσης της θέλησης του λαού ανευρίσκεται στην αμερικάνικη διακήρυξη της ανεξαρτησίας και στο προοίμιο του Συντάγματος των Ηνωμένων Πολιτειών²⁴. Αστόσο, η συντακτική εξουσία διαχωρίζεται από την άσκησή της. Τη συντακτική εξουσία ασκεί ο λαός, όχι άμεσα ο ίδιος, αλλά έμμεσα δια των αντιπροσώπων του. Με το Σύνταγμα, ο κυρίαρχος λαός, αφού πρώτα διακήρυξε τα δικαιώματά του στη συνέχεια ζητεί να τα εξασφαλίσει, αναθέτοντας στις ιδρυόμενες συντεταγμένες εξουσίες την άσκηση τμημάτων της εξουσίας του.

3. Η αναθεώρηση του συντάγματος ως εφαρμογή μιας συνταγματικής πολιτικής

Το κριτήριο για την αξιολόγηση ενός αναθεωρητικού διαβήματος, και μάλιστα συνολικού, είναι αν αυτό ανταποκρίνεται στις λειτουργίες του Συντάγματος, όπως αυτές έχουν μετεξελιχθεί από τον 18ο αιώνα μέχρι σήμερα και αν τις ενισχύει ή όχι.

α) Η οργανωτική λειτουργία είναι εκ γενετής η πρώτη και βασική λειτουργία κάθε Συντάγματος. Με την αναθεώρηση του 2001 η οργανωτική λειτουργία του ελληνικού Συντάγματος εκσυγχρονίζεται και ενισχύεται με την εισαγωγή -όπως θα δούμε- νέων, πολύ κρίσιμων αρχών, ερμηνευτικών κανόνων και διατάξεων.

Η εισαγωγή της αρχής της διαφάνειας και της αρχής της συναίνεσης επηρεάζει τη συγκρότηση των άμεσων οργάνων του κράτους και τη λειτουργία του πολιτικού, του διοικητικού και του δικαστικού συστήματος της χώρας.

β) Η εγγυητική λειτουργία του Συντάγματος είναι συνυφασμένη με το ίδιο το πολιτικό και ιδεολογικό αίτημα για τη θέσπιση Συντάγματος και συγκροτεί το

²⁴ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, β έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 302

θεμέλιο του κράτους δικαίου, στη συνέχεια δε και του κοινωνικού κράτους, δηλαδή του σύγχρονου συνταγματικού κράτους.

Η ενίσχυση υφιστάμενων συνταγματικών δικαιωμάτων, η εισαγωγή πολλών νέων και μάλιστα νεωτερικών δικαιωμάτων, η θέσπιση νέων προστατευτικών και εγγυητικών ρητρών και νέων «περιορισμών των περιορισμών», η ρητή καθιέρωση της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου και της αρχής της αποτελεσματικής άσκησης και της πραγματικής απόλαυσης των συνταγματικών δικαιωμάτων, η ρητή κατοχύρωση της αρχής της τριτενέργειας και της αρχής της αναλογικότητας συγκροτούν μία δέσμη στοιχείων από τα οποία προκύπτει η έντονη και πανηγυρική ενίσχυση της εγγυητικής λειτουργίας του Συντάγματος με την αναθεώρηση του 2001.

Στη δέσμη αυτή πρέπει να προστεθούν νέα διοικητικού και δικονομικού χαρακτήρα δικαιώματα που ενισχύουν τις δυνατότητες δικαστικής προστασίας και θωρακίζουν το άτομο και τον πολίτη απέναντι στις διάφορες μορφές τυπικής ή άτυπης εξουσίας.

γ) Τέλος, το Σύνταγμα ως κείμενο όχι μόνο νομοθετικό αλλά και πολιτικό, ιδεολογικό και συμβολικό ενισχύεται όχι μόνο με γενικές ρήτρες όπως αυτές του άρθρου 25 παρ. 1, αλλά και με την απόφαση του αναθεωρητικού νομοθέτη να ενσωματώσει στο συνταγματικό κείμενο νεωτερικά στοιχεία, όπως αυτά που αναφέρονται στις τεχνολογικές, βιοτεχνολογικές και άλλες επιστημονικές εξελίξεις. Η συμβολική και ιδεολογική λειτουργία του Συντάγματος συνδέεται άλλωστε ευθέως με τον συνταγματικό πατριωτισμό των πολιτών, όχι μόνο γιατί αυτό επιτάσσει το ακροτελεύτιο άρθρο του Συντάγματος, αλλά γιατί το συνταγματικό κείμενο πρέπει να λειτουργεί στη συνείδησή τους ως κέλυφος προστασίας του κάθε ατόμου, των πολιτών, των ομάδων πίεσης, των πολιτικών δυνάμεων, της δημοκρατίας και των θεσμών της.

Η συμβολική και ιδεολογική λειτουργία του ελληνικού Συντάγματος επιτείνεται, λοιπόν, με τις μεταβολές που επέφερε η αναθεώρηση του 2001 (με την προσθήκη π.χ. διατάξεων όπως αυτές των άρθρων 5 παρ. 5, 5Α, 9Α, 10 παρ. 3, 14 παρ. 5, 7 & 9, 19 παρ. 2 & 3, 21 παρ. 5 & 6, 25 παρ. 1, 101 παρ. 3, 101Α, 102 και 103 παρ. 7-9). Πρέπει δε να τονιστεί ότι η συμβολική αυτή λειτουργία του Συντάγματος είναι κάθε άλλο παρά εικονική ή κανονιστικά αδιάφορη. Παραπέμπει ευθέως στις πολιτικές, ιδεολογικές και κοινωνικές προϋποθέσεις της εφαρμογής του Συντάγματος και άρα

στο πραγματικό Σύνταγμα της χώρας και όχι απλώς και μόνο στο συνταγματικό κείμενο, που έχει άλλωστε και από μόνο του τεράστια νομική και πρακτική αξία.

δ) Στις τρεις αυτές βασικές λειτουργίες αξίζει, νομίζω, να προστεθεί ως τέταρτη και η λειτουργία τον Συντάγματος σε σχέση με την ευρωπαϊκή ενοποίηση, δηλαδή η λειτουργία του ως μηχανισμού που μπορεί να συμβάλει στις διεργασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Από την άποψη αυτή η προσθήκη ερμηνευτικών δηλώσεων στα άρθρα 28 και 80, καθώς και η νέα διάταξη της παραγράφου 8 του άρθρου 70 για τις σχετικές αρμοδιότητες της Βουλής συγκροτούν ένα πλέγμα ρυθμίσεων με τις οποίες η λειτουργία αυτή καθίσταται και ευκρινής αρχή που διέπει το Σύνταγμα.

Με την αναθεώρηση το συνταγματικό πλαίσιο των σχέσεων της ελληνικής με την ευρωπαϊκή κοινοτική έννομη τάξη γίνεται σαφέστερο και πληρέστερο, χωρίς βέβαια να καταργούνται ή να επιλύονται τα λεπτά και ενδιαφέροντα προβλήματα που οι σχέσεις αυτές θέτουν στις συνταγματικές τάξεις όλων των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κάθε αναθεωρητικό διάβημα αποτελεί -όπως ήδη τονίστηκε- μία ευκαιρία για τη συνολική επαναξιολόγηση της συνταγματικής ύλης και, άρα, για την εφαρμογή μιας συνταγματικής πολιτικής που αφορά είτε ορισμένα είτε όλα τα ρυθμιστικά κεφάλαια ενός σύγχρονου Συντάγματος. Αυτό συμβαίνει κατά μείζονα λόγο όταν η αναθεωρητική πρωτοβουλία δεν είναι συγκυριακή, δεν συνδέεται με μία πολιτική ένταση ή με μία πολιτειακή κρίση, αλλά διαμορφώνεται με ψυχραιμία και σχετική -έστω- απόσταση από τις τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι το αναθεωρητικό διάβημα μπορεί να αποσυνδεθεί πλήρως από τη συγκυρία. Η αναθεώρηση ως πολιτικό ζήτημα και το αναθεωρούμενο Σύνταγμα ως πολιτικό προϊόν επηρεάζονται ούτως ή άλλως από τα πολιτικά συμφραζόμενα της αναθεωρητικής διαδικασίας. Το ζητούμενο άλλωστε κάθε αναθεωρητικού δια-βήματος είναι η επιρροή αυτή να μην είναι τυχαία, αποσπασματική και ανοργάνωτη, αλλά να υποτάσσεται στις βασικές ιδεολογικές και πολιτικές επιλογές του αναθεωρητικού νομοθέτη, οι οποίες, με τη σειρά τους, υποτάσσονται στα ουσιαστικά όρια της αναθεώρησης, δηλαδή στον σκληρό πυρήνα των μη υποκείμενων σε αναθεώρηση διατάξεων, κατά το άρθρο 110 παράγραφος Ι.

Η επιρροή που ασκούν τα διάφορα συγκυριακά στοιχεία μπορεί να εμφανιστεί σε όλα τα στάδια της αναθεωρητικής διαδικασίας, ιδίως όταν αυτή είναι μακροχρόνια. Στην περίπτωση, μάλιστα, της αναθεώρησης του 2001, από το 1995 έως την ψήφιση των αναθεωρημένων διατάξεων, μεταβλήθηκαν πολλά πολιτικά δεδομένα, ενώ κατά διαστήματα οξύνθηκαν διάφορες ευαισθησίες, που έπρεπε να «διωλιστούν» συνταγματικά προκειμένου να ενσωματωθούν, μέσα από μία θεσμικού και στρατηγικού χαρακτήρα θεώρηση, στο αναθεωρητικό διάβημα.

Η πρώτη άλλωστε λειτουργία που καλείται να επιτελέσει μία αναθεωρητική διαδικασία, ιδίως όταν εκτείνεται σε όλη τη συνταγματική ύλη, είναι η συγκεφαλαιωτική λειτουργία: το αναθεωρημένο Σύνταγμα πρέπει να αποτυπώνει μία πλήρη και συστηματική αντίληψη για τους θεσμούς, την οργάνωση και λειτουργία του κράτους, τις σχέσεις κράτους και κοινωνίας, τις οικονομικές λειτουργίες του κράτους, τα ατομικά, πολιτικά ή κοινωνικά δικαιώματα, την προστασία του περιβάλλοντος, το επίπεδο του κράτους δικαίου και του κοινωνικού κράτους, τη συμμετοχή της χώρας στη διεθνή κοινότητα και ιδίως στις διεργασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, τη στάση απέναντι στις τεχνολογικές, βιοϊατρικές και γενικότερα επιστημονικές εξελίξεις κ.ο.κ.

Από την οπτική αυτή γωνία, κάθε ολικό αναθεωρητικό διάβημα συνθέτει όλα τα σημαντικά κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα μιας χώρας και αυτό πάντως συνέβη με την αναθεώρηση του ελληνικού Συντάγματος του 2001, καθώς κατά τη μακρά περίοδο της επεξεργασίας των αναθεωρούμενων διατάξεων τέθηκαν και συζητήθηκαν όλα αυτά τα προβλήματα. Άλλωστε, η έκπτωση του νόμου, η δυσπιστία απέναντι στους πολιτικούς θεσμούς και η γενικευμένη αναγωγή στο Σύνταγμα - ζητήματα στα οποία ήδη αναφερθήκαμε- έχουν ως αποτέλεσμα να αναζητούνται απευθείας στο επίπεδο του Συντάγματος άμεσες και -ει δυνατόν- πλήρεις λύσεις σε όλα τα θέματα.

Εκ των πραγμάτων συνεπώς, η αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001 συγκροτεί ένα συνολικό θεσμικό σχέδιο για την Ελλάδα του 21ου αιώνα: ένα σχέδιο που θα εκτυλίσσεται βέβαια μέσα από τη διαδικασία ερμηνείας και εφαρμογής των συνταγματικών διατάξεων. Το Σύνταγμα από την άποψη αυτή θέτει τις βάσεις, το πλαίσιο, τα όρια και κατανέμει τις αρμοδιότητες στα όργανα που έχουν την ευθύνη της πολιτικής διαχείρισης της χώρας. Στην πολιτική αυτή διαχείριση εντάσσονται

όμως και μη πολιτικά όργανα, που καλούνται να λάβουν -έστω με τη μορφή οριακού ελέγχου, όπως τα δικαστήρια και οι ανεξάρτητες αρχές- αποφάσεις στην ουσία τους πολιτικές.

Η επιβεβαιωτική λειτουργία της αναθεώρησης επιτελείται όμως και όταν ρυθμίσεις της κοινής νομοθεσίας ή κανόνες του διεθνούς δικαίου ενσωματώνονται στο συνταγματικό κείμενο. Κατά τον τρόπο αυτό δεν επέρχονται ουσιαστικές μεταβολές στην έννομη τάξη, η ανύψωση όμως ορισμένων ρυθμίσεων, κανόνων ή αρχών στο επίπεδο του Συντάγματος αλλάζει την αφετηρία και το πλαίσιο των σχετικών νομικών συλλογισμών. Κατ' αρχάς η συνταγματική επιβεβαίωση διαφόρων νομοθετικών ρυθμίσεων (π.χ. η στρατολογική μεταχείριση των αντιρρησιών συνείδησης) τέμνει τυχόν αμφισβητήσεις ως προς τη συνταγματικότητα των ρυθμίσεων αυτών. Από την άλλη πλευρά, η συνταγματική κατοχύρωση του πυρήνα ορισμένων σημαντικών νομοθετικών μεταβολών τις οριστικοποιεί και τις προστατεύει απέναντι στις ενδεχόμενες διακυμάνσεις των επιλογών του κοινού νομοθέτη. Αυτό συνέβη, για παράδειγμα, στην περίπτωση των παραγράφων 7 και 8 του άρθρου 103 για τα κριτήρια και τη διαδικασία προσλήψεων στο δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα ή του άρθρου 22 παρ. 3 για τη συλλογική αυτονομία των δημοσίων υπαλλήλων.

Η επιβεβαιωτική αυτή λειτουργία της αναθεώρησης επεκτείνεται μάλιστα και σε μελλοντικές νομοθετικές μεταβολές, που έχουν εξαγγελθεί πολιτικά και βρίσκονται υπό συζήτηση. Με την αναθεώρηση μπορούν να διαμορφωθούν στις περιπτώσεις αυτές σαφέστερες και πληρέστερες συνταγματικές βάσεις υποδοχής των νέων ρυθμίσεων. Αυτό συνέβη π.χ. με την αναθεώρηση της παραγράφου 2 του άρθρου 29 σε σχέση με τα οικονομικά και ιδίως με τις εκλογικές δαπάνες των κομμάτων και των πολιτικών προσώπων.

Η επιβεβαιωτική λειτουργία της αναθεώρησης είναι προφανές ότι έχει ιδιαίτερη σημασία για τη συστηματική ενότητα της έννομης τάξης και για την ασφάλεια δικαίου, που βρίσκεται ως αρχή στα θεμέλια του κράτους δικαίου.

Η βασική βέβαια λειτουργία της αναθεώρησης είναι η τροποποιητική: αυτή που συντελείται με την τροποποίηση, αντικατάσταση, επεξεργασία ή αυθεντική ερμηνεία συνταγματικών διατάξεων. Η τροποποιητική είναι η κατεξοχήν λειτουργία της αναθεώρησης, αλλά ταυτόχρονα και η πλέον προφανής, ανεξάρτητα από την

κρισιμότητα, το βάθος και τη βαρύτητα των μεταβολών που επέρχονται και οι οποίες μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες.

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις μεταβολές που θα μπορούσαν να επέλθουν στο επίπεδο του κοινού νόμου (συμπεριλαμβανομένου και του Κανονισμού της Βουλής), αλλά με την ευκαιρία της αναθεώρησης συντελούνται στο υπέρτερο αυτό επίπεδο νομικής ισχύος. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις μεταβολές που μπορούν να επέλθουν μόνο στο επίπεδο του Συντάγματος, γιατί σε αυτό ρυθμίζεται με κανονιστική πληρότητα το ζήτημα στο οποίο αυτές αναφέρονται.

Στην πρώτη κατηγορία υπάγονται κυρίως οι διατάξεις για τα συνταγματικά δικαιώματα, ενώ στη δεύτερη κυρίως οι διατάξεις που αφορούν την οργάνωση και λειτουργία της δικαιοσύνης και του κοινοβουλίου. Και στη μία και στην άλλη όμως περίπτωση, το γεγονός ότι επέρχεται μία συνταγματική μεταβολή τέμνει μία μεγάλη σειρά από πιθανά προβλήματα ερμηνείας και εφαρμογής του Συντάγματος και διευκολύνει τη συντέλεση των όποιων μεταβολών στην έννομη τάξη.

Ιδιαίτερη όψη άλλοτε της τροποποιητικής και άλλοτε της επιβεβαιωτικής λειτουργίας της αναθεώρησης είναι η επιρροή που αυτή ασκεί στην ερμηνεία των διατηρούμενων σε ισχύ διατάξεων του Συντάγματος. Η ερμηνευτική λειτουργία της αναθεώρησης δεν περιλαμβάνει την περίπτωση της αυθεντικής ερμηνείας, καθώς αυτή επιτελείται με τη θέσπιση σχετικής νέας συνταγματικής διάταξης (είτε με τη μορφή άρθρου, παραγράφου ή εδαφίου, είτε με τη μορφή ερμηνευτικής δήλωσης). Περιλαμβάνει όμως δύο άλλες εκδοχές:

Πρώτον, τις συζητήσεις που διεξάγονται κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών της αναθεώρησης ως προς το κανονιστικό περιεχόμενο και το νόημα συνταγματικών διατάξεων που δεν αναθεωρούνται. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τις διατάξεις εκείνες για τις οποίες κινήθηκε η αναθεωρητική διαδικασία, κατεξοχήν δε για εκείνες που ήχθησαν -όπως είδαμε- στην Αναθεωρητική Βουλή, μπορούσαν να αναθεωρηθούν με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, αλλά δεν αναθεωρήθηκαν, επειδή έτσι έκρινε ο αναθεωρητικός νομοθέτης. Το υλικό αυτό συνιστά τμήμα του αποθέματος της ιστορικής ερμηνείας των διατάξεων αυτών.

Δεύτερον, την περίπτωση που έχει η αναθεώρηση ορισμένων διατάξεων στη συστηματική τους σχέση με άλλες διατάξεις (π.χ. η αναθεώρηση του άρθρου 116 παρ. 2 στο άρθρο 4 παρ. 1 & 2).

Η ερμηνευτική λειτουργία της αναθεώρησης είναι από την άποψη αυτή η συνέχεια της ερμηνευτικής λειτουργίας που επιτελεί το ίδιο το άρθρο 110 παρ. 1 του Συντάγματος, που διαχωρίζει τις συνταγματικές διατάξεις σε υποκείμενες και σε μη υποκείμενες σε αναθεώρηση.

Τα στοιχεία της διαφάνειας και της συναίνεσης επηρέασαν και τις συνταγματικές αποφάσεις τις σχετικές με την οργάνωση και τη λειτουργία του κοινοβουλίου. Το κοινοβουλευτικό σύστημα, όπως αυτό συγκροτείται μέσα στο τρίγωνο των σχέσεων Βουλής - Κυβέρνησης - Προέδρου της Δημοκρατίας, είχε τεθεί σχεδόν εξαρχής εκτός του πεδίου της αναθεώρησης με ευθύ και σαφή τρόπο. Αυτή ήταν μία πολιτική απόφαση της Βουλής του 1996, που δεν τέθηκε υπό αμφισβήτηση μέχρι τέλους. Άλλωστε, ακόμη και η αξιωματική αντιπολίτευση δεν επέμεινε ιδιαίτερα κατά την πρώτη φάση της αναθεωρητικής διαδικασίας στα ζητήματα αυτά. Έτσι, οι επιλογές της αναθεώρησης του 1986 -με εξαίρεση, όπως είδαμε, το άρθρο 38 παρ. 2 για την αντικατάσταση του Πρωθυπουργού- παρέμειναν αλώβητες. Ως προς τη λειτουργία της Βουλής οι επιλογές ήταν ευκρινείς και ευρύτερης αποδοχής: ενίσχυση των δυνατοτήτων του κοινοβουλευτικού ελέγχου (στο επίπεδο της Ολομέλειας, του Τμήματος διακοπής και των επιτροπών) και εκλογίκευση της νομοθετικής διαδικασίας, με στόχο την ενίσχυση του πολιτικού ρόλου της Ολομέλειας και του νομοπαρασκευαστικού ρόλου των επιτροπών.

Πίσω, βέβαια, από όλα αυτά το ζητούμενο ήταν η αναβάθμιση του ρόλου του βουλευτή όχι μόνον ατομικά -όπως έδειξε η συζήτηση για το άρθρο 63, που έμεινε τελικά αμετάβλητο- αλλά και ως μέλους των κοινοβουλευτικών επιτροπών.

Οι αναθεωρητικές επιλογές ως προς την οργάνωση της δημόσιας διοίκησης και της αυτοδιοίκησης (άρθρα 101, 102, 103) ήταν σίγουρα ευκολότερες, όπως ευκολότερη ήταν και η σαφής συνταγματική απόφαση για τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας (άρθρα 28 και 80).

5. Γενική επισκόπηση και συμπεράσματα αναφορικά με τις αναθεωρήσεις

Στον αντίποδα της ρητής αλλά ασήμαντης συνταγματικής μεταβολής του 2008 κεφαλαιώδους σημασίας αλλά λανθάνουσα είναι η συνταγματική μεταβολή που συντελέστηκε από το 2010 με την είσοδο της χώρας μας στην εποχή των μνημονίων. Με αυτά η Ελλάδα δεσμεύτηκε να ακολουθεί συγκεκριμένες οικονομικές και όχι μόνο πολιτικές με στόχο την πολιτική εξυγίανση. Το συμβούλιο της επικράτειας με αφορμή την εκδίκαση αιτήσεων για την ακύρωση κανονιστικών πράξεων που εκδόθηκαν κατά εξουσιοδότηση του νόμου 3845/10 έκρινε ότι το μνημόνιο δεν αποτελεί καν διεθνή συνθήκη ώστε να τίθεται θέμα εφαρμογής του άρθρου 28 παράγραφος 2 του συντάγματος. Η καταψήφιση του παραπάνω νόμου από βουλευτές συνιστούν διαρκή καταστρατήγηση του άρθρου 29 παράγραφος 1 για εσωκομματική δημοκρατία. Θύματα συστηματικών παραβιάσεων έχουν καταστεί μετά την άνοιξη του 2010 και πολλές άλλες συνταγματικές διατάξεις όπως η το άρθρο 44 παρ 1 , τα άρθρα 21 και 22 . μπορεί να υποστηριχθεί πάντως ότι όλα αυτά στοιχειοθετούν μια συνεχή διολίσθηση προς την καταστρατήγηση του συντάγματος η ένα νέο παρασύνταγμα υπονομευτικό για την δημοκρατία και τη γενικότερη ευημερία της χώρας μας.²⁵

6 . ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Παραθέτουμε μερικά παραδείγματα νομολογία που σχετίζονται με την αναθεώρηση του Συντάγματος και τα αναθεωρημένα άρθρα.

Αξίζει να αναφερθούμε στο άρθρου 24 του Συντάγματος για την προστασία του περιβάλλοντος και τις αλλαγές που υπέστη το άρθρο κατά το πέρασμα του χρόνου και ύστερα από την Αναθεώρηση του 2001. Σημαντικό ρόλο κατέχει το Συμβούλιο της Επικρατείας και η νομολογία, καθώς χάρη σε αυτά διαμορφώθηκε μια πλήρης εικόνα για την έννοια του περιβάλλοντος - φυσικού και πολιτιστικού - και δόθηκε πλήρης ορισμός των όρων δάσος και δασική έκταση.

²⁵ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, Συνταγματικό Δίκαιο, Σάκκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 121-123

Με την αναθεώρηση του 2001 το άρθρο 24.1 του Συντάγματος έχει ως εξής: <<Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων. Η σύνταξη δασολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν πρόχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον>>. Γίνεται σαφές ότι στη συγκεκριμένη παράγραφο ο συνταγματικός νομοθέτης επιχειρεί να θεσπίσει μια διάταξη για την προστασία του συνόλου του περιβάλλοντος τόσο του φυσικού όσο και του πολιτιστικού. Το περιβάλλον κατοχυρώνεται όχι μόνο αντικειμενικά ως αγαθό αλλά και υποκειμενικά ως δικαίωμα. Έτσι, στην παράγραφο 6 του ίδιου άρθρου παρατηρούμε μια άμεση αναφορά στο πολιτιστικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα αναφέρει: <<Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το Κράτος. Νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών>>. Ο νομοθέτης εδώ αναφέρεται συγκεκριμένα στους αρχαιολογικούς χώρους δηλαδή στα μνημεία, τις παραδοσιακές περιοχές και στα παραδοσιακά στοιχεία. Γίνεται δεκτό ότι η απαρίθμηση εδώ είναι ενδεικτική και ενόψει της γενικής διάταξης της παραγράφου 1 η υποχρέωση κρατικής προστασίας αφορά κάθε πολιτιστικό αγαθό.

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί συνταγματικά προστατευόμενη υποχρέωση του Κράτους. Με το άρθρο 24§1 απευθύνονται επιταγές στον κοινό νομοθέτη να θεσπίσει τα πρόσφορα μέτρα, εντός των ορίων των άλλων συνταγματικώς προστατευόμενων δικαιωμάτων, αλλά και του δημοσίου συμφέροντος.

Μέγιστη είναι η συμβολή της νομολογίας στη διατήρηση της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτό γίνεται φανερό από το πλήθος αποφάσεων που έχουν ληφθεί για συναφή με την ιστορική μας κληρονομιά θέματα:

α) η ιεράρχηση των σκοπών του ρυθμιστικού σχεδίου Αθηνών και η κρίση ότι ο βασικότερος στόχος είναι η διατήρηση της ιστορικής φυσιογνωμίας των Αθηνών, η

προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η ποιοτική αναβάθμιση των ήδη υποβαθμισμένων περιοχών της Αθήνας. (Π.Ε. 37/1991)²⁶,

β) Η αρχή της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει μακρά προϊστορία στη νομολογία του Σ.τ.Ε που από παλιά προστάτευε τα αρχαία μνημεία. Αυτό οφείλεται στην ύπαρξη σχετικής νομοθεσίας (Ν. 5132/1932). Στη νεότερη νομολογία του το δικαστήριο διευρύνει την προστασία αυτή. Η προστασία περιλαμβάνει αφενός μεν εις το διηνεκές διατήρηση των εν λόγω πολιτιστικών στοιχείων αφετέρου δε τη δυνατότητα επιβολής γενικών περιορισμών η ιδιαίτερων μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος τα μνημεία χώρου. Οι περιορισμοί αυτοί έχουν καταρχήν ευρύτερο περιεχόμενο από τους γενικούς περιορισμούς της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 17 του Συντάγματος, δημιουργούν όμως υποχρέωση αποζημίωσης του θιγόμενου ιδιοκτήτη. Στην υπόθεση των Δελφών έκρινε επιτρεπτή τη θέσπιση εκτεταμένων ζωνών προστασίας, απολύτου απαγορεύσεως ή ελεγχόμενης δομήσεως. Η ρύθμιση αυτή αποβλέπουσα στην προστασία και διαφύλαξη αρχαιολογικού χώρου υψίστης σημασίας δεν αντίκειται στο άρθρο 17 του Συντάγματος εφόσον πάντως διατηρείται το δικαίωμα των τυχόν θιγόμενων ιδιοκτητών προς αποζημίωση. (Σ.τ.Ε. 2185/1994),

γ) Στην υπόθεση του Ελλανίου όρους Αιγίνης, στο οποίο εχωροθετήθη τόπος υγειονομικής ταφής των αποβλήτων των οικισμών της νήσου (Σ.Ε 4735/1995), το δικαστήριο ακύρωσε την ατυχή αυτή επιλογή για οπτική ρύπανση του αρχαίου αυτού μνημείου στο οποίο βρίσκεται το ιερό του Διός. Το Ελλάνιο όρος αποτελεί πολύ σημαντικό αρχαιολογικό χώρο καθώς επίσης και ένα τοπίο εξαιρετικής ομορφιάς. Με την υγειονομική ταφή των αποβλήτων θα υποβαθμιζόταν η προβολή του και η ανάδειξή του. Έτσι με την ακύρωση της απόφασης αυτής φάνηκε ότι η προστασία αρχαίου μνημείου εκτείνεται και στον περιβάλλοντα χώρο του και μάλιστα σε όση έκταση χρειάζεται για να αναδειχθεί κατάλληλα. (Σ.τ.Ε. 4735/1995),

δ) Στην πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνονται και οι παραδοσιακοί ορισμοί της χώρας “προϊόντα λαϊκής αρχιτεκτονικής”. Άρα προστατεύονται και αυτοί, όπως άλλωστε ρητώς ορίζει το 24 παρ.6 του Συντάγματος. Στην περίπτωση των παραδοσιακών οικισμών του Νομού Ρεθύμνης η προστασία αυτή εκρίθη ότι επεκτείνεται και στην περιμετρική ζώνη αυτών. Δεν αρκεί δηλαδή μόνο ο καθορισμός

²⁶ <http://www.dsanet.gr>, 21/06/15

ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης για τη διατήρηση του χαρακτήρα των οικισμών αυτών καθ' εαυτών. (Π.Ε. 703/1994),

ε) Η νήσος της Πάτμου έχει χαρακτηρισθεί ως διατηρητέο μνημειακό συγκρότημα και τόπος ιστορικού και ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Χρήζει δηλαδή ιδιαίτερης προστασίας και έτσι επιτρέπεται να ανοικοδομούνται μόνο τα προϋφιστάμενα παραδοσιακά σπίτια. Πρέπει μάλιστα να αποδεικνύεται βάσει κυρίως συμβολαίων ή άλλων στοιχείων ότι προϋπήρξαν κτίσματα. Με αυτόν τον τρόπο διαφυλάσσεται ο παραδοσιακός χαρακτήρας του νησιού. (Σ.Ε. 1529/1993),

στ) Η επισκευή και αποκατάσταση κοινοχρήστων χώρων παραδοσιακού οικισμού δεν επιτρέπεται να οδηγήσει σε αλλοίωση της μορφολογίας και των υλικών του. Κάθε έργο υποδομής και κάθε εργασία που αφορά στη διαμόρφωση, τροποποίηση ή ανάπλαση κοινοχρήστων χώρων πρέπει να διαμορφώνεται κατά τρόπο που προσαρμόζεται στο ανάλογο παραδοσιακό πρότυπο. Η νήσος Σίφνος έχει χαρακτηρισθεί ως τόπος ιδιαίτερου φυσικού κάλλους προς προστασία της παραδοσιακής της αρχιτεκτονικής. Έτσι δεν επιτρέπεται η μετατροπή πλακόστρωτου κλιμακωτού δρόμου στη Σίφνο σε ασφαλτοστρωμένο δρόμο, αφού κρίθηκε ότι αποτελεί διαμόρφωση και όχι απλώς αποκατάσταση ή επισκευή του πλακόστρωτου δρόμου. (Σ.Ε. 4740/1995),

ζ) Ο μνημειακός χαρακτήρας ιερού ναού δεν δικαιολογεί την απαγόρευση τέλεσης ιεροπραξιών σε αυτόν, διότι έστω και μία φορά να καθαγιάστηκε ο ναός, δεν αποβάλλει ποτέ την ιδιότητά του αυτή. Ο ιερός ναός του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη καθαγιάστηκε επί Μεγάλου Θεοδοσίου και έκτοτε λειτουργεί έως και τη βίαιη μετατροπή του σε μουσουλμανικό τέμενος. Ακόμη, τελέστηκαν ιεροπραξίες στο ναό το 1914, μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης. Μετά το σεισμό του 1978 στη Θεσσαλονίκη ο ναός τελεί υπό επισκευή. Η επισκευή αυτή επηρέασε κατά τα χρόνια αυτά την τέλεση των ιεροπραξιών όμως επιτρέπει πλέον τη λειτουργία του ναού, οπότε ορθή είναι η άποψη που ζητά να αρθεί η απόφαση του Υφυπουργού Πολιτισμού και απαγορεύει την τέλεση λατρευτικών πράξεων στο ναό, εκτός τριών μόνο συγκεκριμένων περιπτώσεων.(Ε.Α. 327/1995),

η) Στο σύνολό του ο οικισμός της Ύδρας έχει χαρακτήρα μνημείου της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς Συγκεκριμένα έχει υπαχθεί στο αυστηρό νομικό καθεστώς προστασίας των μνημείων προγενέστερων του 1830 λόγω της αρχιτεκτονικής του

αξίας. Για το λόγο αυτό είναι προστατευτέος υπό την υφιστάμενη πολεοδομική του²⁷ κατάσταση με το αρχαιολογικό καθεστώς του αρχαιολογικού νόμου (5351/1932). Συνεπώς η ρύθμιση των πολεοδομικών υποθέσεων ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού. (Σ.Ε. 1191/1996)

θ) Το Σ.τ.Ε. έκανε δεκτή αίτηση ακυρώσεως με την οποία εγκρίθηκαν οι περιβαλλοντικοί όροι για την κατασκευή λιμένος σκαφών αναψυχής (μαρίνα) σε περιοχή της Μυκόνου. Ειδικότερα, το δικαστήριο έκρινε ότι ένας αρχαιολογικός και παραδοσιακός οικισμός ευρισκόμενος σε μικρή νήσο τελεί υπό ιδιαίτερα αυστηρό προστατευτικό καθεστώς, διότι συνδυάζει και συγκεντρώνει την προστασία της μικρής νήσου, του παραδοσιακού οικισμού, με αποτέλεσμα να είναι δεκτικός μόνο ηπιότατης ανάπτυξης, η οποία δεν αλλοιώνει καθόλου τα πολιτιστικά και γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του. Πράγματι αναπόσπαστο στοιχείο του παράκτιου παραδοσιακού οικισμού, ιδίως σε μικρή νήσο, είναι και ο παραδοσιακός λιμνήν αυτού, η κατασκευή δε και νέου λιμένος στις παραλίες του οικισμού η κοντά σε αυτόν συνεπάγεται ουσιώδη αλλοίωση αλλά και επιβάρυνση του θαλάσσιου περιβάλλοντος, δε δύναται δε να θεωρηθεί ως ήπια μορφή ανάπτυξης. (Σ.Ε. 637/1998).

Με την ΣτΕ 646/2015 κρίθηκε παράνομη και ακυρωτέα κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Εσωτερικών με αντικείμενο, μεταξύ άλλων, την απευθείας παραχώρηση, με αντάλλαγμα, δικαιωμάτων απλής χρήσης στο σύνολο του αιγιαλού και της παραλίας στους πρωτοβάθμιους Ο.Τ.Α. και την έγκριση της περαιτέρω μεταβίβασης των δικαιωμάτων αυτών από τους Ο.Τ.Α. σε τρίτους. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επανέλαβε την πάγια νομολογία του για τη συνταγματική προστασία των ακτών, ως οικοσυστημάτων που αποτελούν ουσιώδες μέρος του φυσικού περιβάλλοντος, και δη ευπαθές, τα οποία πρέπει να τελούν υπό ιδιαίτερο καθεστώς, ήπιας διαχείρισεως και αναπτύξεως, εναρμονιζόμενο προς τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη αρχή της βιώσιμης αναπτύξεως. Το καθεστώς αυτό αποτελεί συνήθως αντικείμενο ειδικού νόμου, σε κάθε περίπτωση, πάντως, οι ακτές αποτελούν ευθέως αντικείμενο της επιβαλλομένης με το άρθρο 24 του Συντάγματος προστασίας (ΣτΕ 2713/2013, 4542/2009, 2506/ 2002, 3346/1999 κ.ά.). Συναφώς, επεσήμανε ότι μέριμνα για την προστασία των ακτών λαμβάνεται και σε υπερεθνικό επίπεδο, με το πρωτόκολλο για την ολοκληρωμένη διαχείριση των παράκτιων ζωνών

²⁷ [http:// www.dsanet.gr](http://www.dsanet.gr) , 21/06/15

της Μεσογείου, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της διεθνούς σύμβασης για την προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος και των παρακτίων περιοχών της Μεσογείου, δηλ. της διεθνούς σύμβασης της Βαρκελώνης, όπως έχει πλέον μετονομασθεί και αποτελεί μέρος του ενωσιακού δικαίου (ΣτΕ 3977/ 2010, 2752/2013, απόφαση του ΔΕΚ της 7.10.2004 Επιτροπή κατά Γαλλίας C- 239/03, για την προστασία της λίμνης Berre). Εξάλλου, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι τα κοινόχρηστα πράγματα, στα οποία, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 967 του Αστικού Κώδικα, 1 και 5 του αν. ν. 2344/1940 (Α' 154) και 2 του ν. 2971/2001 (Α' 285), περιλαμβάνονται ο αιγιαλός και η παραλία, ανήκουν στη δημόσια κτήση και προορίζονται για την άμεση εξυπηρέτηση δημοσίου σκοπού, ο οποίος συνίσταται στην κοινοχρησία τους. Με το δε άρθρο 970 του Αστικού Κώδικα τίθεται βασικός κανόνας του δημοσίου δικαίου κατά τον οποίο η, επί τη βάση των κατ' ιδίαν διατάξεων, παραχώρηση από την διοικητική αρχή σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιαίτερων δικαιωμάτων σε κοινόχρηστα πράγματα, είναι νόμιμη μόνον εάν και εφ' όσον, και μετά την παραχώρηση των εν λόγω δικαιωμάτων, εξακολουθεί να εξυπηρετείται ή τουλάχιστον να μην αναιρείται η κατά τον προορισμό του πράγματος κοινή χρήση αυτού (ΣτΕ Ολομ. 394/ 1963, 1377/1971, 2799/1972, 61/1974, 1467/1990, 891-895/2008, ΣτΕ 2696/1980, 2188/1982, 4807/1984, 386/1989, 1708/1995, 2685/2010, 2793/2012). Ο κανόνας αυτός, του κατ' αρχήν επιτρεπτού της παραχωρήσεως ιδιαίτερων δικαιωμάτων σε κοινόχρηστα πράγματα υπό την προϋπόθεση όμως ότι εξυπηρετείται ή, τουλάχιστον, δεν αναιρείται η κοινή χρήση του πράγματος, σύμφωνα με τον προορισμό του, επαναλαμβάνεται, προκειμένου περί του αιγιαλού και της παραλίας, και στη σχετική ειδική διοικητική νομοθεσία (ν. 2971/2001, άρθρα 2, 13, 14 και 15 παρ. 3, τα οποία παρατίθενται σε επόμενες σκέψεις). Υπό το πρίσμα των ανωτέρω συνταγματικών και υπερνομοθετικών αρχών και κανόνων δικαίου, καθώς και της αποτυπωμένης στο άρθρο 2 παρ. 2 του ν. 2971/2001 γενικής ρήτρας περί ευθύνης του Κράτους για την προστασία του οικοσυστήματος των παράκτιων ζωνών, το Δικαστήριο έκρινε ότι: α) Οι ρυθμίσεις των άρθρων 13 και 15 του ίδιου νόμου, περί παραχώρησης απλής χρήσης αιγιαλού και παραλίας και περί γενικών ρυθμίσεων για τις παραχωρήσεις, αντίστοιχα, έχουν την έννοια ότι η παραχώρηση δικαιωμάτων απλής χρήσης επί του αιγιαλού και της παραλίας, στους πρωτοβάθμιους Ο.Τ.Α. για την άσκηση δραστηριοτήτων που είναι, καταρχήν, ήπιες και συμβατές με τον προορισμό των στοιχείων αυτών του φυσικού περιβάλλοντος ως κοινοχρήστων, πρέπει να γίνεται μεμονωμένα και κατά περίπτωση,

ύστερα από εξατομικευμένη κρίση της Διοικήσεως, συνοδευόμενη από τα αναγκαία διαγράμματα, με την οποία θα τίθενται και οι αναγκαίοι όροι και περιορισμοί ενόψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του υπό παραχώρηση συγκεκριμένου τμήματος του αιγιαλού, προκειμένου να διασφαλισθεί και η κατά προορισμό χρήση του ως κοινόχρηστου αγαθού. Ως εκ τούτου, η συλλήβδην παραχώρηση με την προσβαλλόμενη κ.υ.α. του συνόλου των αιγιαλών της χώρας στους πρωτοβάθμιους Ο.Τ.Α. βρίσκεται εκτός των ορίων της εξουσιοδότησεως της παρ. 5 του άρθρου 13 του ν. 2971/2001. Εξάλλου, ενόψει της, κατά τα εκτεθέντα, σημασίας του παράκτιου χώρου ως στοιχείου του φυσικού περιβάλλοντος, κατά την ορθή έννοια του νόμου (βλ. σχετικά και άρ. 9 παρ. 2 και 14 παρ. 6 του νόμου), η αρμοδιότητα παραχώρησης αιγιαλού και παραλίας ανήκει και στον Υπουργό Περιβάλλοντος, από κοινού με τους Υπουργούς Οικονομικών και Εσωτερικών και β) Η προβλεπόμενη στο άρθρο 15 παρ. 5 του ν. 2971/2001 έγκριση των Υπουργών Οικονομικών και Εσωτερικών για την περαιτέρω μεταβίβαση σε τρίτους του δικαιώματος απλής χρήσης αιγιαλού και παραλίας εκ μέρους των Ο.Τ.Α. ως παραχωρησιούχων, χορηγείται κατά περίπτωση, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι του νομοθέτη για την προστασία των παράκτιων οικοσυστημάτων, που κινδυνεύουν από την υπερεκμετάλλευση και να διαφυλαχθεί η κοινοχρησία τους, δεδομένου άλλωστε ότι δεν νοείται συλλήβδην εκ των προτέρων έγκριση εκ μέρους των αρμοδίων Υπουργών μεταβιβάσεων που θα χωρήσουν μελλοντικά. Τούτο διότι, αφενός έτσι απεμπολούν την αρμοδιότητα ασκήσεως εποπτείας επί των πράξεων των Ο.Τ.Α., ενώ ταυτόχρονα θέτουν σε διακινδύνευση τα παράκτια οικοσυστήματα. Συνεπώς, η διάταξη του άρθρου 8 της προσβαλλόμενης κ.υ.α., με την οποία εγκρίνεται η περαιτέρω μεταβίβαση του δικαιώματος απλής χρήσης αιγιαλού και παραλίας από τους Ο.Τ.Α. Α΄ βαθμού προς τρίτους, είναι εκτός των ορίων της εξουσιοδότησεως του άρθρου 15 παρ. 3 του ν. 2971/2001. Ενόψει, όμως, της σπουδαιότητας των πιο πάνω ζητημάτων, η υπόθεση παραπέμφθηκε στην επταμελή σύνθεση του Ε΄ Τμήματος.

Το συμπέρασμα το οποίο μπορεί να συναχθεί είναι ότι πάγια η νομολογία αλλά και η θεωρία εντάσσουν το άρθρο 24 του συντάγματος τουλάχιστον ως προς τον πυρήνα του στις διατάξεις που αναφέρονται και κατοχυρώνουν την αξία του ανθρώπου και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και συνεπώς στις μη αναθεωρητές διατάξεις του συντάγματος²⁸.

Με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 ο αναθεωρητικός νομοθέτης κατά βάση με το άρθρο 19 παράγραφος 3 θέλησε να θεσπίσει μία νέα ρύθμιση σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9Α. Συγκεκριμένα το άρθρο 19, το οποίο προστατεύει το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας καθώς και το άρθρο 9 που προστατεύει το άσυλο της κατοικίας και το απαραβίαστο της οικογενειακής ζωής του ατόμου σε συνδυασμό με το άρθρο 9Α που προστατεύει τον καθένα από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων αποτελούν πλέον κατοχύρωση συνταγματική ότι αποδεικτικά μέσα που αποκτήθηκαν κατά παράβαση των παραπάνω άρθρων δεν είναι δυνατό να γίνουν αποδεκτά.

Μετά λοιπόν από την υιοθέτηση της νέας αυτής συνταγματικής διάταξης τίθεται το ερώτημα αν και κατά πόσον είναι πλέον δυνατή η χρήση αποδεικτικών μέσων, αποκτηθέντων κατά ένα από τους τρόπους που αναφέρει η διάταξη του άρθρου 19 παράγραφος 3, στην περίπτωση που αυτά οδηγούν στην αθώωση ή γενικότερα στην βελτίωση της θέσης του κατηγορουμένου. Η νομοθεσία και η νομολογία υπό το κράτος του προισχύσαντος συνταγματικού πλαισίου, στο οποίο δεν ρυθμιζόταν το ζήτημα αυτό ρητώς είχαν με διάφορες θεμελιώσεις δεχτεί σειρά περιπτώσεων στις οποίες η χρήση παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων θεωρείτο υπό προϋποθέσεις ως συνταγματικώς επιτρεπτή²⁹. Συγκεκριμένα στην ποινική δίκη με το νόμο του 2408/1996 «Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα βασικών κανόνων για την Μεταχείριση των κρατουμένων και άλλες διατάξεις» προβλέφθηκε ρητώς η κατά κανόνα απαγόρευση

²⁸ Ιωάννης Καράκωστας, (2001), «Απειλούμενη συνταγματική παραβίαση του περιβαλλοντικού κεκτημένου, το άρθρο 24 του Συντάγματος μη αναθεωρητέα διάταξη» Νομικό Βήμα, τ.49, τεύχ.1, σελ.165

²⁹ Τζούλια Ηλιοπούλου-Στράγγα, «Χρήση παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων και δικαίωμα υπεράσπισης του κατηγορουμένου», σελ. 25, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή 2003

της χρήσης των παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων που επιβαρύνουν τον κατηγορούμενο. Ειδικότερα, με το άρθρο 1, παράγραφος 7 του νόμου 2408/1996 προστέθηκε στο άρθρο 177 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, το οποίο καθιερώνει την αρχή της ηθικής απόδειξης, μια νέα παράγραφος 2, η οποία προβλέπει, κατ' εξαίρεση του, από την πρώτη παράγραφο, συναγομένου κανόνα του επιτρεπτού όλων των αποδεικτικών μέσων, ότι «αποδεικτικά μέσα, που έχουν αποκτηθεί με αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών, δεν λαμβάνονται υπ' όψη για την κήρυξη της ενοχής, την επιβολή ποινής ή την λήψη μέτρων καταναγκασμού, εκτός αν πρόκειται για κακουργήματα που απειλούνται με ποινή ισόβιας κάθειρξης και εκδοθεί για το ζήτημα αυτό ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του Δικαστηρίου».

Ειδικότερα ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι δεν λαμβάνονται υπ' όψη ως αποδεικτικό μέσο στην πολιτική δίκη αθεμίτως κτηθείσες μαγνητοταινίες τηλεφωνικών συνδιαλέξεων, για την απόδειξη της ηθικής διαστροφής και ακαταλληλότητας ενός εκ των συζύγων για την άσκηση της επιμέλειας επί ανήλικων τέκνων³⁰. Ο Άρειος Πάγος λειτουργώντας και κρίνοντας με το ίδιο σκεπτικό λαμβάνοντας υπ' όψη των τροποποιήσεων που επέφερε ο νόμος 2172/1993 σχετικά με τις κυρώσεις για την χρήση παράνομων αποδεικτικών μέσων επικύρωσε την ορθότητα της απόφασης του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών κατά την διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων στην οποία το τελευταίο δεν έλαβε υπ' όψη απομαγνητοφωνημένα κείμενα τηλεφωνικών συνδιαλέξεων η μαγνητοφώνηση των οποίων έγινε χωρίς τη γνώση και τη συναίνεση των λοιπών συνδιαλεγομένων, θεωρώντας πως αυτό απαγορεύεται απολύτως και αντίκειται προς τις κείμενες συνταγματικές καθώς προσβάλλει ευθέως το ατομικό δικαίωμα των συνδιαλεγομένων και επομένως το περιεχόμενο της εν λόγω απομαγνητοφώνησης αποτελεί παράνομο αποδεικτικό μέσο. Η νεότερη αυτή νομολογία κορυφώθηκε με την απόφαση 1/2001 της Ολομέλειας του Άρειου Πάγου, όπου στο πλαίσιο ιδιωτικής διαφοράς, κρίθηκε ότι είναι κατά κανόνα απαράδεκτη η επίκληση ως αποδεικτικού μέσου της μαγνητοφώνησης ιδιωτικής συζήτησης που διενεργήθηκε χωρίς τη συναίνεση του συνομιλητή, προκειμένου να αποδειχθεί η ύπαρξη και κατοχή από τον αναιρεσίβλητο διαθήκης. Ωστόσο, ενώ σε ορισμένα σημεία η ολομέλεια του Αρείου Πάγου υιοθετεί μια απόλυτη διατύπωση σχετικά με την χρήση των παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων, αναγνωρίζει τη δυνατότητα εξαιρέσεων από τον κανόνα απαγόρευσης όταν όμως πρέπει να

³⁰ ΑΠ 130/1996, ΕλλΔνη 37 (1996), σελ. 1325

διαφυλαχτούν και προστατευτούν υπέρτερα συνταγματικά αγαθά. Σε κάθε άλλη περίπτωση οποιαδήποτε εξαίρεση δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή.

Η αναθεώρηση του Συντάγματος του έτους 2001 προσέθεσε δύο νέες παραγράφους στο άρθρο 19 του Συντάγματος. Κατά την παράγραφο 2 «Νόμος ορίζει τα σχετικά με την συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο». Συνακόλουθα σύμφωνα με τη νέα παράγραφο 3 που αυτή μας ενδιαφέρει κυρίως στην προκειμένη περίπτωση «Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9Α». Η κρατούσα γνώμη στη Συνταγματική θεωρία δεν φαίνεται να δέχεται ούτε το ενδεχόμενο κάμψεων της Συνταγματικής προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών λόγω συγκρούσεων με άλλες συνταγματικές διατάξεις, εκτός από την ρητώς προβλεπόμενη περίπτωση του άρθρου 19 παράγραφος 1, εδάφιο Β του Συντάγματος.

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ.8 του ν. 3090/2002 σχετικά με την σύσταση σώματος επιθεώρησης και ελέγχου των καταστημάτων κράτησης, τροποποιείται το άρθρο 370Α του Π.Κ. που αφορά στη «παραβίαση του απορρήτου των τηλεφωνημάτων και της προφορικής συνομιλίας». Ειδικότερα με την παράγραφο 4 του άρθρου αυτού ορίζεται ότι η πράξη της παραγράφου 3 (δηλαδή η χρήση των πληροφοριών ή των μαγνητοταινιών ή των μαγνητοσκοπήσεων που αποκτήθηκαν με τρόπους που προβλέπονται στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου αυτού και που τιμωρείται με φυλάκιση ενός έτους) δεν είναι άδικη, αν η χρήση έγινε ενώπιον οποιασδήποτε δικαστικής ή άλλης ανακριτικής αρχής για τη διαφύλαξη δικαιολογημένου συμφέροντος, που δεν μπορούσε να διαφυλαχτεί διαφορετικά. Με μια πρώτη αξιολόγηση και εάν θεωρήσουμε ότι το άρθρο 19 παράγραφος 3 του Συντάγματος έχει απόλυτο και άτεγκτο χαρακτήρα σχετικά με την χρήση παράνομων αποδεικτικών μέσων και δεν αφήνει με τη διατύπωσή του και κατόπιν γραμματικής ερμηνείας κανένα περιθώριο δυνατότητας χρήσης των μέσων αυτών, τότε πρέπει να δεχτούμε ότι ο νόμος 3090 και μάλιστα το άρθρο 6, παράγραφος 8 αντίκειται προς τη Συνταγματική ρύθμιση και επομένως πρέπει να ελεγχθεί η Συνταγματικότητά του. Συγκεκριμένα, ενώ στην διάταξη πριν την τροποποίηση παρουσιάζονταν ρητώς προϋποθέσεις για την άρση αναφέροντας ότι «σε ποινικό δικαστήριο για την υπεράσπιση του κατηγορουμένου και γενικά για την εκπλήρωση καθήκοντός του ή για τη διαφύλαξη εννόμου ή άλλου συμφέροντος», τώρα κάνει λόγο μόνο «για

διαφύλαξη δικαιολογημένου συμφέροντος που δεν μπορούσε να διαφυλαχτεί διαφορετικά»

Στην εισηγητική έκθεση του ν. 3090/2002, η τροποποίηση αυτή δικαιολογείται με αναφορά στη Συνταγματική αναθεώρηση του έτους 2001, με την οποία «διευρύνθηκε το περιεχόμενο του αρθ.19 του Συντάγματος» και «αναδείχτηκε με επίταση η σημασία του συγκεκριμένου δικαιώματος». Όπως περαιτέρω τονίζεται «με δεδομένη ... σοβαρότητα του θέματος, η νομοθετική παρέμβαση για την θέσπιση ειδικών λόγων άρσης του αξιοπoίνου της συγκεκριμένης συμπεριφοράς, η οποία και τυποποιείται στις διατάξεις του αρθ. 370 Α του Π.Κ, πρέπει να είναι περιορισμένη στο μέτρο του απολύτως αναγκαίου και οι ρυθμίσεις να είναι συγκεκριμένες» ενώ η τροποποίηση της παραγράφου 4 του άρθρου 370 Α του Π.Κ είναι επιβεβλημένη «έτσι ώστε να μην καταλείπεται καμία αμφιβολία για τις περιπτώσεις άρσεως του αδίκου χαρακτήρα της χρήσης των πληροφοριών, μαγνητοταινιών ή μαγνητοσκοπήσεων που αποκτήθηκαν αθεμίτως». Σημειώνεται τέλος ότι με την εισαγόμενη τροποποίηση «οριοθετείται με ακρίβεια το συγκεκριμένο πλαίσιο και αίρεται το δυσδιάγνωστο της ισχύουσας ρύθμισης ως προς την ευρύτητα των ορίων εφαρμογής της».

Επομένως κατόπιν της διερεύνησης του πνεύματος και της βούλησης του νομοθέτη μέσα από την εισηγητική Έκθεση του ν.3090 συμπεραίνουμε ότι ο σκοπός του τελευταίου με την τροποποίηση της παραγράφου 4 του 370 Α του Π.Κ. ήταν από τη μία μεριά να περιορίσει στο μέτρο του εντελώς αναγκαίου και από την άλλη να οριοθετήσει με σαφήνεια τις περιπτώσεις στις οποίες είναι δυνατή η χρήση παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων.

Το άρθρο 177 παρ.2 του Κ.Π.Δ αναφέρει ρητά ότι όταν πρόκειται για κακουργήματα που απειλούνται με ποινή ισόβια κάθειρξης και μετά από έκδοση για το ζήτημα αυτό ειδικώς αιτιολογημένης απόφασης του δικαστηρίου, επιτρέπεται να λαμβάνονται υπόψη, για την κήρυξη της ενοχής την επιβολή ποινής ή τη λήψη μέτρων καταναγκασμού, «αποδεικτικά μέσα που έχουν αποκτηθεί με αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών».

Εάν θεωρήσουμε ότι η απαγόρευση που εισάγει η νέα συνταγματική διάταξη του άρθρου 19 παρ.3 είναι απόλυτη, τότε είναι αμφίβολο, εάν η ανωτέρω διάταξη του Κ.Π.Δ θα εξακολουθήσει να θεωρείται ως Συνταγματική τουλάχιστον κατά το μέρος που αφορά τα αποδεικτικά μέσα που κτήθηκαν κατά παράβαση των άρθρων 19, 9, 9

Α του Συντάγματος σχετικά με την προστασία του απορρήτου, της ιδιωτικής ζωής και προσωπικών δεδομένων.

Αξίζει να αναφερθούμε στο νόμο 3115/2003 ο οποίος μάλιστα είναι και ιδιαίτερα πρόσφατος, μολονότι προβλέπει αφενός ποινικές κυρώσεις για την παραβίαση με οποιοδήποτε τρόπο του απορρήτου των επικοινωνιών και των όρων και της διαδικασίας άρσης αυτού καθώς επίσης και για την με οποιοδήποτε τρόπο γνωστοποίηση από μέλος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών πληροφοριών και δεδομένων που είναι προσιτά σε αυτό λόγω της υπηρεσίας του ή την ανοχή της λήψης γνώσης αυτών από τρίτο (άρθρο 10) και αφετέρου διοικητικές κυρώσεις σε περίπτωση παράβασης της κείμενης νομοθεσίας σε σχέση με το απόρρητο των επικοινωνιών ή τους όρους και τις διαδικασίες άρσης αυτού (άρθρο 11). Εν τούτοις δεν καθιέρωσε δικονομικές κυρώσεις για το απαράδεκτο της χρήσης αποδεικτικών μέσων, τα οποία αποκτήθηκαν μέσω παράβασης με οποιονδήποτε τρόπο του απορρήτου των επικοινωνιών.

Η νομολογία μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 έχει ως εξής: Σε αντίθεση με τον Άρειο Πάγο που μέχρι στιγμής φαίνεται να μην έχει ασχοληθεί με τη δυνατότητα εξαιρέσεων από τον κανόνα που καθιέρωσε η νέα συνταγματική ρύθμιση του άρθρου 19, παράγραφος 3 του Συντάγματος, τα Δικαστήρια της ουσίας προσπάθησαν να περιορίσουν το εύρος εφαρμογής του άρθρου 19 , παράγραφος 3 του Συντάγματος και δέχτηκαν εξαιρέσεις παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων, συνήθως στις περιπτώσεις που αφορούσαν στη βελτίωση της θέσης του κατηγορουμένου³¹ . Συγκεκριμένα μια πρώτη αποδοχή της δυνατότητας εξαιρέσεων από την αποδεικτική απαγόρευση του αναθεωρηθέντος άρθρου 19, παράγραφος 3 του Συντάγματος υποστηρίχθηκε εμμέσως πλην σαφώς σε εισαγγελική πρόταση προς το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Σάμου λίγο μετά την αναθεώρηση. Στην πρόταση του Εισαγγελέα, η οποία αφορούσε τη χρησιμοποίηση από τον κατηγορούμενο για απόπειρα ανθρωποκτονίας της συζύγου του ερωτικών επιστολών προς τρίτον, ως αποδεικτικού μέσου για τεκμηρίωση του βρασμού ψυχικής ορμής του, υποστηρίζεται ότι μια αποδεικτική απαγόρευση αίρεται όταν το παράνομο αποδεικτικό μέσο πρόκειται να χρησιμεύσει στην υπεράσπιση του κατηγορουμένου.

³¹ Βλ. Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Σάμου απόφαση 16/2001 Βλ. την πρόταση του Εισαγγελέα Χ. Σατλάνη, ΠοινΔικ 8-9/2001, σελ. 820-2291

Στην απόφαση 213/2003 του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών, αποδέχθηκε τη σχετική Εισαγγελική πρόταση ότι συνταγματικώς υπέρτερο αγαθό, από το αγαθό της ελευθερίας της επικοινωνίας είναι η προσωπική ελευθερία, που καθιερώνεται στα άρθρα 5, 6, 7 του Συντάγματος και ότι συνεπώς το απόρρητο της ελευθερίας επικοινωνίας κάμπτεται και επιτρέπεται η χρήση στο Δικαστήριο του προϊόντος της αθέμιτης μαγνητοσκόπησης ιδιωτικής συνομιλίας προκειμένου: α) να απαλλαγή ένας αθώος και β) να αποφευχθεί μια βαρύτερη καταδίκη του κατηγορουμένου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση επιτράπη η χρήση μαγνητοταινίας, η ανάγνωση της απομαγνητοφωνηθείσας ερωτικού περιεχομένου συνομιλίας μεταξύ του θύματος και του φίλου της, προκειμένου να αποφευχθεί μια άδικη βαρύτερη καταδίκη του κατηγορουμένου.

Με τις θέσεις της αυτές η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, ενώ υποστηρίζει ρητώς ότι δεν είναι απαραίτητη η εισαγωγή εξαιρέσεων στις ουσιαστικές (370Α Π.Κ.) ή δικονομικές (177 Κ.Π.Δ., 444 Κ.Πολ.Δ) διατάξεις που αφορούν παράνομα αποδεικτικά μέσα – εξαιρέσεων, τις οποίες θεωρεί «ότι είναι βέβαιο ότι θα αποδυναμώσουν τις αντίστοιχες κύριες ρυθμίσεις, ιδρύοντας πιθανές νέες ‘κερκόπορτες’» -, εν τούτοις, με επίκληση και εφαρμογή γενικών διατάξεων και αρχών του Ποινικού Κώδικα, δέχεται κατ’ουσίαν τη δυνατότητα κάμψης της αποδεικτικής απαγόρευσης του άρθρου 19, παράγραφος 3 του Συντάγματος.

Τα συνταγματικά δικαιώματα στην ποινική σχέση, είναι τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο πλαίσιο μιας ειδικής κυριαρχικής σχέσης, ανάμεσα στον κατηγορούμενο και στο Κράτος. Ακολουθεί η παρουσίαση αντίστοιχης νομολογίας ανά άρθρο, ώστε πρακτικά πλέον να γίνει αντιληπτή η εφαρμογή και το εύρος της των αντίστοιχων δικαιωμάτων. Πρόκειται τόσο για «εγχώρια» νομολογία, όσο και για νομολογία από το Δικαστήριο του Στρασβούργου (όσον αφορά τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ).

Στην υπόθεση DOUGOZ v. GREECE (40907/98)-6/03/01 « Ο αιτών ισχυρίζεται ότι, όσο βρισκόταν στη Συρία , κατηγορήθηκε για προσβολή της εθνικής ασφάλειας, έχοντας επιτρέψει κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής του θητείας, να διαρρεύσουν πληροφορίες. Ο αιτών έφυγε από την χώρα. Ισχυρίζεται ότι θεωρήθηκε ένοχος αυτών

των προσβολών και καταδικάστηκε σε θάνατο. Η ελληνική κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι ο Dougoz εισήλθε παράνομα στη χώρα, πιθανόν το 1983 τον Ιούλιο. Αντίθετα, ο ίδιος ο Dougoz ισχυρίζεται ότι εισήλθε νόμιμα στην χώρα. Έπειτα συνελήφθη από τις ελληνικές αρχές για παρανομίες σχετικά με ναρκωτικά και στη συνέχεια το δικαστήριο θεωρώντας ότι είναι και ο ίδιος χρήστης, τον καταδίκασε σε δύο χρόνια φυλάκιση. Αργότερα, ο Dougoz υπέβαλε αίτηση και όντως αναγνωρίστηκε ως πρόσφυγας και έτσι οι ελληνικές αρχές του εξέδωσαν άδεια παραμονής στην χώρα, η οποία έληξε σύμφωνα με την κυβέρνηση αργότερα και έτσι αυτός παράνομα παρέμεινε στην χώρα. Λίγο αργότερα, συνελήφθη για κλοπή και διακίνηση όπλων χωρίς σχετική εξουσιοδότηση. Ετέθη υπό επιτήρηση και καταδικάστηκε από το δικαστήριο του Ναυπλίου σε πεντέμισι χρόνια φυλάκιση. Αφού αφέθηκε με εγγύηση ένα χρόνο σχεδόν μετά, ο Αρχηγός της Αστυνομίας διέταξε την απέλασή του από την Ελλάδα για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Όταν ο Dougoz ξαναέκανε αίτηση χορήγησης κάρτας μετανάστη, αυτή απορρίφθηκε ως καταχρηστική, γιατί γινόταν δέκα χρόνια μετά την άφιξή του στην Ελλάδα, προφανώς με σκοπό να αποφύγει την απέλασή του από την χώρα. Έπειτα, μετά την δίωξή του στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, επέστρεψε στην Ελλάδα παράνομα αν και ο ίδιος ισχυρίζεται ότι ποτέ δεν διώχθηκε νόμιμα στην Π.Γ.Δ.Μ. Ποτέ δεν του ζητήθηκε να πάει σε αυτήν την χώρα, ούτε έγινε δεκτός από αυτήν. Στη συνέχεια συνελήφθη πάλι για ναρκωτικά και καταδικάστηκε σε τρία χρόνια φυλάκιση. Έπειτα ζήτησε να αφηθεί με εγγύηση για να επιστρέψει στη Συρία όπου δικαιούταν αναστολή της ποινής. Το δικαστήριο αποφάσισε να αφηθεί ελεύθερος με εγγύηση και μετά να απελαθεί από την χώρα. Ετέθη υπό αστυνομική επιτήρηση στο αστυνομικό κέντρο της Δραπετσώνας και στη συνέχεια θα εισερχόταν στη Συρία από τη Συριανή πρεσβεία στην Αθήνα. Ο Dougoz ισχυρίζεται ότι το αστυνομικό κέντρο της Δραπετσώνας αποτελείτο από είκοσι κελιά, ήταν υπερπλήρες και παρολ' αυτά εξακολουθούσε να δέχεται άτομα. Δεν υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες για τους κρατούμενους. Η κυβέρνηση από την πλευρά της ισχυρίστηκε ότι υπήρχε ζεστό νερό όλο το 24-ώρο, το φαγητό ήταν αρκετό και υψηλής ποιότητας-το ίδιο είχαν και οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι. Ακόμα, ότι υπήρχε αρκετό φως εκεί όπου κρατούσαν ο αιτών. Επίσης, είχε τη δυνατότητα να κυκλοφορεί ελεύθερα σε ένα μεγάλο διάδρομο κατά τη διάρκεια της μέρας. Οι φυλακές καθαρίζονταν καθημερινά από το προσωπικό και τακτικά απολυμαίνονταν. Τέλος, υπήρχε ιατρική περίθαλψη. Το 1997 πραγματοποιήθηκε απεργία πείνας στο σωφρονιστικό κέντρο της Δραπετσώνας .

Αργότερα , ο αιτών ζήτησε να ταξιδέψει στη Συρία όπου, άδικα είχε καταδικαστεί σε θάνατο. Μετά ζήτησε να αρθεί η απόφαση για την απέλασή του, στηριζόμενος στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και κατά της Απάνθρωπης και Εξευτελιστικής Μεταχείρισης και στο γεγονός ότι είχε αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας από τα Ηνωμένα Έθνη. Επίσης, ισχυρίστηκε ότι η απόφαση για την απέλασή του έγινε κατά παράβαση του εθνικού νόμου. Στη συνέχεια μεταφέρθηκε στις φυλακές στην οδό Αλεξάνδρας στην Αθήνα .Ο ίδιος ισχυρίστηκε ότι οι συνθήκες ήταν παρόμοιες με αυτές της Δραπετσώνας , αν και υπήρχε φως, νερό και καθαρός αέρας. Τον Απρίλιο του 1998 ο εκπρόσωπος των Ηνωμένων Εθνών ζήτησε από τον Υπουργό Δημοσίας Τάξεως να μην απελαθεί ο αιτών στη Συρία ,για όσο καιρό η υπόθεσή του βρισκόταν υπό εξέταση.

Το Μάιο του 1998 το πρωτοβάθμιο δικαστήριο του Πειραιά , αρνήθηκε να αποσύρει την απόφαση για την απέλασή του, γιατί στη αίτηση του ο Dougoz το 1997 είχε ισχυριστεί ότι δεν εκκρεμούσε εις βάρος του ποινή στη Συρία. Η απόφαση του δικαστηρίου δεν περιείχε καμία νύξη σχετικά με τους ισχυρισμούς του Dougoz αναφορικά με την κράτηση του. Ο αιτών ζήτησε από τους Υπουργούς Δημοσίας Τάξεως και Δικαιοσύνης ,να αποσύρουν την απόφαση απέλασής του και σε κάθε περίπτωση να τον απελευθερώσουν. Στις 3 Δεκεμβρίου 1998 ο αιτών απελάθηκε στη Συρία. Η κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι είχαν ενημερωθεί από την Ιντερπόλ ότι η Συρία δεν είχε ζητήσει την έκδοσή του στη Συρία. Τέλος, με την άφιξή του στη Συρία, τέθηκε υπό κράτηση».³²

Σύμφωνα με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ κανένας δεν επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασανιστήρια, σε ποινές και σε μεταχείριση απάνθρωπη και εξευτελιστική. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του Dougoz η κράτησή του στη Δραπετσώνα πραγματοποιήθηκε υπό άθλιες συνθήκες. Όπως όμως παρατήρησε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ήταν η πρώτη φορά που αυτός υποβαλλόταν σε πολύμηνη κράτηση. Ακόμα, από όλους τους ισχυρισμούς του, η κυβέρνηση απέκρουσε αυτούς που αφορούσαν το φαγητό, το νερό, τον αέρα, τον ελεύθερο χώρο και την ιατρική περίθαλψη, όχι όμως και αυτούς που αφορούσαν την υπερπληρότητα , ή την έλλειψη κρεβατιών, σκεπασμάτων κ.τ.λ. Το δικαστήριο εκτίμησε ότι αυτές οι συνθήκες μπορεί ορισμένες φορές να πληρούν την υπόσταση της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση άλλωστε, οι ανεπαρκείς εγκαταστάσεις και η υπερπληρότητα συνηγορούν

σε αυτό. Οι μετέπειτα αντιφατικοί ισχυρισμοί Dougoz και κυβέρνησης για τις συνθήκες κράτησης στην Αλεξάνδρα καθώς και η διαπίστωση ότι και εδώ υπήρχε σοβαρό πρόβλημα υπερπληρότητας και έλλειψης κρεβατιών συγκλίνουν στο ότι υπήρχε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Επίσης, σε αυτό αξίζει να προστεθεί και η όχι σύμφωνη με τους κανόνες μακρά χρονική περίοδος κράτησης του αιτούντος. Επιπλέον, διαπιστώθηκε από το δικαστήριο παράβαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ αναφορικά με την παρ.4 όπου ο Dougoz δικαιούται να προσφύγει στο δικαστήριο για να καταφέρει να διαταχθεί η απόλυσή του σε περίπτωση παράνομης κράτησης. Δεν του δόθηκε όμως από το εθνικό σύστημα η αντίστοιχη ευκαιρία. Επίσης αντίστοιχη παραβίαση σημειώνεται για την παρ.1 του ίδιου άρθρου, περ.στ) όταν οι αρμόδιοι υπουργού είτε απορρίπτουν, είτε δεν απαντούν στις αιτήσεις του Dougoz. Τέλος, βάσει του άρθρου 41 της ΕΣΔΑ, το δικαστήριο έκρινε ως δίκαιη ικανοποίηση του παθόντος την αποζημίωση του από την ελληνική κυβέρνηση.

Στην υπόθεση OCALAN KATA TOYPKIAS (46221/99)-12/05/2005: «Ο προσφεύγων Τούρκος υπήκοος υπήρξε πριν τη σύλληψή του αρχηγός του PKK (Κόμμα των Εργαζομένων του Κουρδιστάν). Στις 9 Οκτωβρίου 1998 απελάθηκε από τη Συρία και την ίδια μέρα έφθασε στην Ελλάδα, όπου οι ελληνικές αρχές αρνήθηκαν να του παράσχουν πολιτικό άσυλο. Με αεροπλάνο που ναύλωσαν οι ελληνικές μυστικές υπηρεσίες έφθασε στη Μόσχα, όπου ναι μεν η Βουλή δέχθηκε να του παράσχει πολιτικό άσυλο, απόφαση όμως που δεν εκτελέστηκε από τον πρωθυπουργό. Μετά την άρνηση και της Ιταλίας να παράσχει πολιτικό άσυλο, μέσω Ρωσίας κατέληξε εκ νέου στην Ελλάδα από όπου οδηγήθηκε με αεροπλάνο στην Κένυα, όπου τον υποδέχθηκαν πράκτορες της ελληνικής πρεσβείας και τον εγκατέστησαν στο σπίτι του Έλληνα πρεσβευτή στο Ναϊρόμπι, από όπου ζήτησε πολιτικό άσυλο στην Ελλάδα, αλλά η αίτησή του έμεινε αναπάντητη.

Στις 15 Φεβρουαρίου 1999 ο Υπουργός Εξωτερικών της Κένυας κάλεσε τον Έλληνα πρεσβευτή για να του δώσει εξηγήσεις ως προς το πώς εισήλθε στην χώρα του ο κ.Ocalan, δεδομένου ότι δεν είχαν δοθεί στοιχεία ταυτότητας κατά την άφιξη. Δημιουργήθηκε διπλωματικό επεισόδιο και ο Έλληνας πρέσβης ανέλαβε την υποχρέωση να επιβιβάσει τον προσφεύγοντα σε αεροπλάνο με προορισμό την Ολλανδία που ήταν έτοιμη να τον δεχθεί. Στο δρόμο προς το αεροδρόμιο το αυτοκίνητο που μετέφερε τον κ.Ocalan αποσπάστηκε από τα λοιπά οχήματα και μετέφερε τον προσφεύγοντα στην ελεύθερη ζώνη του αεροδρομίου, όπου τον

περίμεναν μυστικοί πράκτορες της Τουρκίας, οι οποίοι τον συνέλαβαν μόλις ανέβηκε το αεροπλάνο. Οι τουρκικές αρχές είχαν ήδη εκδώσει 7 εντάλματα σύλληψης εναντίον του και η Interpol είχε εκδώσει ένταλμα έρευνας. Σε όλα αυτά τα έγγραφα, που προσάπτουν ότι είχε ιδρύσει μια ένοπλη συμμορία με στόχο να προσβάλει την εδαφική ακεραιότητα του Τουρκικού Κράτους και ότι υπήρξε ο εμπνευστής πολλών τρομοκρατικών ενεργειών που είχαν ως αποτέλεσμα το θάνατο πολλών ανθρώπων.

Κατά τη διάρκεια της πτήσης τα μάτια του καλύπτονταν με κουκούλα, κάθε φορά που οι πράκτορες εμφανίζονταν χωρίς κουκούλα. Στις 16/2/1999 ετέθη υπό κράτηση στην φυλακή του Imrali. Κατά τη διάρκεια της μεταφοράς από το αεροδρόμιο στη φυλακή, του είχαν καλυμμένα τα μάτια και ο ίδιος ισχυρίζεται ότι στη συνέχεια του έδωσαν ηρεμιστικά. Ο προσφεύγων έμεινε υπό κράτηση 7 ημέρες για να υποβληθεί σε ερωτήσεις. Οι δικηγόροι συνάντησαν την άρνηση των τουρκικών αρχών στην αρχή και στη συνέχεια σοβαρούς περιορισμούς όταν θέλησαν να τον επισκεφθούν. Η τουρκική κυβέρνηση υποστήριξε ότι τα μέτρα ελήφθησαν για την προστασία του προσωρινά κρατούμενου, δεδομένου ότι είχε πολλούς εχθρούς. Οι συναντήσεις με τον δικηγόρο του -όταν τελικά του επιτράπηκε να τον δει- γίνονταν υπό παρακολούθηση. Στις 29/6/1999 κρίθηκε ένοχος από το δικαστήριο και του επιβλήθηκε θανατική ποινή. Ο κ. Ocalan προσέφυγε στον Άρειο Πάγο ο οποίος επικύρωσε την πρωτοβάθμια απόφαση. Τελικά η ποινή μετατράπηκε σε ισόβια κάθειρξη, δεδομένου ότι η Τουρκία κατήγγησε το 2001 τη θανατική ποινή για εγκλήματα σε καιρό ειρήνης. Ο κ. Ocalan προσέφυγε στο Ευρ.Δικαστήριο ισχυριζόμενος μεταξύ άλλων, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 5 παρ.1, 3 και 4 της Σύμβασης.» Όσον αφορά το άρθρο 5 παρ.4 ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι δεν του δόθηκε δυνατότητα προσφυγής για τον έλεγχο νομιμότητας της κράτησης του. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι οι συνθήκες υπό τις οποίες εκρατείτο ο κ. Ocalan κατέστησαν αδύνατη την από μέρους του άσκηση κάποιου ένδικου μέσου. Υπήρξε επομένως, παραβίαση του άρθρου 5, παρ.4. Ως προς το άρθρο 5, παρ.1, ο προσφεύγων παραπονείται ότι στερήθηκε την ελευθερία του κατά παράβαση της νομοθεσίας χωρίς να τηρηθούν οι διαδικασίες έκδοσης. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι, ναι μεν μια σύλληψη που έγινε από τις αρχές ενός Κράτους στο έδαφος ενός άλλου, χωρίς τη συναίνεση του δευτέρου, προσβάλλει το δικαίωμα του ατόμου στην ασφάλεια, όμως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση δεν παρεμποδίζει τη συνεργασία μεταξύ Κρατών που στοχεύει να παραδοθούν στη Δικαιοσύνη εγκληματίες που διαφεύγουν τη σύλληψη

και εφ' όσον η συνεργασία δεν προσβάλλει κάποιο δικαίωμα που αναγνωρίζει η σύμβαση. Το Δικαστήριο κρίνει ότι την εποχή των επίμαχων γεγονότων , οι Αρχές της Κένυας είχαν αποφασίσει να παραδώσουν τον προσφεύγοντα στην Τουρκία ή να διευκολύνουν αυτήν την παράδοση. Επομένως, η σύλληψη και η κράτηση του κ.Ocalan ήταν σύμφωνη με τις νόμιμες διαδικασίες, όπως προβλέπεται από το άρθρο 5, παράγραφος 1, το οποίο κατά συνέπεια δεν παραβιάστηκε.

Τέλος, ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι παραβιάστηκε το άρθρο 5, παρ. 3 εφ' όσον δεν οδηγήθηκε «πάραυτα» ενώπιον δικαστή. Το δικαστήριο θεωρώντας τις εγγυήσεις αυτής της παραγράφου στοχεύουν να εξασφαλίσουν στο άτομο που συλλαμβάνεται ότι θα μεταφερθεί άμεσα ενώπιον του δικαστή , δεν δέχεται τους ισχυρισμούς της Τουρκικής Κυβέρνησης ότι ήταν αναγκαίο να κρατηθεί ο προσφεύγων 7 ημέρες προτού μεταφερθεί ενώπιον του δικαστή. Επομένως, υπήρξε και παραβίαση του άρθρου 5, παράγραφος 3 της Σύμβασης.

Επίσης, στην απόφαση του ΣτΕ με αριθμό 3766/2015 οι διατάξεις του άρθρου 21 παρ. 2 του π.δ. 18/1989, οι οποίες δεν προβλέπουν την κοινοποίηση στον ασκούντα την αίτηση ακυρώσεως (ή την έφεση), ή στον πληρεξούσιο δικηγόρο του, αντιγράφου του δικογράφου της αιτήσεως ακυρώσεως (ή της εφέσεως) και της πράξεως του προέδρου του οικείου δικαστηρίου που καθορίζει τον εισηγητή δικαστή και τη δικάσιμο της υποθέσεως, ούτε πριν από την πρώτη δικάσιμο ούτε ύστερα από τυχόν αναβολή της υποθέσεως για άλλη δικάσιμο, δεν παραβιάζει τα άρθρα 20 παρ. 1 Σ. και 6 ΕΣΔΑ, διότι δεν καθιστά ανέφικτη ούτε περιορίζει ουσιωδώς τη δυνατότητα παράστασης στο δικαστήριο αυτού που άσκησε το ένδικο μέσο της αιτήσεως ακυρώσεως, εφ' όσον ο ίδιος ή ο πληρεξούσιος δικηγόρος του έχουν υποχρέωση αλλά και μπορούν ευχερώς, επιδεικνύοντας εύλογο ενδιαφέρον, να πληροφορούνται από τη γραμματεία του αρμόδιου δικαστηρίου την ημερομηνία κατά την οποία θα δικαστεί ως πρωτοείσακτη ή ύστερα από αναβολή η υπόθεσή τους (ΣτΕ 761/2000).

Στην απόφαση του ΣτΕ με αριθμό 3636/2015 ο λόγος ότι υπήρξαν πλημμέλειες στην κλήση της αιτούσας προς παροχή εξηγήσεων, ενώπιον του ΕΣΡ, διότι δεν διευκρινίστηκε στο σχετικό έγγραφο του ΕΣΡ σε τι συνίσταντο οι παραβάσεις της νομοθεσίας που τις καταλογίζονταν, είναι απορριπτέος ως αβάσιμος, προεχόντως

διότι οι εκπρόσωποι της αιτούσας, αν και παρέστησαν αυτοπροσώπως ενώπιον του ΕΣΡ, δυνάμει της πιο πάνω προσκλήσεως, παρέχοντας εξηγήσεις και για την επίμαχη εκπομπή, ουδεμία πλημμέλεια της προσκλήσεως αυτής προέβαλαν εκεί (βλ. ΣτΕ 1927/2012), αλλά και διότι η εν λόγω πρόσκληση ανέφερε τον τίτλο και την ημερομηνία της εκπομπής, καθώς και τις τελικώς κριθείσες ως παραβιαζόμενες διατάξεις (αρ. 15 παρ. 2 Συντάγματος, «ποιοτική στάθμη σε συνάρτηση με την προστασία ανηλίκων»)

Επιπρόσθετα, στην απόφαση του ΣτΕ με αριθμό 3454/2015 θεωρήθηκε νομίμως και επαρκώς αιτιολογημένη πράξη επιβολής προστίμου σε τηλεοπτικό σταθμό, διότι κατά τη διάρκεια του κεντρικού δελτίου ειδήσεων της 6.1.2005 παρουσιάσθηκε το θέμα της απαγωγής το 2002 εξάχρονου κοριτσιού, με αναφορά στο όνομά του, ενώ παρουσιάσθηκε μαγνητοσκοπημένο υλικό από το χρόνο της απαγωγής, χωρίς την ένδειξη «πλάνα αρχείου», δημιουργώντας έτσι προβλήματα στην ανήλικη και το περιβάλλον της, χωρίς τούτο να είναι αναγκαίο για την ενημέρωση του κοινού επί παρεμφερών κοινωνικών φαινομένων – Ειδικότερα, το γεγονός ότι οι γονείς της ανήλικης είχαν, κατά το χρόνο τελέσεως της απαγωγής, ζητήσει τη συνδρομή τηλεοπτικών σταθμών για την ανεύρεση του παιδιού τους δεν δύναται να θεωρηθεί ως συναίνεση, κατά την έννοια του νόμου, για την προβολή της συγκεκριμένης εκπομπής τρία χρόνια αργότερα, ενώ, ούτε το δικαιολογημένο ενδιαφέρον του κοινού σχετικά με το γενικότερο φαινόμενο της αύξησεως των κρουσμάτων απαγωγών δικαιολογούσε την προβολή του συγκεκριμένου θέματος και μάλιστα με τον προπεριγραφέντα τρόπο – Απορριπτέοι και οι ισχυρισμοί της αιτούσας σχετικά την αναφορά από το σταθμό στην αίσια έκβαση της περιπέτειας της ανήλικης, στην ψυχική της αποκατάσταση, στη δικαστική εξέλιξη της υπόθεσης, καθώς και την εν γένει ενασχόληση του σταθμού με θέματα που αφορούν τα παιδιά, εφόσον δεν δικαιολογούν, κατά νόμον, την κάμψη του απαγορευτικού κανόνα του πρώτου εδαφίου της παρ.1 του άρθρου 10 του π.δ. 77/2003

Στην απόφαση του ΣτΕ με αριθμό 3457/2015 η ύπαρξη καταδικαστικής ποινικής αποφάσεως αποτελεί αντικειμενικό δεδομένο το οποίο στηρίζει την κρίση της Διοικήσεως περί συνδρομής λόγων δημοσίας τάξεως, που επιβάλλουν κατά το άρθρο

43 παρ. 1 του ν. 2910/2001 την ανάκληση της αδείας παραμονής του αλλοδαπού, μη καταλειπομένου στην Διοίκηση σταδίου διακριτικής ευχερείας, δεδομένου μάλιστα ότι κατά την ποινική διαδικασία που έχει προηγηθεί, έχουν διερευνηθεί πλήρως η υπαιτιότητα, οι λοιπές συνθήκες διαπράξεως του ποινικού αδικήματος και η προσωπικότητα του αλλοδαπού – Συνεπώς, στην περίπτωση αυτή, η Διοίκηση δεν υποχρεούται να καλέσει τον αλλοδαπό σε προηγούμενη ακρόαση, κατά τα άρθρα 20 παρ. 2 Σ. και 6 του Κ.Δ.Δ. (ΣτΕ 808/2013 επταμ.).³³

Στην απόφαση του ΣτΕ με αριθμό 3252/2015 δεδομένης της απόλυτης διατύπωσης της διάταξης της παρ. 4 του άρθρου 17 Σ., σε περίπτωση μη προσήκουσας συντέλεσης της απαλλοτρίωσης, η απαλλοτρίωση αίρεται αυτοδικαίως, η δε εκδιδόμενη από τη Διοίκηση πράξη, έχει διαπιστωτικό χαρακτήρα - Επομένως είναι νομικώς αδιάφορη τυχόν μη συγκατάθεση του καθ' ου η απαλλοτρίωση ιδιοκτήτη για την άρση αυτής (πρβλ. ΣτΕ 4359/1976 Ολ.) - Εξάλλου, στην περίπτωση κατά την οποία πριν την παρακατάθεση της προσωρινής αποζημίωσης έχει εκδοθεί δικαστική απόφαση που προσδιορίζει οριστικά την αποζημίωση, για τη συντέλεση της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης απαιτείται η καταβολή ή παρακατάθεση της οριστικής αποζημίωσης εντός της ίδιας προθεσμίας, δηλαδή εντός ενός και ημίσεος έτους από τον καθορισμό της προσωρινής αποζημίωσης (ΣτΕ Ολ. 1467/2008, 1000-1/2007)

Στην απόφαση του ΣτΕ Ολομ. με αριθμό 1997/2015 Ο κοινός νομοθέτης προκειμένου να προσελκύσει γιατρούς στο ΕΣΥ, προέβλεψε, με τις διατάξεις του άρθρου 29 του ν. 1579/1985, ότι αν ακυρωθεί ο διορισμός τους στο ΕΣΥ με απόφαση του δευτεροβαθμίου ΣΚΕΙΟΠΙΝΙ, διορίζονται σε προσωποπαγή θέση του κλάδου γιατρών Ε.Σ.Υ. αντίστοιχη κατά βαθμό και ειδικότητα με την θέση που έχασαν, εφόσον (α) πρόκειται για γιατρούς, οι οποίοι, πριν τον διορισμό τους στο Ε.Σ.Υ., υπηρετούσαν σε νοσοκομεία ως νοσοκομειακοί γιατροί πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης και παραιτήθηκαν προκειμένου να διοριστούν στο Ε.Σ.Υ., (β) οι

³³ <http://www.dsnet.gr>, 21/06/15

γιατροί αυτοί δεν είχαν αποδεδειγμένα την τελευταία τουλάχιστον πενταετία, πριν τον διορισμό τους στο Ε.Σ.Υ., ιδιωτικό ιατρείο και (γ) το αρμόδιο ΣΚΕΙΟΠΝΙ είχε κρίνει ότι είχαν τα απαιτούμενα προσόντα διορισμού σε κάθε δε περίπτωση, και ανεξάρτητα από την κρίση των ΣΚΕΙΟΠΝΙ, τα τυπικά προσόντα τους διαπιστώνονται από τα δικαιολογητικά τους – Για τη συνδρομή των ανωτέρω προϋποθέσεων και τον διορισμό σε προσωποπαγή θέση του κλάδου γιατρών Ε.Σ.Υ. προβλέφθηκε η σύμφωνη γνώμη υπηρεσιακού συμβουλίου, το οποίο συνεκτιμούσε και τις υπηρεσιακές ανάγκες των νοσοκομείων – Η ρύθμιση αυτή, μεταβατικού, κατ' αρχήν, χαρακτήρα κρίθηκε επιβεβλημένη από τον νομοθέτη και επαναλήφθηκε σε μεταγενέστερους νόμους λόγω και του γεγονότος ότι μεσολαβούσε μεγάλο χρονικό διάστημα μεταξύ του αρχικού διορισμού στο Ε.Σ.Υ. και της ακύρωσής του, ως συνέπεια της μεγάλης καθυστέρησης στην εκδίκαση των ενστάσεων σε δεύτερο βαθμό, δηλαδή λόγω της ανάγκης προστασίας πραγματικών καταστάσεων που υφίσταντο επί μακρόν και ανατρέπονταν χωρίς υπαιτιότητα των ενδιαφερομένων γιατρών – Ενόψει δε του ως άνω δημοσίου σκοπού στον οποίο απέβλεψε η ευνοϊκή αυτή ρύθμιση και της διαγραφομένης διαδικασίας σύμφωνης γνωμοδότησης υπηρεσιακού συμβουλίου, η διάταξη του άρθρου 29 του ν. 1579/1985 καθώς και των άρθρων 2 παρ. 5 εδ. β του ν. 1821/1988 και 68 παρ. 1 του ν. 2091/1992, που παραπέμπουν σ' αυτήν, δεν εισάγουν αδικαιολόγητο προνόμιο ούτε αντίκεινται στις συνταγματικές αρχές της ισότητας και της αξιοκρατίας κατά την πρόσβαση σε δημόσιες θέσεις και αξιώματα [με μειοψηφία τεσσάρων Συμβούλων]

Από τις εφαρμοστέες διατάξεις συνάγεται ότι τόσο οι γιατροί πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης του ΕΣΥ όσο και οι νοσοκομειακοί γιατροί πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης του ΙΚΑ (α) αποτελούν μόνιμους δημόσιους λειτουργούς, που απαγορεύεται να ασκούν παραλλήλως την ιατρική ως ελεύθερο επάγγελμα ή να είναι ιδιοκτήτες ιδιωτικής κλινικής και γενικώς να ασκούν οποιοδήποτε άλλο επάγγελμα, (β) έχουν παρόμοια προσόντα και διαδικασία επιλογής και διορισμού στις θέσεις τους, λαμβάνουν αντίστοιχες αποδοχές και, γενικά, υπάγονται στις ίδιες διατάξεις που αφορούν οικονομικά και επιστημονικά θέματα – Και ναι μεν ως προς τις συνθήκες άσκησης των καθηκόντων τους ή ως προς επιμέρους θέματα υπηρεσιακής καταστάσεως (άδειες, αποσπάσεις – μετακινήσεις, λύση υπηρεσιακής σχέσης) οι ανωτέρω δύο κατηγορίες γιατρών διέπονται από διαφορετικές διατάξεις, ενόψει όμως αφενός του ως άνω δημοσίου σκοπού, στον

οποίο απέβλεψε η ρύθμιση των διατάξεων του άρθρου 29 του ν. 1579/1985, και των διατάξεων των μεταγενεστέρων νόμων που παραπέμπουν σ' αυτήν, και αφετέρου των οριζόμενων προϋποθέσεων εφαρμογής τους, η επιπλέον προϋπόθεση που προστίθεται στην διάταξη του άρθρου 68 του ν. 2071/1992 από την εφαρμοστέα εν προκειμένω διάταξη του άρθρου 37 παρ. 15 του ν. 2519/1997, δηλαδή να υπηρετούσαν οι γιατροί σε άλλη θέση του ΕΣΥ πριν διορισθούν στην θέση του ΕΣΥ, την οποία χάνουν, αποκλείοντας από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 68 του ν. 2071/1992 τους γιατρούς, οι οποίοι πριν τον διορισμό τους στο ΕΣΥ υπηρετούσαν ως νοσοκομειακοί γιατροί πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης στο ΙΚΑ, αντίκειται στην συνταγματική αρχή της ισότητας διότι από την άποψη της ως άνω ανάγκης επαγγελματικής τους αποκατάστασης οι δυο αυτές κατηγορίες γιατρών τελούν υπό ουσιαδώς όμοιες συνθήκες – Προς άρση της αντιθέσεως αυτής επιβάλλεται η εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 68 του ν. 2071/1992 χωρίς την ως άνω αντισυνταγματική και ως εκ τούτου μη εφαρμοστέα πρόσθετη προϋπόθεση της διατάξεως του άρθρου 37 παρ. 15 του ν. 2519/1997, η οποία άλλωστε καταργήθηκε με τη διάταξη του άρθρου 10 παρ.7 του μεταγενέστερου ν. 2955/2001 [με μειοψηφία δύο Συμβούλων]

ΣτΕ 1067/2015

Ανάκληση πράξης διαπίστωσης της ελληνικής ιθαγένειας του αιτούντος, λόγω ανακριβών/πλαστογραφημένων στοιχείων, κρίσιμων για την εξέταση της ταυτότητας και της εθνικής καταγωγής του – Εφόσον η επίδικη ανάκληση ερείδεται σε αντικειμενικό δεδομένο (έλλειψη της ιδιότητας του «παλινοστούντος ομογενούς»), δεν συνέτρεχε, κατά το άρθρο 20 παρ. 2 του Συντάγματος, υποχρέωση της Διοικήσεως να καλέσει τον αιτούντα σε προηγούμενη ακρόαση – Η διαπίστωση της ιδιότητας ορισμένου προσώπου ως ανήκοντος στο ελληνικό έθνος κρίνεται κυριαρχικώς από τα διοικητικά όργανα και τα δικαστήρια της ελληνικής πολιτείας κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας και, συνεπώς, αποκλείεται η αναγνώριση αλλοδαπής δικαστικής αποφάσεως που διαπιστώνει την ελληνική «εθνικότητα» του ενδιαφερομένου – Η επίδικη ανάκληση δεν συνιστά αφαίρεση ιθαγενείας, κατά το άρθρο 4 παρ. 3 του Συντάγματος, έγινε δε περίπου 4 έτη και 3 μήνες από την έκδοση της ανακληθείσας πράξης και, συνεπώς, εχώρησε εντός

ευλόγου χρόνου, δοθέντος, μάλιστα, ότι πρόκειται περί πράξεων οι οποίες άπτονται ζητήματος εξόχως σημαντικού για το δημόσιο συμφέρον .

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 57 Σ., όπως ισχύει μετά το 2001, η ιδιότητα του βουλευτή είναι ασυμβίβαστη με τα έργα και τις ιδιότητες που, με τρόπο πλήρη και αποκλειστικό, αναφέρονται στην εν λόγω διάταξη. Για την συνδρομή του ασυμβίβαστου πρέπει στην οποία ο βουλευτής να δραστηριοποιείται με τις παραπάνω ιδιότητες και η επιχείρηση αυτή να συμβάλλεται με το Δημόσιο ή με τα εξομοιούμενα προς αυτό πρόσωπα. Ορισμός της επιχειρήσεως. Η συνιδιοκτησία ακινήτου, το οποίο εκμισθώνεται, προκειμένου να αποφέρει εισόδημα στους εκμισθωτές του, δεν αποτελεί, αυτή και μόνη, επιχειρηματική δραστηριότητα και δεν καθιστά τους συνιδιοκτήτες του συνιδιοκτήτες επιχείρησης. Άλλωστε, η εκμίσθωση ακινήτου δεν περιλαμβάνεται στις συμβάσεις με το Δημόσιο που συνεπάγονται ασυμβίβαστο με την ιδιότητα του βουλευτή. Εξ άλλου, οι συμβάσεις μίσθωσης ακινήτων αποτελούν αυτοτελή κατηγορία συμβάσεων, που δεν υπάγονται στις δραστηριότητες της περ. α' παρ. 1 του αρ. 57 Σ., συνεπεία δε τούτον ο συνταγματικός νομοθέτης ρύθμισε ειδικώς το ασυμβίβαστο που απορρέει από τη σύναψη τους με την περ. ε' της ίδιας παραγράφου. Η ρύθμιση όμως αυτή, πέραν του ότι δεν περιλαμβάνει την εκμίσθωση ακινήτων προς το Δημόσιο, απαιτεί, πάντως, την εν λόγω σύμβαση να καταρτίζει επιχείρηση, την οποία δεν συνιστά η συνιδιοκτησία, στην οποία ο βουλευτής έχει μία από τις αναφερόμενες στο άρθρο 57 Σ. ιδιότητες.

Στη σχετική απόφαση του Α.Ε.Δ. με αριθμό 11/2008 όπου ισχύει το ασυμβίβαστο των βουλευτών κρίνεται ότι δεν βρίσκει κανένα έρεισμα στο Σύνταγμα, αφού, μόνη η τυχόν εκμίσθωση στο ΙΚΑ του αναφερόμενου στην ένσταση ακινήτου, στην οποία, ως προβάλλεται, ο καθού συμμετείχε με την ιδιότητα του συνιδιοκτήτη - συνεκμισθωτή, δεν συμπεριλαμβάνεται στις συμβάσεις με το Δημόσιο, που συνεπάγονται ασυμβίβαστο με την ιδιότητα του βουλευτή και, συνεπώς, δεν εμπίπτει στις προαναφερόμενες διατάξεις του Συντάγματος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συμπερασματικά αναφέρεται ότι βασική επιδίωξη του αναθεωρητικού νομοθέτη, τόσο του 2001 όσο και του 2008, ήταν η εναρμόνιση των αναθεωρούμενων διατάξεων και των θεμελιωδών συνταγματικών αρχών, διαφυλάττοντας την ενότητα και ταυτότητα του συνταγματικού κειμένου. Η μικρής έκτασης αναθεώρηση του 2008 –με μοναδικό ουσιαστικά αντικείμενο το άρθρο 57 παρ.1 –θωρακίζει το αναθεωρητικό κείμενο του 2001. Παρ' όλα αυτά το αίτημα για αναθεώρησης λόγω των εξελίξεων σε πολιτικοκοινωνικό επίπεδο παραμένει προτού διαλυθεί η πενταετία, κατά τη διάρκεια της οποίας δεν μπορεί, σύμφωνα με το άρθρο 110 Σ, να υποβληθεί πρόταση αναθεώρησης.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το αντικείμενο που πραγματεύεται η παρούσα εργασία είναι οι συνταγματικές αναθεωρήσεις του ελληνικού Συντάγματος. Στο πρώτο μέρος επιχειρείται η συγκριτική παρουσίαση του θέματος καθώς και μια πρώτη παρουσία της διαδικασίας της αναθεώρησης. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται κάποια ιδιαίτερα ζητήματα σχετικά με την αναθεώρηση και ακολουθεί η παρουσίαση της νομολογίας που σχετίζεται με τις αναθεωρημένες διατάξεις. Το εγχείρημα ολοκληρώνεται με την παράθεση ενός σύντομου σε έκταση συμπεράσματος, όπου προκύπτει ο εκτεταμένος, συναινετικός και ιδιαίτερης συνταγματικοπολιτικής αξίας χαρακτήρας της αναθεώρησης του 2001 αντίθετα προς αυτή του 2008.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ευάγγελος Β. Βενιζέλος (2002), *Το αναθεωρητικό κεκτημένο Το συνταγματικό φαινόμενο στον 21ο αιώνα και η εισφορά της αναθεώρησης του 2001* Σάκκουλας Αντ. Ν., σελ. 119-121

Γεωργόπουλος Κ., *Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο*, 12η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001

Δημητρόπουλος Α., *Γενική Συνταγματική Θεωρία, Παραδόσεις συνταγματικού δικαίου*, Τόμος Α', Θ' Έκδοση, Αθήνα 2001.

Δημητρόπουλος Α., *Το δημοψήφισμα*, 1997, σελ.275 υποσημ.1099.

Δημητρόπουλος Ανδρέας Γ. (2004), *Γενική συνταγματική θεωρία- Τόμος Α*, σ.189

Δημητρόπουλος Ανδρέας Γ. (2011), *Σύστημα συνταγματικού δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, σελ. 299

Ηλιοπούλου - Στράγγα Τζ., «*Η αναθεώρηση του Συντάγματος στο πλαίσιο μιας Βουλής*», Το Σύνταγμα (Το Σ), 6/2000.

Ηλιοπούλου-Στράγγα Τζούλια, «*Χρήση παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων και δικαίωμα υπεράσπισης του κατηγορουμένου*», σελ. 25, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή 2003

Καράκωστας Ιωάννης Κ., (2001), «*Απειλούμενη συνταγματική παραβίαση του περιβαλλοντικού κεκτημένου, το άρθρο 24 του Συντάγματος μη αναθεωρητέα διάταξη*» Νομικό Βήμα , τ.49, τεύχ.1, σελ.164-165

Κοντιάδης Ξενοφών, *ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του άρθρου του 2001*, σελ.72

Λοϊζου Ανδρέας Νικόλα «*Σύνταγμα Κυπριακής δημοκρατίας*» «*Τροποποίηση του Συντάγματος*» άρθρο 182 σελ. 4199.

Μανιτάκης Α. , *Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της. Συνταγματικότητας Ι*, εκδόσεις Σάκκουλας Θεσσαλονίκη, 1994 σελ. 302 επ.

Κώστας Γ. Μαυριάς, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 5η έκδοση , δίκαιο και οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, σελ.186-191

Μαυριάς Κωνσταντίνος Γ., (2000 1Γ) *αναθεώρηση του συντάγματος, άρθρα 14 και 15, περιοδικό εφαρμογές δημοσίου δικαίου, τεύχος ΙΙ Αθήνα – Κομοτηνή, , σελ. 545*

Παπαλάμπρου Α., *Μερικές σκέψεις για την έννοια του «νόμου» και το πρόβλημα του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων*, ΤοΣ, 1988, σελ.15

Παπαφιλίππου Λούκης «*Το δίκαιο της ανάγκης και η Συνταγματική Τάξη στην Κύπρο*», (1995) σελ.187-190

Ράικος Α., *Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Α', Τεύχος Β'*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1990.

Σωτηρέλης Χ. Γιώργο, *Σύνταγμα και δημοκρατία στην εποχή της «παγκοσμιοποίησης*», εκδόσεις Σάκκουλα, 2000, σελ.173

Χρυσόγονος Κωνσταντίνος Χ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014,

Χρυσόγονος Κωνσταντίνος Χ., *οι ανεξάρτητες αρχές στο σχέδιο της επιτροπής αναθεώρησης του Συντάγματος, το Σ 2000*, 1163 επ. ,

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

[http:// www.Parliament.gr](http://www.Parliament.gr)

ΠΡΑΚΤΙΚΑ: Η' ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ, ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ, ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΒ', ΣΥΝΟΔΟΣ Α', ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ Θ Τετάρτη 2 Απριλίου 2008

[http:// www.dsanet.gr](http://www.dsanet.gr) , το Σύνταγμα , 21/06/15